

Per. A-1169
-125

TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI TOIMETISED
УЧЕННЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

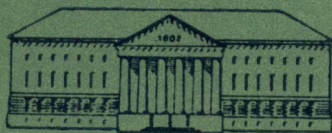
ALUSTATUD 1893. a.

VIHK 125 ВЫПУСК

ОСНОВАНЫ В 1893 г.

R. TASA

LEO MEYER TARTU ÜLIKOOLI ÕRPEJÕUNA
JA KEELETEADLASENA

TARTU 1962

Tommy

Гл. 1169
-125
TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI TOIMETISED
УЧЕННЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
ALUSTATUD 1893. a. VIINIK 125 ВЫПУСК ОСНОВАНЫ В 1893 г.

R. TASA

**LEO MEYER TARTU ÜLIKOOLI ÕPPEJÕUNA
JA KEELETEADLASENA**

TARTU 1962

Redaktsioonikolleegium:

P. Ariste, R. Kleis, H. Moosberg, A. Pravdin, E. Uuspõld ja E. Vääril
(toimetaja).

Редакционная коллегия:

П. Аристе, Э. Вяари (редактор), Р. Клейс, Г. Мосберг,
А. Правдин и Э. Ууспыльд.

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

II ms.

Tähtsamaid marksistliku lingvistika põhimõtteid on mineviku keelepärandi täpne ning igakülgne uurimine ja kõigi seniste saavutuste ärakasutamine tänapäeva keeleteaduse huvides. Halvustavat ja ükskõikset suhtumist vanemasse põlvkonda kuuluvate teadlaste töösse ei saa kuidagi õigustada, sest kaasaegse keeleteaduse tulemused on võimalikud ainult tänu juba varem saavutatud resultaatidele.

Sellest seisukohast lähtudes käsitletaksegi käesolevas monograafias põhjalikult Tartu ülikooli saksa keele ja võrdleva keeleteaduse kateedri kunagise professori Leo Meyeri, oma aja kohta silmapaistva teadlase keelealast uurimistööd. Nimetatud monograafia kujutab endast osa kandidaadiväitekirjast teemal «Üldkeeleteaduslikud suunad Tartu ülikooli germanistikas a. 1802—1918», milles keskne koht (II peatükk) on L. Meyeri lingvistiliste vaadete analüüsimisel.

Kui 1865. a. Tartu ülikoolis loodi saksa keele ja võrdleva keeleteaduse kateeder, asendusid siin senini töötanud saksa keele lektorid koosseisuliste õppejõududega, kusjuures praktilise saksa keele õpetamise kõrval hakati üha suuremat tähelepanu pöörama teoreetilistele keeleküsimustele, ja seda eriti tänu nimetatud kateedri esimesele professorile Leo Meyerile. Tema oligi see, kes pani aluse võrdlev-ajaloolise uurimismeetodi kasutamisele Tartus, ja nagu näeme allpool, ei olnud keeleteaduse tase siin sugugi madalam kui mõnes Lääne-Euroopa ülikoolis. Võrdlevat meetodit oli siin küll tutvustatud ka varem, nimelt Viktor Hehni poolt, kuid vaatamata sellele, et viimane oli oma aja kohta üsna suurte teadmistega õpetlane, ei küündinud ta Leo Meyeri tasemeni, peale selle töötas ta Tartu ülikoolis ainult neli aastat, millest loomulikult ei piisanud võrdleva keeleuurimismeetodi laialdasemaks ja püsivamaks juurutamiseks. Lisaks sellele polnud keeleteadust omaette õppeainena ülikooli õppeprogrammisse ette nähtud, mis tingis ka vastava kateedri puudumise. Seega tähendas Leo Meyeri saabumine Tartusse 1865. a. loodud saksa keele ja võrdleva keeleteaduse kateedri professoriks otsustavat murrangut Tartu ülikooli teaduslikus elus — hakkas arenema uus teoreetiline teadusharu. Leo Meyeri initsiatiivil asusid sel alal uurimistööle ka mitmed andekad üliõpilased, kes hiljem omalt poolt aitasid kaasa keeleteadusliku uurimistöö taseme tõstmiseks Tartus.

I. ÜLEVAADE LEO MEYERI ELUST JA TÖÖST

Leo Meyer sündis 3. juulil 1830. a. Hannoveri kuningriigis väikeses Bledelni linnakeses pastori pojana. Alghariduse omandas Meyer kodus, õppis seejärel a. 1844—1848 Hannoveri lütseumis, kus omandas laialdasi teadmisi klassikaliste keelte alal. 1849. a. kevadel astus Meyer Göttingeni ülikooli filoloogiateaduskonda. Ülikoolis huvitas teda germaani ja klassikaliste keelte kõrval kõige enam indo-euroopa keelte võrdlev grammatika. Tema õpetajateks olid siin klassikaline filoloog K. F. Hermann, germanist Wilhelm Müller, ajaloolane G. Waitz ja võrdleva meetodi pooldaja ning kasutaja Th. Benfey, kelle mõju — eriti viimati nimetatud oma — tulevasele lingvistile ei olnud väike. Juba üliõpilasena sai Meyer auhinna teadusliku töö eest «Über die Zusammensetzung der Wörter in den indogermanischen Sprachen», mis teda veelgi enam õhutas pühendumata teaduslikule uurimistöele.

1855. a. läks Meyer üheks semestriks Berliini, kus tal avanes võimalus isiklikult tutvuda nimekate teadlaste J. Grimmiga ja A. Kuhniga ning kuulata M. Haupti ja Fr. Boppi loenguid. Berliinis omandatud keeleteaduslikel põhiseisukohtadel rajanes Meyeri kogu edaspidine keelealane tegevus. Siin lõpetas ta ka oma ülikooliõpingud, kaitstes juba järgmisel, s. o. 1856. a. Göttingeni ülikoolis doktoriväitekirja teemal «Der Infinitiv der homerischen Sprache». Sama aasta sügisel habilitatsiooniga ta saksa, sanskriti, kreeka ja ladina keele eradotsendina ja pidas loenguid sanskriti, ladina ja kreeka keele võrdlevast grammatikast, «Iliasest», Tacituse «Germaniast» ning kõikidest saksa murretest.¹

Samal ajal tegeles L. Meyer mitmesuguste keeleprobleemide uurimisega, avaldas artikleid ja retsensioone — peamiselt ajakirjades «Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung» ja «Göttingische Gelehrte Anzeigen» — ning kogus materjali töödeks sõnavara etümoloogia alal. Tema uurimuste keskpunktis seisis Ulfilas ja eriti Homeros, kusjuures sel alal ilmus ka üks tema esimesi iseseisvaid töid — «Bemerkungen zur ältesten Geschichte der griechischen Mythologie» (1857).

Esimese ulatuslikuma tööna ilmus 1860. a. «Vergleichende Grammatik der griechischen und lateinischen Sprache» I köide, mis hõlmab häälikuõpetuse ja osa sõnavaraõpetusest. Autor käsitleb siin süstemaatiliselt mõlema klassikalise keele konsonantide ja vokaalide vahet, neid järjekindlalt omavahel ja ka sanskritiga võrreldes. Kogu töö peaesmärgiks on kindlaks teha ühine kreeka-ladina aluskeel (der gemeinsame griechische-lateinische Sprachzustand), mis omakorda on hargnenud indo-euroopa aluskeelest. Selle oletusega ühisest kreeka-ladina aluskeelest, mis

¹ ENSV RAKA (Eesti NSV Riiklik Ajaloo Keskarhiiv), f. 402, nim. 3, s.-ü. 1100, lk. 2.

õieti oli tollal levinud sugupuuteooria resultaata, asus Meyer positsioonile, mida ta mõne aja möödudes seoses uute seisukohtadega indo-euroopa keelte alal enam kaitsta ei suutnud. Vaatamata sellele jäi autor ka 1882. a. ilmunud kordustrukis samale seisukohale, sattudes seega vastuollu uute suundadega keeleteaduses. Ulatusliku näitematerjali väärtus aga, välja arvatud üksikud etümoloogilised vääratused, jäi muidugi püsima.

Sama teose teiste köidete nii-öelda eelkäijana avaldas Meyer 1862. a. lühema kirjutise «Gedrängte Vergleichung der griechischen und lateinischen Deklination»², mille eesmärgiks oli samuti uurida kreeka ja ladina keele ühtsust.

1861. a. nimetati Leo Meyer Göttingeni Kuningliku Teadusliku Uhingu assessoriks ja juba järgmisel aastal Göttingeni ülikooli erakorraliseks professoriks.³ Ka siin jätkas Meyer uurimistööd eriti gooti ja klassikaliste keelte alal, mille tulemusena ilmusid lühem, Jakob Grimmile pühendatud töö «Über die Flexion der Adjektiva im Deutschen» 1863. a. ja samal aastal ka teos «Vergleichende Grammatik der griechischen und lateinischen Sprache» (II köite 1. osa, millele 1865. a. järgnes II köite 2. osa).⁴

1865. a. loodi Tartu ülikooli saksa ja võrdleva keeleteaduse kateeder, mille esimeseks korraliseks professoriks sai, nagu juba märgitud, Leo Meyer, sest «ta vastab nõuetele, mis näevad ette teadlast ja head lektorit nii võrdleva keeleteaduse kui saksa keele alal ja ka mõlema vana klassikalise keele alal võrdleva keeleteaduse seisukohast lähtudes».⁵

L. Meyeri tegevusele õppejõuna tuli kindlasti kasuks asjaolu, et seoses nimetatud kateedri loomisega kujunesid välja kaks iseseisvat õppeharu — saksa filoloogia ja võrdlev keeleteadus — eri programmide ja lõpetavate eksamitega, mida suure huviga hakati üsna rohkearvuliselt õppima. Lisaks sellele muutusid sanskriti põhialused ja erikursus võrdlevast grammatikast obligatoorseteks õppeaineteks ka klassikaliste ja slaavi keelte eriharude üliõpilastele. Sellest tingituna suurenes muidugi ülikooli juhtkonna tähelepanu nii kateedri töö vastu kui ka Leo Meyeri isiku vastu, mille tagajärjel talle võimaldati küllaltki soodsad töötingimused.

Oma 33-aastase õppejõutegevuse jooksul (1865—1898) luges Meyer vahelduvalt tervet rida erinevaid kursusi, nagu ülevaadet indo-euroopa keeltest ja nende ajaloost (1870 I sem., 1876 II sem., 1880 II sem., 1886 II sem., 1889 II sem., 1892 I sem.), kreeka ja ladina keele võrdlevat grammatikat (1872 II sem., 1874 II sem., 1879 I sem., 1882 II sem., 1892 I sem., 1898 II sem.), gooti keelt

² W. Schlüter, Leo Meyer, Nekrologe 1913, lk. 67—68.

³ ENSV RAKA, f. 402, nim. 3, s.-ü. 1100, lk. 2.

⁴ W. Schlüter, op. cit., lk. 68.

⁵ Vt. Rahvahariduse Ministeeriumi kiri 28. IX 1864, milles tehakse ettepanek määrata Leo Meyer Tartu ülikooli saksa keele ja võrdleva keeleteaduse kateedri professoriks, ENSV RAKA, f. 402, nim. 3, s.-ü. 1100, lk. 2.

(1865 II sem., 1873 II sem., 1877 I sem., 1880 I sem., 1883 I sem., 1885 II sem., 1888 I sem., 1891 I sem., 1896 II sem., 1899 I sem.), sanskriti keelt (1865 II sem., 1866 I sem., 1867 II sem., 1868 I sem., 1869 II sem., 1870 I sem., 1872 I, II sem., 1873 I sem., 1875 I, II sem., 1877 II sem., 1878 I sem., 1880 I, II sem., 1895 I sem.), ladina ja kreeka keele võrdlevat vormiõpetust (1867 I sem., 1872 I sem., 1876 I sem., 1885 I sem., 1887 II sem., 1888 I sem., 1890 I, II sem., 1891 I sem., 1892 II sem.), saksa keele ajaloolist grammatikat (1870 I sem., 1874 II sem., 1882 II sem., 1886 I sem., 1889 I sem., 1891 II sem., 1897 II sem.), kursust võrdleva keeleteaduse peamistest ülesannetest (1878 II sem.), kursust võrdleva keeleteaduse tähtsamatest tulemustest (1873 I sem., 1881 II sem.), ülevaadet saksa keele ajaloo (1884 II sem., 1890 I sem., 1894 II sem.) ja veel rida teisi distsipline, sealhulgas kõiki saksa murdeid, ning analüüsis vanu kirjanduslikke mälestusmärke.⁶

Väliselt sarnaste loengutsüklite esitamisel aga ei piirdunud Meyer mitte aine formaalse kordamisega, vaid ta lähtus iga kord uuest materjalist, käsitledes näiteks kord indo-euroopa keelte sugulust, siis jälle indo-euroopa verbi, indo-euroopa keelte süntaksit jne.⁷

Väga suure populaarsuse võitsid ka nn. keeleteaduslikud harjutused, mida Leo Meyer peaaegu kogu oma Tartu viibimise jooksul (a. 1869—1899) järjekindlalt üks kord nädalas läbi viis. Nende praktiliste tundide ajal, vesteldes vabalt kuulajaskonnaga, käsitles Meyer vanaindia, kreeka, ladina ja saksa kirjandust või probleeme võrdleva grammatika valdkonnast, eriti selle teadusharu etümoloogilisi aluseid. Sageli oli keeleteaduslike probleemide arutlus ühendatud valitud peatükkide lugemisega kas Homerose loomingust, Ulfilasest vms.⁸

Nagu juba ülal märgiti, oli Leo Meyeri Tartu tuleku ajaks ilmunud kaks esimest köidet tema tööst «Vergleichende Grammatik der griechischen und lateinischen Sprache». Uus töökoht — Meyer pidas oma tööd õppejõuna alati esmajärguliseks —, vajadus välja anda uurimus gooti keele kohta ja lõpuks ka «Liivimaa riimkroonika» uurimine, mis Meyeri isiklikult väga huvitas, ja veel rida administratiivset laadi ülesandeid takistasid kreeka ja ladina keele võrdleva grammatika edasist edukat valmimist. Nimetatud teose viimane köide, mis pidi käsitlema tuletusõpetust, jäigi kirjutamata. Selle asemel ilmus 1869. a. esimese Tartu lõpetatud tööna «Die gotische Sprache. Ihre Lautgestaltung, insbesondere im Verhältnis

⁶ Verzeichnis der Vorlesungen auf der Kaiserlichen Universität zu Dorpat (1865, II sem. — 1893, I sem.); Verzeichnis der Vorlesungen an der Kaiserlichen Universität Jurjev (1893, II sem. — 1899, I sem.).

⁷ W. Schlüter, op. cit. lk. 70.

⁸ Г. В. Левицкий, Биографический словарь профессоров и преподавателей императорского Юрьевского, бывшего Дерптского университета за сто лет его существования (1802—1902) II, Юрьев 1903, lk. 564—565.

zum Altindischen, Griechischen und Lateinischen». Selles töös, mis osaliselt oli juba varem ilmunud Benfey poolt toimetatud ajakirjas «Orient und Occident», käsitleb autor gooti keele hääliku- ja vormiõpetust, võrreldes seda sanskriti, kreeka ja ladina keele omaga. Seda tööd võiks nimetada ka gooti häälikute statistikaks, sest iga üksiku hääliku puhul loetletakse kõik sõnad, milles vastav häälik esineb, olgu siis tüves või liites. Sellise süsteemi puhul olid kordamised paratamatud. Tööle oleks kindlasti tulnud kasuks, kui autor võrdlusmaterjali oleks võtnud ka teistest valnadest germaani murretest ja indo-euroopa keeltest. Gooti keele osas aga on materjal väga ulatuslik.

1876. a. ilmus Leo Meyeri järgmine töö «Livländische Reimchronik. Mit Anmerkungen, Namensverzeichnis und Glossar», mis kujutas endast säilinud käsikirjade põhjal koostatud ja hoolega võrreldud ning kontrollitud riimkroonika väljaannet. *Luuma*

Pärast nende tööde lõpetamist pööras Meyer oma peatähelepanu uuesti klassikalistele keeltele, selle kõrval aga ei jäänud ka germanistika-alased probleemid unarusse. Seda tõendavad rohkearvulised artiklid ja retsensioonid (peamiselt etümoloogia valdkonnast) tuntud keeleteaduslikes perioodilistes väljaannetes, nagu «Göttingische Gelehrte Anzeigen», Bezzenbergeri «Beiträge zur Kunde der indo-germanischen Sprachen», «Zeitschrift für deutsche Philologie», «Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft» jt., kus esikohal oli germanistika. Muidugi, nendest ei kujunenud enam Meyeri elutööd, sest, nagu juba märgitud, suunas ta oma peatähelepanu üldkeeleteadusele ja eriti klassikalistele keeltele. Nii on kõik ta viimased suuremad tööd pühendatud nimetatud aladele: «Griechische Aoriste» (1879), milles käsitletakse aegade ja tegumoodide ajaloolist arengut kreeka keeles, «An' im Griechischen, Lateinischen und Gotischen» (1880), milles autor võrdleb nende keelte süntaksit, ja lõpuks neljaköiteline suurteos «Handbuch der griechischen Etymologie», mis sisaldab Meyeri peaaegu eluaegse uurimistöo kreeka keele alal. Teos ilmus küll alles 1901–1902. a., s. o. siis, kui Meyer ise oli juba Tartust lahkunud, kuid materjali kogumise ja kirjutamisega oli autor alustanud juba 80-ndate aastate alguses. Kahjuks ei ole autor arvestanud ei muutusi keeleteaduslikes vaadetes ega ka teiste lingvistide uurimust etümoloogia alal, tehes seetõttu nii mõnigi kord ebaõigeid järeldusi.

Teiselt poolt aga on materjal kreeka keele etümoloogia alal väga rikkalik.

Selline laiahaardeline, ulatuslik õppe- ja teaduslik töö oleks olnud küllaldane, et täita nimeka õpetlase päevad. Vaatamata sellele aga leidis Leo Meyer aega mitmesuguste teiste kohustuste täitmiseks.

Esiletõstmist väärib siin kõigepealt tema tegevus saksa ja võrdleva keeleteaduse kateedri professorina. Väsimatu innuga võitles

Meyer selle eest, et niihästi kateedri alla kuuluvad õppejõud kui ka üliõpilased oleksid täiel määral teadlikud välismaa keeleteaduse saavutustest ja et nad mitte ainult ei piirduks nende saavutuste ja töökspidamiste omaksvõtmisega, vaid et nad ka ise arendaksid keeleteadust edasi — uuriksid mitmesuguseid probleeme ja avaldaksid nii suuliselt kui ka trükisõnas oma arvamust. Ta tundis siirast rõõmu vähimatestki edusammudest üliõpilaste ja õppejõudude teaduslikus töös ja isikliku suurepärase eeskujuga õhutas ta ka teisi üha edasi töötama. Mitmed tema tollaegsetest õpilastest valisid just tänu Leo Meyeri innustusele keeleteadlase elukutse, näit. Leopold v. Schroeder, Nikolai Anderson (Kaasanis), Friedrich Knauer jt.⁹

On seega täiesti loomulik, et Leo Meyerit austas nii oma kateedri kollektiiv kui ka ülikooli juhtkond, ja asjaolu, et Meyer oli kateedri professoriks 33 aastat, s. o. kogu oma Tartus viibimise jooksul, on igati arusaadav.

Kui tal 1890. a. täitus 25 aastat teenistust, omistati talle teenealise korralise professori nimetus, ja 1895. a. alates hakkas ta saama kõrgendatud pensiooni.

Leo Meyer oli kahel korral (1. I 1875 — 1. I 1878 ja 1. I 1887 — 20. IX 1889) ajaloo-keeleteaduskonna dekaaniks ja 1889. a. suvel isegi rektori asetäitjaks. Eduka teadusliku ja õppetöö eest on talle antud terve rida aumärke, peale selle kinnitati ta 1876. a. tegelikuks riiginõunikuks.¹⁰

Kõik see annab tunnistust kõrgest hinnangust, mille osaliseks sai Leo Meyer Tartu ülikooli professorina ja mida omakorda kinnitab ka see, et just Meyer esindas ülikooli Bonni, Uppsala ja Göttingeni ülikooli juubelipidustustel aastatel 1868, 1877 ja 1887.¹¹

Leo Meyeri huvidering oli väga avar. Vaatamata sellele, et tema teadmised praktilise eesti keele alal, nagu ta seda mitmes kohas ise kurtis,¹² olid tagasihoidlikud, tundis ta kohe algusest peale elavat huvi kõige vastu, mis kuidagi oli seotud eesti keele, ajaloo, üldse eestlastega. Tänu tema laialdastele teadmistele, tema kuulsusele keeleteadlastena ja heale organiseerimisvõimele valiti ta 1869. a. Õpetatud Eesti Seltsi presidendiks, mida korraldati veel 30 korda, s. o. nii kaua, kui Meyer üldse Tartus viibis. Õpetatud Eesti Seltsi presidendina püüdis Meyer äratada nii hästi Õpetatud Eesti Seltsi liikmete seas kui ka laiemates ringkondades huvi eesti kultuuriajaloo vastu.¹³ Sealjuures nõudis ta kõigi küsimuste lahenda-

⁹ Г. В. Левицкий, op. cit., lk. 565.

¹⁰ ENSV RAKA, f. 402, nim. 3, s. ü. 1100, lk. 171—172.

¹¹ Sealsamas lk. 184.

¹² Kiri J. Budenzile 6. II 1888, KMKO (Eesti NSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumi käsikirjade osakond), koopia M 82:4; kiri J. Hurdale 4. III 1904, KMKO, f. 149, M 9:18.

¹³ L. Meyer, Ueber die bei Heinrich dem Letten sich findenden Nachrichten von den Esten, Vortrag, gehalten in der Jahresversammlung der Gelehr-

misel ranget teaduse nõuetest kinnipidamist (Õpetatud Eesti Seltsi tegevus olgu pühendatud teadusele)¹⁴, tihedat koostööd Eesti Kirjameeste Seltsiga, kel on hulgaliselt sidemeid elanikkonnaga¹⁵, raamatukogu laiendamist¹⁶, võimalikult rikkaliku kaastöö kogumist rahva hulgas.¹⁷ Seltsi korralistel koosolekutel esines Meyer järjekindlalt ettekannete ja sõnavõttudega, mis olid pühendatud meie tuntud keeleteadlaste ja ühiskonnategelaste töödele. Nii näit. väljendas ta korduvalt oma lugupidamist tuntud ungari lingvistide J. Budenzi ja P. Hunfalvy suhtes,¹⁸ hindas kõrgelt J. Hurda¹⁹, J. V. Jannseni²⁰, V. Reimanni²¹ (eriti seoses tema eessõnaga Georg Mülleri jutlustele), Fr. R. Kreutzwaldi²² («Kalevipoja» osas aga heidab Meyer Kreutzwaldile ette liiga suurt meelevaldust, mistõttu palju algupärast on hävinenud²³), M. Veske²⁴ ja eriti suure keeleteadlase F. J. Wiedemanni²⁵ tööd, kelle sõnaraamatut Meyer peab üheks silmapaistvamaks saavutuseks sel alal üldse.²⁶ Samas esitas ta nii oma kui ka välismaa keeleteadlaste keeleteaduslikke seisukohti²⁷ ja teatas uute keeleteadlaste teoste ilmumisest²⁸, esines nekroloogidega²⁶ jne. Seltsi iga-aastastel juubelistungitel aga esines ta alati pikema huvitava ettekandega, kus ta enamasti käsitles küll üldisi lingvistilisi probleeme, võimaluse

ten Estnischen Gesellschaft am 17. (29.) Januar 1876, Dorpat 1876; idem; Ueber Völkerverwandschaften mit besonderer Beziehung auf das estnische Volk. Vortrag, gehalten in der Jahresversammlung der Gelehrten Estnischen Gesellschaft am 18. (30.) Januar 1877, Dorpat 1877 jne.

¹⁴ SbGEG (Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft) 1870. lk. 30—31.

¹⁵ Sealsamas, 1878, lk. 58—59.

¹⁶ Sealsamas, 1899, lk. 38—39; 1872, lk. 44.

¹⁷ Sealsamas, 1882, lk. 30; 1874, lk. 88, lk. 32—33; 1895, lk. 83—84.

¹⁸ Sealsamas, 1892, lk. 83—84.

¹⁹ Sealsamas, 1880, lk. 31; 1886, lk. 54.

²⁰ Sealsamas, 1881, lk. 95—96; 1890, lk. 64—65.

²¹ Sealsamas, 1891, lk. 101—102.

²² Sealsamas, 1882, lk. 170—173; 1899, lk. 27.

²³ L. Meyer, Persönliches mit besonderem Hinblick auf die Gelehrte estnische Gesellschaft. Vortrag, gehalten in der Jahresversammlung der Gelehrten estnischen Gesellschaft am 18. (30.) Januar 1899, Jurjev (Dorpat) 1899, lk. 15—17.

«Biographisches Jahrbuch» IX, 1904, lk. 229.

²⁴ SbGEG 1890, lk. 65—66; 1874, lk. 90; Ueber die Quellen der estnischen Sprache und über Sprachquellen im Allgemeinen. Vortrag gehalten in der Jahresversammlung der Gelehrten Estnischen Gesellschaft am 18. Januar 1895, Dorpat 1895, lk. 17. SbGEG 1874, lk. 90—91; 1875, lk. 74—75; 1880, lk. 68—70; 1888, lk. 75—76, 163—164.

²⁶ L. Meyer, Über die Bemühungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft um die Abfassung eines Wörterbuchs der estnischen Sprache. Jahresversammlung der gelehrten estnischen Gesellschaft zu Dorpat am 22. Januar 1870, Dorpat 1870, lk. 13; idem, Festrede zur Jahresfeier der Stiftung der Universität Dorpat am 12. December 1871, Dorpat 1872, lk. 32.

²⁷ SbGEG: 1872, lk. 44; 1877, lk. 106—107.

²⁸ Sealsamas, 1872, lk. 47—48; 57; 1893, lk. 49—51.

²⁹ Sealsamas, 1879, lk. 159; 1884, lk. 34—35.

korral aga ka mõnd kitsamat küsimust just eesti keele valdkonnast.³⁰

Huvi eesti rahva mineviku ja kultuuri vastu sundis Meyerit tähelepanu pühendama eesti rahvaloomingule. Õpetatud Eesti Seltsi toimetistest leiame artikli, milles Meyer annab ülevaate Herderi pärandis ja Wielandi «Teutscher Merkur'is» esinevatest eesti rahvalauludest, kusjuures ta iseloomustab laulutekstide kogujaid ja käsitleb eesti luulevormi, värsimõõtu, keelt jne. Lisaks sellele toob ta ära nii vastavad laulud kui ka sisu seletuse, tõlke ja mõningad andmed laulude esitamise kommete kohta.³¹

Leo Meyeri huvi eesti kultuuri- ja teaduseelu vastu ei piirunud aga ainult Õpetatud Eesti Seltsiga, vaid ulatus kaugemale. Seda näitab laialdane kirjavahetus, mis enamikus on säilinud. Nii õnnitleb ta Fr. R. Kreutzwaldi 70. sünnipäeval³², I. Hurta 25-aastase tegevusjuubeli puhul³³ jne. Ulatuslik kirjavahetus (üle 30 kirja) oli tal V. Reimanniga, peamiselt seoses Georg Mülleri jutluste väljaandmise ja V. Reimanni enda kirjutatud eessõnaga sellele.³⁴ Reas kirjades käsitleb Meyer mitmesuguseid keeleteaduslikke probleeme. Nii näit. püüab Meyer kirjades J. Budenzile selgitada sõna *jumat* etümoloogiat, toetudes siinjuures Budenzi autoriteedile etümoloogiaküsimustes. Samas väljendub ta Th. Benfey suhtes väga lugupidavalt, pidades teda üheks suurimaks indo-germaani keeleteadlaseks.³⁵ Kirjas J. Jungile teatab L. Meyer vanapõhja nädalapäevade nimetused, ja avaldab arvamust, et neil pole midagi ühist vanapõhja kalendris esinevate märkidega, mis tõenäoliselt on hoopis vanapõhja alfabeedi algustähedega, mis mida antud juhul arvatavasti kasutatakse kui arve (tähistatakse ju ka kreeka ja gooti keeles arve sageli alfabeedi tähtedega).³⁶ Ei ole võimalik siin ära tuua kogu kirjavahetust, kuid esiletõstmist väärib asjaolu, et ka pärast Göttingeni ülekolimist ei katkenud Meyeril sidemed Tartuga. Nagu ilmneb, ei kaotanud Meyer kuni surmani huvi teadusliku elu vastu Eestis.³⁷ Sellest annab tunnistust ka V. Reimanni

³⁰ L. Meyer, Sprachgeschichtliche Rückblicke im Anschluß an das estnische *ei ole*, Vortrag gehalten in der Jahresversammlung der Gelehrten Estnischen Gesellschaft am 18. Januar 1894, Dorpat 1894.

L. Meyer, Ueber den Namen *Dorpat*. Vortrag gehalten in der Jahresversammlung der Gelehrten Estnischen Gesellschaft am 30. (18.) Januar 1898, Leipzig 1898.

³¹ L. Meyer, Acht estnische Volkslieder aus Herders Nachlass und dreizehn aus Wielands Teutschen Merkur (1787) nebst mehrerer alten Hochzeitsgedichten in estnischer Sprache, Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft XVI, 1896, lk. 239—317.

³² Kiri Kreutzwaldile 13. XII 1873, KMKO, f. 116, M. 1:4.

³³ Kiri J. Hurdale 28. XI 1897, KMKO, f. 45, M 7:77.

³⁴ Kuus kirja V. Reimannile 23. I—2. IV 1891, KMKO, f. 106, M 1:12. Kirjad V. Reimannile 26. IX 1891—28. III 1899, KMKO, f. 105, M 4:12.

³⁵ Kiri J. Budenzile 5. XI 1877 ja 10. XII 1877, KMKO, koopia M 82:4.

³⁶ Kiri J. Jungile 1. X 1879, KMKO, f. 50, M 5:13.

³⁷ Kaks kirja J. Hurdale, 17. III 1906 ja 31. III 1906, KMKO, f. 43, M 15:21. Kiri O. Kaldale 19. VI 1901, KMKO, f. 186, M 69:31.

poolt L. Meyeri surma puhul kirjutatud nekroloog, milles autor ilmekalt tõstab esile Meyeri suuri teeneid eesti kultuurielu arendamisel ja mineviku keelepärandi uurimisel.³⁸

Pärast ametikohustustest vabanemist 1898. a. (aja väljateenimise tõttu) lahkus Meyer Tartust ja siirdus tagasi Göttingeni, kus ta auprofessorina pidas loenguid võrdleva keeleteaduse alal ja lõpetas, nagu juba eespool märgitud, oma suurteose «Handbuch der griechischen Etymologie» (1901—1902).

Nii töötas Leo Meyer väsimatult edasi, ja veel 1910. a., s. o. just enne surma, ilmus tema viimane etümoloogia-alane kirjutis.

Leo Meyer suri VI 1910. a., mõned aastad pärast seda, kui ta 5. III 1906. a. oli nimetatud Tartu ülikooli audoktoriks.³⁹

Leo Meyer oli väga viljakas õpetlane, kes oma teaduslike töödega saavutas kuulsuse ja laialdase tunnustuse. Pikemate iseseisvate tööde arv ulatub tal viieteistkümmeni, mille hulgas on kolm väga ulatuslikku tööd: «Vergleichende Grammatik der griechischen und lateinischen Sprache». «Die gotische Sprache» ja «Handbuch der griechischen Etymologie». Peale nende on Meyeri sulest ilmunud ligi üheksakümmend lühemat etümoloogia-alast uurimust, mis on avaldatud mitmesugustes perioodilistes väljaannetes. Edasi leiame väga mitmete teiste võrdleva keeleteaduse valdkonda kuuluvate probleemide kohta artikleid ja retsensioone, mille arv ulatub sajani. Lisaks sellele on avaldatud peaaegu poolsada pikemat keeleteaduslikku ettekannet, ja lõpuks pakuvad suurt huvi ka tema lühemad sõnavõttud Õpetatud Eesti Seltsi koosolekutel ning õnneks suuremalt jaolt säilinud kirjavahetuses. Väärtuslikud on muidugi ka veel need märkused, mida teised (enamasti välismaa) keeleteadlased on teinud Meyeri üksikute seisukohtade puhul. Kahjuks pole kättesaadav tema rikkalik loengumaterjal, mis oleks kindlasti pakkunud palju huvitavat, kuid ka käsitletud töödest ja ettekannetest (kokku 338 nimetust) peaks piisama ammandava ülevaate saamiseks neist üldkeeleteaduslikest vaadetest ja suundadest Tartu ülikooli germanistikas, mida tutvustas ja arendas edasi Leo Meyer, kellel 33 aastat oli sel alal Tartus juhtiv positsioon.

Leo Meyer pööras tähelepanu paljudele üldkeeleteaduslikele probleemidele, kusjuures ta sageli jõudis väljapoole germanistika kitsaid piire. Ta tegeles küsimustega, mis puudutasid keelte sugulust, keelte teket ja arengusuundi; kirjanduslikke mälestusmärke, sõnavara muutumist, keele olemust, aluskeelt. Ta uuris laensõnade osatähtsust ühes või teises keeles, naabruses asetsevate keelte vastastikuseid mõjustusi, sõnade etümoloogiat jne. Terve rida töid on pühendatud soome-ugri ja germaani keelte vastastikuste suhete analüüsimisele ja kõrvutamisele ning võrdleva grammatika küsimustele.

³⁸ V. Reimann, Prof. Dr. phil. Leo Meyer. Eesti Kirjanduse Seltsi liikmete nekroloogid. «Eesti Kirjandus» 1910, lk. 392—393.

³⁹ ENSV RAKA, f. 402, nim. 3, s.-ü. 1101, lk. 195.

Et käesoleva töö ülesandeks ongi selgitada võimalikult kõiki Leo Meyeri seisukohti üldkeeleteaduses ja kitsamalt ka germanistika küsimustes, siis peatutakse alljärgnevalt üksikute probleemide käsitlelusel eraldi.

II. LEO MEYER KEELETEADUSLIKEST UURIMISMEETODITEST

Leo Meyer tundis huvi väga paljude lingvistiliste probleemide vastu. Üheks niisuguseks oli keeleteaduslike uurimismeetodite küsimus. Meyeri peamiseks teeneks tulebki pidada seda, et ta esimesena tutvustas neid, eriti võrdlev-ajaloolist meetodit ka Eestis.

Juba üliõpilaspõlves oli Meyer olnud lähedalt seotud selliste tuntud lingvistidega, nagu J. Grimm, Fr. Bopp, Th. Benfey, A. Pott, G. Curtius jt., kes kuulusid võrdlev-ajaloolise keeleteaduse rajajate hulka. Nimetatud teadlased olid L. Meyeri esimesteks õpetajateks ja eeskujudeks, nende mõju all kujunesid Meyeri lingvistilised vaated ning valmisid ka esimesed iseseisvad uurimused. Juba siis omandas Meyer kindlad seisukohad selle uurimismeetodi suhtes, millel tema edaspidine teaduslik töö pidi rajanema. Ja samuti nagu tema õpetajadki hakkas ka Meyer rangelt kinni pidama võrdlev-ajaloolise meetodi nõuetest ja printsiipidest.

Kõigepealt leiab Meyer, et teaduslikus uurimistöös saab kasutada ainult üht meetodit, mis peab olema muidugi õige. Kui näit. A. Franke oma töös «Das Futurum im Griechischen» väidab, et tänapäeva keeleteaduses eksisteerib kaks täiesti vastandlikku uurimismeetodit — üks, mis lähtub kirjanduslikust allikmaterjalist, ja teine, mis lähtub sõnade häälikulisest kujust —, siis retsensioonis nimetatud töö kohta märgib Meyer, et ei saa kõnelda kahest meetodist, millest üks oleks õige, sest keeleteaduses ja üldse teaduses eksisteerib alati ainult üks meetod, mis õigete järelduste tegemiseks kasutab kõiki võimalikke vahendeid.⁴⁰

Ka edaspidi, nimelt retsensioonis T. H. A. de Marle'i uurimusele «Ursprung und Entwicklung der Lautverschiebung im Germanischen, Armenischen und Ossetischen» märgib Meyer, et teadust saab edasi arendada ainult rikkalike teadmiste ja tõesti teadusliku meetodi abil.⁴¹

Selline ühe kindla meetodi nõue on loomulikult täiesti õige; teaduslik uurimistöö oleks sellise meetodita võimatu. Edasi pakub aga huvi, kuidas Leo Meyer põhjendab seda, et just võrdlev-ajalooline meetod on lingvistikas selleks ainuõigeks meetodiks.

⁴⁰ L. Meyer, [retsensioon] A. Franke, Das Futurum im Griechischen. «Göttingische Gelehrte Anzeigen» 1861, lk. 1320.

⁴¹ L. Meyer, [retsensioon] T. H. A. de Marle, Ursprung und Entwicklung der Lautverschiebung im Germanischen, Armenischen und Ossetischen. «Göttingische Gelehrte Anzeigen» 1863, lk. 1576.

Ülevaatliku ja asjaliku põhjenduse nimetatud küsimuse osas annab Meyer kõigepealt ettekandes, mille ta pidas ülikooli juubelpidustustel 1871. a. Kokkuvõtlikult edasiantuna ütleb ta seal järgmist. Kõigis teadusharudes kasutatakse teaduslikuks uurimistööks võrdlevat meetodit, sest igas teadusharus leidub kas enam või vähem sarnaseid nähtusi, mida tuleb võrrelda, selleks et nende vahelisest erinevusest selget pilti saada. Keeleteaduses aga omandab võrdlemine veel erilise tähtsuse, sest ühelt poolt on meil siin tegemist täiesti erinevate keeltega, teiselt poolt ühe ja sellesama keele erinevate etappidega.⁴²

Edasi märgib Meyer samas ettekandes, et kõik tähtsamad ja kindlamad resultaadid lingvistikas on saavutanud võrdlev keeleteadus, millel ainsana on kindel teaduslik meetod. Kõik, mis meil praegu on teada keelte sugulusest ja selle tulemusena ka rahvaste sugulusest, on saavutatud keelte võrdlemise teel; kõik see, mis on teada kas keelte või mõne üksiku keelise nähtuse arengu kohta, on kindlaks tehtud võrdleva meetodi abil.⁴³ Sama seisukohta kaitses omal ajal ka Tartu ülikooli õppejõud Viktor Hehn, kes samuti nagu Meyergi oli olnud Fr. Boppi, J. Grimmi ja A. Potti õpilane. Muidugi esineb see seisukoht nii viimati nimetatute kui ka Th. Benfey, G. Curtiuse jt. keeleteadlaste töödes.⁴⁴

Võrdleva keeleteaduse tähtsaimaks saavutuseks peab Meyer seda, et tema abil on tehtud kindlaks keele pidevalt muutuv ja arenev iseloom, ja et see muutumine toimub kindlate seaduste alusel, mistõttu keelel on korrapäraselt edasiarenev ajalugu.⁴⁵

Meyeri arvates — nagu ta väljendab ühes ettekandes Õpetatud Eesti Seltsi aastapäevakoosolekul 1877. a. — on võrdleva meetodiga väljapaistvaid tulemusi saavutatud just indo-euroopa («indogermaani») keelte osas. Kui aga võrdlev meetod tõesti peaks olema see ainuõige meetod, siis tuleb teda kasutada ka kõikide teiste keelte uurimisel. Mõnel määral, eriti mis puutub soome-ugri keeltesse, oli hakatud seda ka juba tegema. Nii näiteks kasutasid seda meetodit P. Hunfalvy, J. Budenz ja M. Veske.⁴⁶

Selles küsimuses tuleb Meyeriga nõustuda — võrdleva meetodi

⁴² L. Meyer, Festrede zur Jahresfeier der Stiftung der Universität Dorpat am 12. December 1871, lk. 10.

⁴³ L. Meyer, Festrede zur Jahresfeier der Stiftung der Universität Dorpat am 12. December 1871, lk. 11.

⁴⁴ J. Grimm, Geschichte der deutschen Sprache I, Leipzig 1848, lk. XV.

Fr. Bopp, Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Zend, Griechischen, Lateinischen, Litthauischen, Gothischen und Deutschen I, Berlin 1833, lk. III (kogu eessõna).

Th. Benfey, Geschichte der Sprachwissenschaft und orientalischen Philologie in Deutschland, München 1869, lk. 554.

G. Curtius, Die Sprachvergleichung in ihrem Verhältnis zur classischen Philologie, Berlin 1845, lk. 6—7.

⁴⁵ L. Meyer, Festrede zur Jahresfeier der Stiftung der Universität Dorpat am 12. December 1871, lk. 17.

⁴⁶ L. Meyer, Ueber Völkerverwandschaften mit besonderer Beziehung auf das estnische Volk, lk. 12—13.

abil on kindlasti saavutatud palju väärtuslikku, kusjuures teatud perioodil oli see meetod tõesti valitsev. Tänapäeval on seisukohad võrdlev-ajaloolise meetodi suhtes tublisti muutunud, mis aga ei takista meid andmast positiivset hinnangut Leo Meyeri seisukohadele, sest tema ajal ei olnud tõepoolest ühegi teise meetodiga saavutatud nii hiilgavaid tulemusi, mistõttu tema väited peaksid olema õigustatud.

Samas ettekandes arendab Meyer ülalöeldut edasi, jõudes järeldusele, et ~~kuna keel on alati muutuv ja arenev, siis peab ka keeleteaduse ülesandeks olema selle muutumise ja arenemise uurimine.~~ Nii nagu ei ole võimalik mõista midagi, teadmata, kuidas see on saadud, nii ei ole ka võimalik mõista keelt, tema arengu ajalugu uurimata.⁴⁷ Seega: võrdlev grammatika kasutab meetodit, mis, arvesse võttes sugulaskeeli, püüab välja uurida üksikute keelte arengu ajalugu.⁴⁸

Seesama seisukoht ilmneb ühes palju aastaid hiljem peetud ettekandes, kus Meyer rõhutab, et kuna kõik elavad keeled aja jooksul muutuvad, mistõttu neil on oma ajalugu, siis peab ka keeleteaduse meetod olema ajalooline.⁴⁹ See näitab ühtlasi, et Meyer aastate jooksul ei olnud muutnud oma seisukohta keeleteadusliku uurimismeetodi osas.

Selleks ajaks oli vaade, et keel on muutuv ja arenev nähtus, keeleteadlaste seas juba üldise poolehoiu võitnud, seda oli lingvistide, nagu J. Grimmi, Fr. Boppi jt.⁵⁰ poolt üksikasjalikult käsitletud, ja seetõttu on arusaadav, et Leo Meyer ei peatunud enam pikevalt selle nii-öelda juba vastuvõetud seisukoha põhjendamisel. Ta pigemini ainult tutvustas sellega ka Tartu keelehuvilisi, nõudes õigustatult, et keeleteaduse ülesandeks olgu seda arengut ajalooliselt uurida.

Retsensioonis G. F. Schömanni töö kohta «Die Lehre von den Redetheilen nach den Alten dargestellt und beurteilt» kritiseerib Meyer autorit muuhulgas just sellepärast, et see ei hinnanud küllaldaselt ajaloolist uurimismeetodit, vaadeldes nähtusi sellistena, nagu nad antud olukorras näivad.⁵¹

Selline keelte ajalooline uurimine pidi Meyeri arvates toimuma

---

⁴⁷ L. Meyer, Ueber Völkerverwandschaften mit besonderer Beziehung auf das estnische Volk, lk. 13.

⁴⁸ L. Meyer, Griechische Aoriste. «Göttingische Gelehrte Anzeigen» 1879, lk. 1633.

⁴⁹ L. Meyer, Ueber den Untergang der Welt und das jüngste Gericht, Dorpat 1889, lk. 3.

⁵⁰ J. Grimm, Geschichte der deutschen Sprache I, Leipzig 1868, lk. 5. Fr. Bopp, Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Send, Armenischen, Griechischen, Lateinischen, Litauischen, Altslavischen, Gotischen und Deutschen I, Berlin 1868, lk. III.

⁵¹ L. Meyer, [retsensioon] G. F. Schömann, «Die Lehre von den Redetheilen nach den Alten dargestellt und beurteilt. «Göttingische Gelehrte Anzeigen» 1862, lk. 722.

kindlas suunas ja kindla eesmärgiga. Nii märgib ta tutvustavas kirjutises oma teose «Vergleichende Grammatik der griechischen und lateinischen Sprache» I kohta, et ei tule võrrelda igasuguseid võimalikke keeli, mis võib-olla on üksteisest väga kaugel (Göttingeni ülikoolis kuulutati kunagi välja loengud heebrea ja inglise keele võrdlemisest). Sellist eesmärki pole võrdlev-ajalooline keeleteadus endale püstitanud. Hoopis olulisem on keelte ajalooline käsitus, keelelise arengu vaatlus. Keele ajaloo tundmaõppimiseks aga on võrdlemine ainus ja kindlaim vahend. Ühtlasi on võrdlev-ajaloolise keeleteaduse esimeseks ülesandeks kindlaks teha mitme keele kunagise ühtsuse ajastu,⁵² kuigi need keeled ise aja jooksul on arenenud erinevaid teid pidi, kuni neist kujunesid välja täiesti erinevad keeled.⁵³

Ka artiklis oma töö kohta «An im Griechischen, Lateinischen und Gotischen» ütleb Meyer, et võrdlev-ajalooline meetod on niisugune keeleteaduslik uurimismeetod, mille ülesandeks on keele ajaloolise arengu uurimine. Kõigepealt tuleb kindlaks teha keele vanim ühtsus, hiljem aga tema ajalooline areng.⁵⁴

Seega pooldab Meyer Fr. Boppi väidet, mille järgi kreeka, ladina, saksa ja veel paljud teised keeled on moodustanud kunagi ühise keele ja on praegu sugulaskeeled, vaatamata sellele, et neist iga keel on käinud erinevat arenguteed.⁵⁵

Välismaa keeleteadlased hakkasid kõigepealt uurima arvatavate sugulaskeelte keelelisi vorme, jälgides nende vormide arengut võimalikult kaugele tagasi. Tehti kindlaks, mis neist on vanemad, mis nooremad ja kuidas nad on üksteisest välja arenenud. Sellise keelte ajaloolise uurimisega tuli loomulikult siduda ka võrdlev uurimine. Ja nagu edaspidi selgub, pidas ka Meyer kogu oma keeleteadusliku tegevuse jooksul rangelt kinni nendest põhimõtetest, nõudes seda samuti ka oma õpilastelt.

Juba oma doktoriväitekirjas «Der Infinitiv der homerischen Sprache» 1856. a. märgib Meyer, et keelele ei tohi vaadata kui millelegi lõplikule, täiuslikule ja paigalpäisivale, vaid kui nähtuselle, mis pidevalt liigub ja edasi areneb. Sellepärast tuleb keeleteaduslikus uurimistöös kõigepealt pöörata tähelepanu ühe või teise keele vanimatele kirjanduslikele mälestusmärkidele.⁵⁶ Sellega

⁵² Antud töös kasutatakse terminit «keelte ühtsuse ajastu» vastena saksa-keelsele terminile «der gemeinsame Sprachzustand»; termini «Zustand» vastena kasutatakse «ühtsus».

⁵³ L. Meyer, Vergleichende Grammatik der griechischen und lateinischen Sprache I. «Göttingische Gelehrte Anzeigen» 1861, lk. 964.

⁵⁴ L. Meyer, «An» im Griechischen, Lateinischen und Gotischen, «Göttingische Gelehrte Anzeigen» 1880, lk. 834.

⁵⁵ Fr. Bopp, Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Zend, Griechischen, Lateinischen, Lithauischen, Gothischen und Deutschen I—II, Berlin 1833, lk. IV—VI.

⁵⁶ L. Meyer, Der Infinitiv der homerischen Sprache, Göttingen 1856, lk. 3—4.

on ka seletatav, miks Meyer on võtnud oma kreeka ja ladina keele teadusliku grammatika kreekakeelse osa aluseks Homeroose laulude keele.

Konkreetsemalt väljendab Meyer sedasama seisukohta 1884. a. peetud ettekandes Opetatud Eesti Seltsi juubelikoosolekul, kus ta ütleb, et meie ei tunne tänapäeval ühtegi niisugust sõna, nagu seda on kasutanud meie kunagised esivanemad. Kõigil meile tuntud elavatel, s. t. mitte kunstlikult loodud — keelevormidel on pikk ajalugu seljataga. Kõik meile tuntud elavad sõnad olid varematal aegadel teistsugused, ja kui tahetakse kindlaks teha, miks teatud sõnal on praegu just see tähendus, siis tuleb kõigepealt kindlaks teha selle sõna v a n i m kättesaadav vorm, aga mitte toetuda mõnele sellest arenenud vormile. Nagu ta märgib ilmumisteates töö «Gedrängte Vergleichung der Griechischen und Lateinischen Declination» kohta, määratakse sõnade põhivormid sageli kindlaks ainult väliste tunnuste järgi, ometi aga on sõnade põhivormideks vanimad vormid, mida saab kindlaks teha teadusliku uurimise teel.⁵⁷

Sõnade tähendus säilib mõnikord ka veel siis, kui vorm on täielikult muutunud, näit. prantsuse keeles *peau* [po] 'nahk' viib tegelikult tagasi ladinakeelsele sama tähendusega sõnale *pellis*, mis omakorda on etümoloogiliselt seotud saksakeelse sõnaga *Fell*, vaatamata sellele, et häälikute osas ei ole viimasel esimesega midagi ühist.⁵⁸

Samas ettekandes arvustab Meyer ka K. Abelit, kes oma töös «Über den Gegensinn der Urworte» võrdleb tähenduse uurimise eesmärgil vahetult samakõlalisi sõnu, mis aga kuuluvad erinevatele keeltele, ilma et ta uuriks nende sõnade ajaloolist arengut.⁵⁹

Retsensioonis E. A. Fritschi töö kohta «Vergleichende Bearbeitung der Griechischen und Lateinischen Partikeln» märgib Meyer, et Fritsch on siin piirdunud ainult antud materjalide kõrvuti vaatlemisega. Meyer arvates sellest aga ei piisa — tuleb tagasi minna võimaliku ühtsuse ajastuni. Tuleb näidata nii keele arengut kui ka keele ajalugu, ja etümoloogia osas nii vormide kui ka tähenduste üleminekuid.⁶⁰

Kuigi indoeurooplaste vana ühine keel jagunes hiljem paljudeks eri keelteks, millest igaüks erinevaid teid pidi arenes, on siiski paljud nendes leiduvad vormid tulnud ühest ja samast algvormist (Urform), mis näitab, et põhjalikumate grammatiliste uurimuste

⁵⁷ L. Meyer, *Gedrängte Vergleichung der Griechischen und Lateinischen Declination*. «Göttingisch Gelehrte Anzeigen» 1862 lk. 204.

⁵⁸ L. Meyer, *Ueber gleiche Wortformen mit verschiedener Bedeutung, Vortrag, gehalten in der Jahresversammlung der Gel. Estn. Gesellschaft am 18. Januar 1884*, Dorpat, 1884, lk. 19—20.

⁵⁹ Sealsamas, lk. 19.

⁶⁰ L. Meyer, [retsensioon] E. A. Fritsch, «Vergleichende Bearbeitung der Griechischen und Lateinischen Partikeln». «Göttingische Gelehrte Anzeigen» 1859, lk. 677.

puhul on tingimata vaja välja jõuda ajalooliselt vanimate vormideni.⁶¹

Selles osas oli Meyeril täiesti õigus. Ka tänapäeva keeleteadus vaatleb keelt kui pidevalt arenevat ja muutuvat nähtust, mis areneb koos inimkonna enda ajaloolise arenguga ja mistõttu keeleteadlased peavad oma uurimistöös välja jõudma võimalikult vanima ühtsuse ajastuni. Seda oli rõhutanud ka juba G. Curtius: keeleteaduse kõrgeim ülesanne on jälgida keele arengut tema algsest ühtsuse ajastust alates kuni tema suurima hargnemiseni.⁶² Muutused keeles on sageli seotud muutustega ühiskondlikus elus — ka selles osas on Meyeril õigus. Peab aga siiski ütleva, et viimati nimetatud asjaolu kohta Meyeril konkreetseid näiteid ei leidu. Ta rõhutab küll alati, et keel on arenenud ja et seda arengut tuleb ajaloolisest seisukohast lähtudes uurida, kuid sellega ta piirdubki. Keelelise arengu põhjusi seoses muutustega ühiskondlikus elus ta otseselt ei esita.

Hinnatav on see, et Meyer oma teoreetilistele kaalutlustele on suutnud alati lisada huvitavaid ja — mis veel tähtsam — õigeid näiteid.

Nii näitas ta veenvalt, et alles võrdlev-ajalooline keeleanalüüs on suutnud kindlaks teha, mis on selle põhjuseks, et eriti naaberriikides asetsevates keeltes on tähistatud samu mõisteid kas väga sarnaste või isegi täpselt samade sõnadega, nagu seda on *ema, isa, lehm, lammas, süda* jne. kreeka ja ladina keeles. Klassikaline filoloogia ei osanud sellest mingeid teaduslikke järeldusi teha. Võrdlev-ajaloolise meetodi abil aga on tehtud kindlaks, et kunagi eksisteeriski ainult üks ja seesama sõna, ja et tänapäeval ilmnev erinevus on ainult keelte seaduspärase ajaloolise arengu tulemus.

Järjekindla uurimistöö põhjal suudeti varsti kindlaks teha seosed ka selliste sõnade vahel, mis esimesel silmapilgul paistsid kaugetena, nagu näit. saksa *Wasser* ja ladina *unda* või saksa *Hirsch* ja kreeka *χερσός*. Teiselt poolt näitas võrdlev keeleteadus ka seda, et sageli sugulasteks peetud sõnad ei ole seda üldse, näit. prantsuse *champ* ja portugali *chan*, mis mõlemad tähendavad 'põld'. Siin on prantsuskeelne sõna arenenud ladinakeelsest sõnast *campus* 'lagendik, põld', portugali keelne sõna aga hispaaniakeelsest sõnast *llano* — 'tasane, sile', mis omakorda lähtus ladinakeelsest samatähenduslikust sõnast *planus*.⁶³

Nagu märgib Meyer, on võrdlevale keeleteadusele sageli ette heidetud, et see pole küllaldaselt tegelnud lauseõpetusega. Meyeri arvates on sellega küll tegeldud, kuid seda ei ole alati tehtud lau-

⁶¹ L. Meyer, *Das Suffix ka im Gotischen*. «Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung» 1857, VI, lk. 10.

⁶² G. Curtius, *Die Sprachvergleichung in ihrem Verhältnis zur klassischen Philologie*, Berlin 1845, lk. 7.

⁶³ L. Meyer, *Festrede zur Jahresfeier der Stiftung der Universität Dorpat am 12. December 1871*, lk. 12—13.

sete ajaloolise arengu seisukohast lähtudes, s. o. lausete moodustamist pole osatud jälgida ajalooliselt; samuti pole osatud ajalooliselt uurida neid lauseid moodustavaid sõnu. Sellest on tekkinudki lüngad lauseõpetuse uurimises, mida saab tasandada võrdlev-ajaloolise meetodi kasutamise teel.⁶⁴

Ajaloolisele uurimismeetodile jäi Leo Meyer püsima ka oma viimastel Tartus viibimise aastatel ja oma viimastes keeleteaduslikes töodes üldse. Nii rõhutab ta isegi veel 1895. ja 1896. a. Õpetatud Eesti Seltsi juubeliistungi ettekannetes, et kõik keeled on läbi teinud ajaloolise arengu, ükski keel ei ole igavesti samaks jäänud, ükski keel ei ole olnud selline, nagu teda tänapäeval kõneldatakse ja nagu me teda tänapäeval kuuleme. Kõike, mis on arenenud, suudetakse Meyeri arvates teaduslikult mõista ainult siis, kui uuritakse selle arengu ajalugu. See tähendab, et ka keele uurimist saab teostada ainult ajaloolisel meetodil.⁶⁵

On hinnatav, et Meyer vaatles keelt kui pidevalt muutuvat, arenevat nähtust, nõudes selle ajaloolist uurimist. Selles osas ei loonud ta küll mingit uut teooriat, pigem ainult kordas neid seisukohti, mis juba enne teda Lääne-Euroopas olid välja töötatud. Ometi on aga nende põhimõtete propageerimine ja selgitamine Tartus õigustatud: tol ajal siin ju keeleteaduslik uurimistöö alles algas, mille jaoks kohapeal ei eksisteerinud mingit teaduslikku uurimismeetodit. Seetõttu oli sobiva ja juba läbiproovitud meetodi tutvustamine tingimata vajalik. Sel eesmärgil tuli kõigepealt näidata keelt kui arenevat, muutuvat nähtust, mida tuleb uurida võrdlev-ajaloolise meetodi abil, s. o. meetodi abil, millega Lääne-Euroopas oli jõutud küllatki nimetamisväärsete saavutusteni.

Tuleb pidada Leo Meyeri teeneks, et võrdlev-ajalooline meetod kinnitus nii kiiresti ka meil. Selle tulemusena ühelt poolt tihenesid sidemed meie ja välismaa vahel, teiselt poolt aga hakkasid välismaa üldkeeleteaduslikud seisukohad tungima ka meie keeleteaduslikku ellu.

Leo Meyer sai aru ka keele ja mõtlemise seosest ning nõudis, et seda võetaks arvesse keeleteaduslikus uurimistöös. Nii märkis ta muu hulgas ühes ettekandes, et keeleteadus ei tegele mitte ainult üksikute häälikute ja tähtedega, kuigi uuemal ajal pühendatakse lingvistikas just nendele elementidele erilist tähelepanu (nagu hiljem näeme, ei pooldanud Meyer seda suunda, mis tegeles häälikufüsioloogiaga), ka mitte ainult nendest häälikutest moodustatud sõnade ja nende tähenduse arenguga, vaid keeleteaduse

⁶⁴ L. Meyer, Über die sogenannten unpersönlichen Zeitwörter im Lateinischen. Verhandlungen der XX. Philologen-Versammlung, 1861, lk. 120—121.

⁶⁵ L. Meyer, Ueber die Quellen der estnischen Sprache und über Sprachquellen im Allgemeinen, lk. 24.

L. Meyer, Ueber ein Handbuch der griechischen Etymologie. Vortrag gehalten in der Jahresversammlung der Gelehrten Estnischen Gesellschaft am 30. (18.) Januar 1896, Dorpat 1896, lk. 7.

ülesandeks on uurida, kuidas inimeste mõtted ja nende mõtete areng kajastub üksikutes sõnades. Keeleteaduse teaduslikuks ülesandeks on meie päevadeni säilinud vanade kirjanduslike mälestusmärkide põhjal selgusele jõuda, missugused mõtted sisalduvad seal esinevates lausetes ja sõnaühendites. Muidugi on siinjuures esimeses järjekorras vajalik võimalikult täpne üksikute lauset moodustanud sõnade mõistmine, sest ei saa mõista lauset, kui ei teata seda moodustavate komponentide — sõnade — tähendust.⁶⁶

Sellega seoses märgib Meyer hiljem ühes teises ettekandes, et keele uurimisel on väga oluline tunda keele ajalugu, sest me suudame keeli tundma õppida ainult sellises ulatuses, millises me nende ajalugu tunneme. Ühtlasi on keel alati rahva vaimse elu peegeldus, selle peamine väljendusvorm, mistõttu on iseenesestmõistetav, et Õpetatud Eesti Selts, kelle eesmärgiks on tundma õppida eesti rahva minevikku, peab huvi tundma ka eesti keele ja sel alal tehtud uurimuste vastu.⁶⁷

Ülaltooduga nõustub ka meie tänapäeva keeleteadus; ühtlasi on keele ja mõtlemise seos saanud aluseks õpetusele keele ühiskondlikust iseloomust, mida Meyer toetas ja rakendas mitmete lingvistiliste probleemide lahendamisel. Muidugi oli seegi vaade juba varem Lääne-Euroopas laialt levinud ja leidnud käsitlemist rea nimekate teadlaste, nagu J. Grimmi, Th. Benfey jt. keeleanalüüsi töödes.⁶⁸ Väärtuslik on aga see, et Meyer seda põhimõtet Tartus selgitas ja propageeris, mistõttu nimetatud seisukoht Tartu lingvistide seas uusi toetajaid ja rakendajaid leidis.

Edasi pakub huvi lähemalt selgitada, missuguses ulatuses Meyer nõudis keelte võrdlev-ajaloolist uurimist.

Tutvustavas artiklis oma töö «Die gothische Sprache» kohta peatub Meyer nimetatud probleemil pikemalt. Ta peab vääramatult seisukohta, et saksa keele uurimisel saab võrdluseks kasutada ainult lähemaid sugulaskeeli — leedu⁶⁹ ja slaavi keeli, ning nõuab, et keeleteadlane peab suutma ka ainult üksikute, vähem lähedaste keelte abil välja selgitada vajalikke andmeid. Muidugi on saksa, leedu ja slaavi keelte võrdlemine väga väärtuslik, kuid lingvist peab olema suuteline uurima keele ajalugu ka seal, kus seosed ja üksikasjad ei ole kergesti mõistetavad.⁷⁰

⁶⁶ L. Meyer, Ueber den Untergang der Welt und das jüngste Gericht, lk. 3—4.

⁶⁷ L. Meyer, Festrede zur Feier des 50. Jahrestages der Gelehrten Estnischen Gesellschaft, Vortrag, gehalten in der Jahresversammlung der Gelehrten estnischen Gesellschaft am 18. Januar 1888, Dorpat, 1888, lk. 6.

⁶⁸ J. Grimm, Über den Ursprung der Sprache, Berlin 1866, lk. 31.

Th. Benfey, Geschichte der Sprachwissenschaft und orientalischen Philologie in Deutschland, München 1869, lk. 8—9.

⁶⁹ Kaasaegne keeleteadus ei tunnista terminit «leedu keeled», mille asemel praegu on kasutusel «balti keeled», kuhu kuuluvad läti, leedu ja muinaspreisi keel. Meyer seisis loomulikult veel vanal positsioonil.

⁷⁰ L. Meyer, Die gothische Sprache. «Göttingische Gelehrte Anzeigen» 1869, lk. 1535—1536.

Seisukohta, et võrdlemine lingvistikas ei tohi toimuda ainult teatud kitsal alal, s. o. kõige lähemate sugulaskeelte vahel, vaid peab haarama ka kaugemal seisvaid keeli, põhjendab Meyer üksikasjaliselt ühes ettekandes. Ta märgib, et gooti keelt on saksa (arvatavasti germaani — R. T.) keelte seas alati peetud selleks keeleks, mille kirjalikud mälestusmärgid ulatuvad kõige kaugemale minevikku, mistõttu teda võiks nimetada germaani keelte emaks. Sellepärast võimaldab just gooti keele uurimine germaani keeli ajaloolisest seisukohast lähtudes kõige paremini mõista.⁷¹ Gooti keele tähtsust oli Meyer rõhutanud ka juba varem, öeldes, ~~et gooti keele uurimine on väga oluline, sest sellel keelel on suur tähtsus mitte ainult saksa keele, vaid üldse indo-euroopa keelte uurimise seisukohalt.~~ Gooti keele põhjaliku oskuseta jääb kogu saksa keele ajalugu ja üldse saksa keele seos teiste indo-euroopa keeltega ebaselgeks.⁷² Ometi aga ei kujuta gooti keele uurimine endast näit. saksa keele uurimise lõppastet. Võrdlev keeleteadus on näidanud, et saksa keelt ei tule vaadelda kui mingit eraldi seisvat nähtust, vaid et ta kuulub laialdasse sugulusringkonda, s. o. indo-euroopa keelte perre. Seega eeldab ajalooline keeleteadus tungimist üle saksa keeleala kitsa piiri. Autorit ennast olevat alati veedelnud välja jõuda niisugusel juhul klassikaliste keelteneni, sest neid võib Euroopa keelte osas kõige kaugemale jälgida, mis omakorda soodustab ajaloolist keeleteadust. Vanimad ladina keele kirjanduslikud mälestusmärgid on umbes 600 aastat gooti mälestusmärkidest vanemad, kreeka omad aga isegi umbes 1500 aastat. Seepärast ei tohi germaani keelte uurimisel piirduda ainult gooti keelega, vaid uurimisala tuleb laiendada nii kaua, kuni jõutakse välja klassikaliste keelteneni.⁷³

Sellist laialdast uurimist oli Meyer nõudnud ka juba oma keeleteadusliku tegevuse alguses. Nii nõuab ta üht W. Weingärtneri tööd käsitlevas retsensioonis, et võrdlemiseks kasutataks materjale paljudest keeltest.⁷⁴ Retensioonis I. Bekkeri töö «Homerisches Blätter» kohta märgib ta, et Bekker ei arvesta oma muidu heas töös sanskriti keelt, s. t. et Bekker on püüdnud kreeka keelt seletada, ilma et ta sealjuures sanskriti keelt oleks uurinud. Meyeri arvates aga ei saavutata sellise kitsa, ainult ühe keele uurimisega soovitud tulemusi — kes tänapäeval ei tunne sanskriti keelt, ei saa kindlasti ka kreeka keele kohta midagi olulist öelda.⁷⁵

Mis puutub ülaltoodud seisukohtadesse, siis tuleb nendega nõustuda. On loomulik, et mida suuremad on teadmised nii sugu-

⁷¹ L. Meyer, Ueber ein Handbuch der griechischen Etymologie, lk. 10—11.

⁷² L. Meyer, Die gothische Sprache, lk. 1535.

⁷³ L. Meyer, Ueber ein Handbuch der griechischen Etymologie, lk. 10—11.

⁷⁴ L. Meyer, [retsensioon] W. Weingärtner, Die Aussprache des Gothischen zur Zeit des Ulfilas. «Göttingische Gelehrte Anzeigen» 1858, lk. 1727.

⁷⁵ L. Meyer, [retsensioon] I. Bekker, Homerische Blätter. «Göttingische Gelehrte Anzeigen» 1864, lk. 759.

laskeeltest kui ka naabruses asuvatest keeltest, seda täpsemaid andmeid saadakse ka antud keele enda osas ja seda kergem on teha järeldusi ühe või teise keele päritolu või ajaloolise arengu kohta.

See seisukoht hakkas keeleteaduses levima juba üsna varakult, seda toetas J. Sajnovics XVIII sajandi II poolel, samuti ka S. Gyarmathi, R. Rask, Fr. Bopp, A. Fr. Pott jne., kes kõik leidsid, et ei tohi tegelda ainult ühe keelega üksinda, vaid et teda tuleb võrrelda nii lähemal kui ka kaugemal asetsevate naaberkeeltega. Seega ei ole siin tegemist Meyeri originaalse seisukohaga, vaid ta esitab ja selgitab Lääne-Euroopas juba ammu kasutatud meetodit.

Nii näiteks kirjutab Fr. Bopp oma kuulsas võrdlevas grammatikas muuhulgas, et võrdlemisel on suur tähtsus gooti keelele ja klassikalistel keeltele, millest ei saa välja lülitada ka sanskriti keelt.⁷⁶ A. Fr. Pott aga leiab, et ei ole võimalik uurida ainult klassikalisi keeli, nagu seda tegi klassikaline filoloogia. Paratamatult on vaja uurida ka nende klassikaliste keelte sugulaskeeli. Teadus saab edasi areneda ainult siis, kui sama objekti uuritakse võimalikult paljudest seisukohtadest lähtudes. Klassikalised filoloogid peavad uurima indo-euroopa keeli, võrdlevad keeleteadlased aga peavad kasutama klassikalise filoloogia seniseid saavutusi.⁷⁷

Samal seisukohal oli ka A. Fick. Siinjuures ei saa märkimata jätta, et ta tuletab oma teose «Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen» eessõnas tänutundega meelde Leo Meyerit, kellega tal olevat ühine seisukoht klassikaliste keelte uurimise osas.⁷⁸

Näib aga, et Meyer kipub nimetatud küsimuses siiski liialdama. Kuigi täiel määral võib nõustuda seisukohaga, et keele uurimisel on oluline kasutada võrdlemiseks mitte ainult gooti keelt, vaid ka klassikalisi keeli, ja et sugulaskeeli tuleb keeleteaduslikus uurimistöös kindlasti maksimaalselt arvestada, siis nõudele — kasutada alati ka mitesugulaskeeli — tuleb läheneda reservatsiooniga. Seda nõuet saab arvestada ikkagi ainult teatud lingvistiliste probleemide lahendamisel, nagu näit. laensõnade puhul, mitte aga keeleteaduslikus uurimistöös üldse.

Edasi tuleb käsitleda mõningaid Meyeri seisukohti, mis puudutavad möödunud sajandi viimasel veerandil keeleteaduses levima hakanud nn. noorgrammatikute suunda, kelle peaeesmärgiks oli kindlate häälikuseaduste fikseerimine. Eriti suurt tähelepanu ei ole Meyer nimetatud voolu esindajatele ja nende nõuetele pühendanud; üksikuid märkusi on aga õnnestunud selles osas siiski leida.

⁷⁶ Fr. Bopp, Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Zend, Griechischen, Lateinischen, Litthauischen, Gothischen und Deutschen I, Berlin 1833, lk. VII.

⁷⁷ A. Fr. Pott, Etymologische Forschungen auf dem Gebiete der Indo-Germanischen Sprachen, Lemgo & Detmold 1859, lk. XVII—XVIII.

⁷⁸ A. Fick, Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen I—II, Göttingen 1890, lk. VI.

Nende põhjal tuleb järeldada, et Meyer suhtus nimetatud keeleteaduslikusse suunas täiesti eitavalt, kinnitades, et häälikufüsioloogia osatähtsus keeleteaduses on väga väike. Häälikufüsioloogia abil üksi ei ole suudetud ühtki keeleteaduslikku fakti esile tuua, ainult harva on suudetud juba enne teada olevaid tõsiasju väliselt põhjendada. Tema eitavat suhtumist noorgrammatikutesse näitab ka asjaolu, et pole õnnestunud leida ühtegi viidet noorgrammatikute ühele peaesindajale H. Paulile ja tema kuulsale tööle «Prinzipien der Sprachgeschichte», mida Meyer lihtsalt ignoreeris.

Siinjuures rõhutab Meyer, et keeleteadlast ei huvita sugugi, missuguseid häälikuid meie kõneorganid üldse suudavad moodustada ja kuidas neid ümber kujundada, vaid talle pakuvad huvi ainult need häälikud, mis esinevad tänapäeva keeltes. Teiste sõnadega: lingvisti huvitavad ainult need häälikud, mis on millegi vaimse kandjad, need sõnad, millel on oma kindel väljakujunenud tähendus, ja mitte need sõnad, mida meie kõneorganid saaksid moodustada. Nii on keeleteaduses kõige tähtsamaks uurimisobjektiks sõnad, sest nad on vaimse sisu kandjad. Sellest tingituna on uuem keeleteadus välja arenenud just etümoloogia najal, s. o. teaduse najal, mis uurib sõnu ja nende sisu. Missugune on aga sõnades esinevate üksikute häälikute vaimne sisu, seda ei ole veel suudetud näidata, kuigi Meyer on veendunud, et ka siin esineb seaduspärasust.⁷⁹

Sedasama probleemi arendab Meyer edasi ettekandes «Ueber Gratulieren und Glückwünschen», märkides, et üks tänapäeva keeleteaduslikke suundi tegeleb ainult keele välise küljega — häälikutega — ja seda sellise äärmise täpsusega, et mõnikord tundub, nagu ei saakski keeleteaduslik uurimine enam täpsem olla. Ometi aga on sellejuures niivõrd vähe tähelepanu pühendatud sõnade tähenduslikele suhetele ja nende suhete arengule, et mingeid tulemusi pole sel alal õieti saavutatud.⁸⁰

Sama viga olevat esinenud näit. A. Fickil tema muidu suurepärase töö «Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen» ladinakeelse sõna *gratus* etümologiseerimisel, kuigi Fick harilikult selliseid vigu ei tee.

Meyer ei imesta sugugi, et mõned kriitikud (ta ei nimeta küll, kes) ei ole rahul sellega, kuidas ta oma kreeka ja ladina keele võrdlevas grammatikas häälikuid käsitleb, s. t. neid mitte omaette vaadeldes. Meyeri arvates aga on häälikutel tähtsust ainult niivõrd, kui võrd nad pakuvad välist materjali etümoloogia jaoks, s. o. sõnade omavaheliste suhete kindlaksmääramiseks. Ta ei toeta neid keeleteadlasi, kes tegelevad ainult häälikute ja nende muutustega,

⁷⁹ L. Meyer, Festrede zur Jahresfeier der Stiftung der Universität Dorpat am 12. December 1871, lk. 14.

⁸⁰ L. Meyer, Über Gratulieren und Glückwünschen, Vortrag, gehalten in der Jahresversammlung der Gelehrten Estnischen Gesellschaft am 18. Januar 1893, Dorpat 1893, lk. 10—11.

nagu ei olekski inimeste keel midagi muud kui muutumatutele looduseadustele alluv häälikute mass.⁸¹

Et keelelised nähtused avalduvad sageli ka vormi, s. o. häälikulise külje kaudu, siis ei eita Meyer keele välise vormi uurimise vajadust üldse, kuid ta nõuab siinjuures vastava vormi ajaloolise arengu uurimist.⁸² See põhimõte leiab Meyeri poolt rakendamist töös «Handbuch der griechischen Etymologie», kus ta keelelisi vorme käsitleb vaimse sisu kandjatena.

Retsensioonis Curtiuse tööle «Grundzüge der griechischen Etymologie» II märgib Meyer muuhulgas, et tähtsaimaks elemendiks keeles on vaimne element — sisu — kui kõige olulisem ja kõrgem element. Seetõttu ei olevat keelt võimalik uurida mingi rangelt matemaatilise meetodi abil, mis oleks kohane sel juhul, kui kõik keeles oleks ainult formaalne ja häälikuline.⁸³

Viimasel ajal aga liialdatakse Meyeri arvates kindlasti keele välise vormi — häälikute — uurimisega, kusjuures tähendust kandev sisu jäetakse hooletusse. Ometi tulevat silmas pidada, et just keele sisuline külg — tähendus — peegeldab inimese mõtlemist.

Selline keele välise vormi liialdatud uurimine ja eriti veel selle uurimise tähtsuse ülehindamine viivat lõpuks selleni, et keeleteaduse hakatakse suhtuma nagu mõnesse matemaatilisse distsipliinisse, s. t. et keele välise vormi uurimist püütakse teostada absoluutse, otse matemaatilise täpsusega. Meyeri arvates aga on see täiesti väär juba sellepärast, et mitte ainult iga inimene ei kasuta keelt erinevalt, vaid ka üks ja seesama inimene kõneleb ise iga kord natuke teisiti. Seetõttu ei tohtivat keelt mitte mingil juhul painutada matemaatiliste valemite alla.⁸⁴ Samal põhjusel suhtub Meyer eitavalt ka D. E. D. Europäuse töösse «Die Stammverwandtschaft der meisten Sprachen der alten und australischen Welt», milles autor püüab oma väiteid ja seisukohti tõestada matemaatilise täpsusega.⁸⁵

Ka oma viimasel tegevusperioodil ei ole Meyer nimetatud seisukohast loobunud. Ühes oma viimastest artiklitest mainib ta muu hulgas, et keeleteadus ei ole matemaatika; keeleteaduse saavutustesse ei tohi kunagi suhtuda nagu matemaatilistesse tõdedesse.⁸⁶ Niisugune keelte häälikulis-füsioloogilisē, s. o. matemaatilise uurimise aluseks olevat seisukoht, nagu koosneks keel ainult kuuldavatest helidest, millel puudub vaimne sisu. Sellisel juhul aga võiks

⁸¹ L. Meyer, Vergleichende Grammatik der griechischen und lateinischen Sprache I (2). «Göttingische Gelehrte Anzeigen» 1884, lk. 120.

⁸² L. Meyer, «An» im Griechischen, Lateinischen und Gotischen, lk. 835.

⁸³ L. Meyer, [retsensioon] G. Curtius, Grundzüge der griechischen Etymologie II. «Göttingische Gelehrte Anzeigen» 1863, lk. 225.

⁸⁴ L. Meyer, Ueber die Quellen der estnischen Sprache und über Sprachquellen im Allgemeinen, lk. 15—16.

⁸⁵ SbGEG 1878, lk. 32—33.

⁸⁶ L. Meyer, Etymologische Mitteilungen. «Nachrichten der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen» 1910, lk. 48.

üksikasjaliselt uurida üldse kõiki maailmas esinevaid helisid ja mürasid.⁸⁷

Sama põhimõtet oli Meyer väljendanud juba varemgi ühes artiklis, milles ta kõneleb inimlikust keelest kui ainult välisest kestast vaimsele tegevusele ja elavatele mõtetele. Seepärast ei saavat piirduda sisutute häälikute toore vaatlusega, mille juures on lõpuks täiesti ükskõik, kas tegeldakse üldse inimeste keelega või uuritakse vankrite mürinat või põlevate õlgede krabinat.⁸⁸

Kui üldse uurida sõnade vormi, s. o. nende häälikulist kuju, siis nõuab Meyer kõigepealt üksiku hääliku väärtuse kindlaksmääramist, ja seda just ajaloolisest aspektist lähtudes — tuleb kindlaks teha, millal selles osas on toimunud muutusi. Sealjuures tuleb üksikult esineva hääliku väärtus alati eraldada sellest väärtusest, mille üks või teine häälik omandab sõnas teda ümbritsevate häälikute mõjul. Retsensioonis W. Weingärtneri tööle «Die Aussprache des Gothischen zur Zeit des Ulfilas», milles Meyer ülaltoodud seisukohad esitab, arvustab ta Weingärtnerit just sellepärast, et see ühelt poolt hindab üle häälikuõpetuse tähtsust üldse, teiselt poolt aga ei eralda erineva kvaliteediga häälikulisi väärtusi.⁸⁹

Viimase vaate osas tuleb Meyeriga nõustuda — häälikute väärtuste kindlaks määramata jätmine võib põhjustada raskeid eksimusi häälikute uurimises. Edasi aga ei saa märkimata jätta kaht Meyeri kirjutatud retsensiooni, milles esitatud seisukohad väärivad täielikku hukkamõistu.

Nii näiteks ei eita Meyer retsensioonis W. Christi töö kohta «Grundzüge der griechischen Lautlehre» küll häälikuõpetust üldse, imestab aga samas selle üle, miks Christ siin ei ole lähtunud rangelt teaduslikust seisukohast, s. t. pole kõigepealt käsitletud konsonante, mis ometi olevat füüsilisemad, meelelisemad, tugevamad (körperlicher, sinnlicher, fester), vaid vokaale, kuigi need on vaimsemad (geistiger).⁹⁰ Sama põhimõte kordub ka retsensioonis Gustav Meyeri tööle "Griechische Grammatik" —, kus ta leiab, et autor liigset tähelepanu pühendanud häälikuloole ja eriti vokaalidele. Tema arvates ei tohi vokaalide uurimine muutuda peaesmärgiks, selleks peab olema kas süntaksi või sõnade tähenduse uurimine. Parem oleks ka olnud, kui autor oleks rohkem tegelnud konsonantidega, mis etümoloogia jaoks on tähtsamad ja püsivamad kui umbmäärased ja ebapüsivad vokaalid.⁹¹

⁸⁷ L. Meyer, Ueber die Quellen der estnischen Sprache und über Sprachquellen im Allgemeinen, lk. 15.

⁸⁸ L. Meyer, Vergleichende Grammatik der Griechischen und Lateinischen Sprache I (1). «Göttingische Gelehrte Anzeigen» 1882, lk. 1595.

⁸⁹ L. Meyer, [retsensioon] W. Weingärtner, Die Aussprache des Gothischen zur Zeit des Ulfilas. «Göttingische Gelehrte Anzeigen» 1858, lk. 1723—1727.

⁹⁰ L. Meyer, [retsensioon] W. Christ, Grundzüge der griechischen Lautlehre. «Göttingische Gelehrte Anzeigen» 1860, lk. 341.

⁹¹ L. Meyer [retsensioon] G. Meyer, Griechische Grammatik. «Göttingische Grammatik. «Göttingische Gelehrte Anzeigen» 1881, lk. 1287.

Nõukogude keeleteadus eitab häälikute jaotamist tugevamateks ja nõrgemateks, kindlamateks ja umbmäärasemateks, vaimsemateks ja meelelisemateks. Meyer oli aga selles osas Jakob Grimmi seisukohtade pooldaja, sest Grimm andis häälikutele niisuguse iseloomustuse.⁹² Sama vaadet kaitses ka G. Curtius töödes «Die Sprachvergleichung in ihrem Verhältnis zur classischen Philologie»⁹³ ja «Ausgewählte Abhandlungen wissenschaftlichen Inhalts», kus ta otseselt rõhutab, et konsonantidega võrreldes on vokaalid liikuvamad ja umbmäärasemad.⁹⁴ Mis puutub vaatesse, et konsonantide uurimine on tähtsam, siis siin oli Grimm vastupidisel arvamusel. Tema järgi on just vokaalid kõigi häälikute aluseks, mille varal pääsevad ka konsonandid mõjule. Vokaalid kõlavat iseenesest, konsonandid aga vajavad paremaks esiletulemiseks vokaalide abi.⁹⁵

Meyeri arvates tekivad nn. häälikuseadused liiga kergesti. On esinenud juhtumeid, kus paari sõnavormi puhul on kindlaks tehtud teatav häälikuline vahekord ja selle põhjal kohe fikseeritud ka vastav häälikuseadus. Samas ei arvestatavat enam ühtki sellele häälikuseadusele vastukäivat arvamust, ehkki see võib olla igati põhjendatud ja õige. Sellised mitteküllaldase materjali põhjal loodud häälikuseadused tekitavad Meyeri arvates palju eksitsusi.⁹⁶ Ühtlasi ei poolda Meyer noogrammatikute loosungit: häälikuseadustel pole erandeid. Seoses sellega taunib ta ka nende seisukohta, et häälikumuutuste põhjustajaks on analoogia. Selline vaade olevat liiga meelevaldne. Meyeri arvates ei eksisteeri ühtki häälikuseadust, millel pole erandit. Ja kuigi loodusteadused vaatlevad nähtusi korduvatena, mille jaoks on võimalik luua seadusi, siis keeleliste nähtuste jaoks niisugust võimalust polevat olemas. Inimeste keelele olevat kõik täis elu, liikumist ja muutusi. Muidugi polevat meil siinjuures tegemist meelevaldse, reeglipäratu liikumisega, vaid põhjendatud, motiveeritud liikumisega, sest maailmas pole midagi põhjendamatu. Kuid kõiki selle liikumise põhjusi ega motiive polevat võimalik välja selgitada: samuti ei saavat neid asetada kindlatesse raamidesse. Võib küll uurida kõike seda, mida on harjutud pidama põhjuseks; sealjuures aga kohatakse ikka ja jälle nähtusi, mille põhjust pole võimalik leida ja mille kohta ei saa fikseerida ka seadusi.⁹⁷

Häälikuseaduste käsitlemise osas tuleb Meyeriga nõustuda: iga-

⁹² J. Grimm, Über den Ursprung der Sprache, Berlin 1866, lk. 42.

⁹³ G. Curtius, Die Sprachvergleichung in ihrem Verhältnis zur classischen Philologie, Berlin 1845, lk. 26.

⁹⁴ G. Curtius, Ausgewählte Abhandlungen wissenschaftlichen Inhalts, Leipzig 1886, lk. 37.

⁹⁵ J. Grimm, Geschichte der deutschen Sprache I, Leipzig 1848, lk. 274.

⁹⁶ L. Meyer, Zur Lehre von der deutschen Adjektiv-Flexion. «Zeitschrift für deutsche Philologie» 1878, IX, lk. 11—12.

⁹⁷ L. Meyer, Vergleichende Grammatik der griechischen und lateinischen Sprache I (2). «Göttingische Gelehrte Anzeigen» 1884, lk. 210—211.

suguste keeleliste nähtuste mõnikord isegi vägivaldne piiramine häälikuseadustega on viinud sageli väärade järelduste tegemiseni. Samuti on Meyeril õigus ka häälikuseaduste erandituse käsitlese puhul, sest ühegi keele ajaloolise arengu vältel ei ole esinenud juhte, kus oleksid kehtinud erandita häälikuseadused. Siin on Meyeri rahulolematuus noorgrammatikutega õigustatud.

Üldiselt aga on tema seisukohad nii sõnade häälikulise külje uurimise kui ka noorgrammatikute osas liiga kitsarinnalised. Õige küll, noorgrammatikute püüet allutada kõiki keelelisi nähtusi rangetele ja eranditutele häälikuseadustele loetakse ka tänapäeva keeleteaduse seisukohast lähtudes vägivaldseks ja enamvähem võimatuks. Samal ajal tuleb just noorgrammatikute teeneks pidada ajaloolise foneetika loomist, mille osatähtsus keeleteaduses ei ole sugugi väike, mida aga Meyer ei hinnanud ega isegi ära ei märkinud. Kindlasti oleks ta ise pidanud palju rohkem tähelepanu pühendamata häälikuloo uurimisele ning seda ka teiste juures enam hindama. Õigustatud polnud ka Meyeri eitav hoiak nn. «matemaatilise lingvistika» suhtes, mis tänapäeval on omandanud täieliku elu-õiguse.

Lõpuks iseloomustab Leo Meyeri poolt propageeritud keeleteaduslikku meetodit nõue, et lingvistilised uurimised peavad toimuma iseseisvalt, sõltumatult antropoloogilistest uurimistest. Need kaks teadusala ei saa sammuda käsikäes, sest keeleline sugulus ei eelda alati neid keeli kõnelevate rahvaste omavahelist sugulust: sageli võetakse keel üle mõnelt mittesugulasrahvalt. Nii näiteks kõnelevad neegrid inglise, hispaania või mõnd teist indo-euroopa keelt, ilma et nad ise kuuluksid indoeurooplaste hulka. Seetõttu arvustab Meyer H. Winklerit, kes oma töö «Ural-altaische Völker und Sprachen» on jaotanud kahte ossa: antropoloogiline osa ja lingvistiline osa, kusjuures lõpuks ühendatakse nii antropoloogiliste kui ka lingvistiliste uurimiste tulemused.⁹⁸ Et selline lähene mine ei ole õige, oli tõendanud aastate eest juba Th. Benfey.⁹⁹ Samuti vastab L. Meyeri seisukoht ka tänapäeva nõukogude keeleteaduse põhimõtetele.

Nagu kõigest ülaltoodust nähtub, iseloomustab Leo Meyerit ühelt poolt range kinnipidamine võrdlev-ajaloolise meetodi nõuetest, teiselt poolt täiesti eitav suhtumine uutesse lingvistilistesse suundadesse. Juba üliõpilasena oli ta omaks võtnud võrdlev-ajaloolise meetodi seisukohad ja nendest ei loobunud ta elu lõpuni. Sageli ei püüdnudki ta tungida nende vaadete olemusse, millede osas ta kord oli asunud eitavale positsioonile, vaid jäi oma seisukohtadele kindlaks.

Seetõttu on arusaadav, et Meyer ei pörganud tagasi raskuste eest, mida ta pidi ületama võrdlev-ajaloolise meetodi juurutamisel

⁹⁸ SbGEG 1884, lk. 285—286.

⁹⁹ Th. Benfey, Geschichte der Sprachwissenschaft und orientalischen Philologie in Deutschland, lk. 793—795.

Tartus. Sellele lisandub muidugi ka veel asjaolu, et lingvistika kui teadusharu kujuneski Tartus alles õieti välja just Leo Meyeri ajal. See tähendas tema jaoks suurt töökoormust, millega ta aga kõigele vaatamata edukalt toime tuli. Tol ajal protesteerisid klassikalise filoloogia esindajad Tartus väga selle vastu, et ülikooli juurde luuakse saksa ja võrdleva keeleteaduse professor. L. Meyer õigustas aga seda sammu, sest niimoodi avanes siin kõige parem võimalus tutvustada Lääne-Euroopa keeleteaduse saavutusi, mida Meyer esmajärjekorras ühendas võrdlev-ajaloolise meetodiga.¹⁰⁰

Kuigi Meyeril oleks olnud võimalik lähemalt tutvuda teiste suundadega lingvistikas ja võib-olla sealtki üht-teist väärtuslikku üle võtta, eitas ta kategooriliselt kõike seda, mis ei mahtunud võrdlev-ajaloolise keeleteaduse raamidesse. Tunnustavalt tuleb märkida seda, et Meyer oskas esitada väga loogilisi ja õigeid argumente võrdlev-ajaloolise meetodi kaitseks, nagu selle suur osatähtsus keelte ajaloolise arengu, sõnade etümoloogia ja päritolu ning keelte omavahelise suguluse kindlakstegemisel jne. Teiste uurimismeetodite paralleelne kasutamine aga oleks tema uurimistööd kindlasti veelgi soodustanud.

Meyeri suureks teeneks tuleb lugeda aluse panemist võrdlev-ajaloolise meetodi kasutamisele Tartus

III. LEO MEYER KEELE OLEMUSEST

Keeleteaduslike uurimismeetodite probleemiga on lähedalt seotud küsimus keele olemusest üldse, tema osatähtsusest inimkonna vaimses arengus. Sõltub ju ka meetodi valik suurel määral sellest, millisena üks või teine uurija keelt endale ette kujutab: kas ta peab keelt muutuvaks või muutumatuks, ühiskondlikuks või mitteühiskondlikuks nähtuseks jne., ja kuidas ta seostab keelt inimeste igapäevase elutegevusega.

Keele olemus on olnud huviobjektiks juba antiikaja teadlastele-filosoofidele, kes selle küsimuse sageli ühendasid oma filosoofiliste tõekspidamiste ja vaidlustega. Näiteks ütles Aristoteles kunagi keele kohta, et see on hinge liikumise sümbol, s. t., et ta kajastab inimeste mõtteid.¹⁰¹

Sedavõrd, kui võrd muutus arusaamine igasuguste ühiskondlike nähtuste olemusest, muutus arusaamine ka keele olemusest, kuni 19. sajandil võrdlev-ajaloolise meetodi loojad rajasid oma meetodi seisukohale, et keel on oma olemuselt ühiskondlik nähtus, mis muutub seoses muutustega ühiskonnas, teiste sõnadega — ühiskondliku elu nähtused peegelduvad keeles. Samal seisukohal oli ka Leo Meyer.

Juba ühes oma esimeses iseseisvas töös, mis põhiliselt oli pühendatud kreeka mütoloogia uurimisele ja mis ilmus juba enne autori Tartusse tulekut, märgib ta, et keelel on olnud suurim osatähtsus

¹⁰⁰ L. Meyer, Festrede zur Jahresfeier der Stiftung der Universität Dorpat am 12. December 1871, lk. 6—7.

¹⁰¹ В. Пизани, Этимология, Москва 1956, lk. 19.

inimkonna vaimse arengu kindlakstegemisel. Keele abil on olnud võimalik tungida inimkonna kaugeimasse ajaloolisse minevikku. keel on kõige vahetum, arusaadavam, ulatuslikum ja rikkam inimeste vaimse elu peegeldus; keel õpetab, kuidas kõik, mis asetseb väljaspool inimest, peegeldub ka tema vaimus. Samas aga ülehindab Meyer mütoloogiat, millel tema arvates samuti on oluline osa inimkonna arengu uurimisel.¹⁰² Viimati nimetatu puhul on Meyeri õpetajaks kindlasti olnud J. Grimm, kes omistas samuti põhjendamatu suurt tähtsust mütoloogilistele nähtustele.¹⁰³

Keelest kui inimeste vaimse elu peegeldajast on Meyer rääkinud ka hiljem. Nii märgib ta, et ükski inimene ei ole võimeline vahetult tajuma vaimset, sest kõik vaimne on seotud füüsilisega: välise kaudu avaldub ka arusaamine sisemisest. Siinjuures on kõige kindlamaks vahendajaks keel kui mõtlemise täpne peegeldus; inimesed suudavad mõelda ainult keele abil; keel on mõtlemise vahetu kehastus. Seetõttu õpime me keelt ja tema ajalugu uurides ühtlasi tundma ka iga üksiku sõna ajalugu — nii välise vormi kui ka tema sisemuse, s. o. tähenduse ja mõiste ajalugu. Sõnade tundmine aga võimaldab tunda lauseid ja mõtteid. Keel on aare, mille meile on pärandanud inimkonna ajalugu.¹⁰⁴

Ülaltoodu osas tuleb Meyeriga nõustuda, veel enamgi, tuleb hinnata, et Meyer nii järjekindlalt ja selgelt suutis piiritleda keele ühiskondliku olemuse ja seose inim mõtlemisega, kuigi ta keele kohta terminit «ühiskondlik nähtus» otseselt ei kasuta.

Keele olemuse probleemi käsitleb Meyer veel teisest seisukohast lähtudes, vaadeldes lähemalt ka keele struktuuri. Siinjuures jõuab ta järeldusele, et keele lihtsaimateks elementideks on häälikud, mille ühendid omakorda moodustavad sõnu. Sõnade omavahelistest ühenditest kujunevad välja laused. Samas nimetab Meyer häälikuid, sõnu ja lauseid ka kolmeks põhiosaks keele teaduslikul kirjeldamisel.¹⁰⁵ Keskne koht olevat sealjuures sõnadel.¹⁰⁶

Juba varem oli Meyer tähele pannud, et kõigel keelelisel on kaks külge: ühelt poolt väline, formaalne ja teiselt poolt sisemine, vaimne. Neist viimane on tähtsam. Teatud keele analüüsimisel tuleb kõigepealt vaadelda häälikute sisemist ja välimist külge, siis sõnade sisemist ja välimist külge ja lõpuks kogu lause sisemist ja välimist külge.¹⁰⁷

¹⁰² L. Meyer, Bemerkungen zur ältesten Geschichte der griechischen Mythologie, Göttingen 1857, lk. 1—3.

¹⁰³ J. Grimm, Deutsche Mythologie, Göttingen 1835, lk. 8.

¹⁰⁴ L. Meyer, Festrede zur Jahresfeier der Stiftung der Universität Dorpat am 12. December 1871, lk. 16—18.

¹⁰⁵ L. Meyer, Gedrängte Vergleichung der griechischen und lateinischen Deklination, Berlin 1862, lk. 1.

¹⁰⁶ L. Meyer, Festrede zur Jahresfeier der Stiftung der Universität Dorpat am 12. December 1871, lk. 15.

¹⁰⁷ L. Meyer, Gedrängte Vergleichung der griechischen und lateinischen Deklination, lk. 1.

Selle väitega tõestab Meyer, et ta oli juba oma keeleteadusliku tegevuse algupäevil suuteline õigesti eraldama sisu ja vormi keeles, kusjuures nõue analüüsida nii üht kui ka teist külge nii eraldi kui ka koos on tänapäevagi keeleteaduse seisukohast vajalik.

Umbes neidsamu seisukohti esitas mõned aastad hiljem, s. o. 1869. a. Th. Benfey töös «Geschichte der Sprachwissenschaft und orientalischen Philologie in Deutschland», kus ta kokkuvõetult ütleb järgmist: keeleteaduses on keskpunktiks sõna, sest keel väljendub sõnade abil. Sõna aga koosneb artikuleeritud häälikutest või artikuleeritud häälikute kompleksidest, mis väljendavad tundeid, ettekujutusi või mõisteid, teiste sõnadega: omavad vaimset sisu, s. o. tähendust. Nii sõnadel kui ka keelel üldse on kaks külge: 1) sisemine, tähenduslik ja 2) väline, mille kaudu sisemine külg avaldub. Keel ühendab mõlemad küljed.¹⁰⁸

Ei ole küll faktiliste andmete põhjal võimalik tõestada, et Benfey on need põhimõtted avaldanud pärast L. Meyeri seisukohtade tundmaõppimist või et L. Meyer on levitanud Benfey vaateid. Viimase oletamiseks aga on mõningane alus siiski olemas, sest Meyer, kes oli Benfey endine õpilane, pidas ka hiljem oma õpetajast väga lugu ja tundis huvi tema keeleteaduslike tööde vastu.¹⁰⁹ Samuti on tõenäoline, et Benfey omakorda oli täielik ülevaade oma endise õpilase tööd. Seega võisid mõjustused ülaltoodud probleemi osas kergesti olla ka vastastikused.

Ei saa aga märkimata jätta, et Meyer on mõnes mõttes õigest teest üsna kaugele kõrvale kaldunud. Nii leiab ta, et üksikutel juhtudel on võimalik sõnu kuni üksikute elementideni — häälikuteni — lahata ja iga üksiku hääliku osas kindlaks teha, millist tähendust, s. o. vaimset sisu ta kannab. Näitena toob ta kreeka keelse sõna $\iota\omicron\varsigma$ (sa võiksid minna), kus sõnalõpuline sisihäälik tähendavat suhet kõnetatava isikuga, järgnev ι — soovi, vahekorda, sõnaalguline ι — väljendavat käimise mõistet. Seega olevat käskiv sõna $\iota\omicron\varsigma$ moodustatud neljast vaimsest elemendist.¹¹⁰ Selline analüüs tuletab meelde pigem Vana-Kreeka levinud nn. «sümbolite teooriat», mida pooldasid Physei koolkonna esindajad, kui kaasage keeleteadlase loogilist arutlust.

Nagu juba uurimismeetodi käsitlusel märgiti, iseloomustab Leo Meyerit konservatiivne suhtumine uutesse keeleteaduslikesse suundadesse ja seisukohtadesse. Seda võib öelda ka mõningate keele olemusega seoses olevate vaadete kohta.

Moodunud sajandi lõpul hakkasid üksikud keeleteadlased tõmbama paralleele keeleteaduse ja matemaatiliste nähtuste vahel, ase-

¹⁰⁸ Th. Benfey, Geschichte der Sprachwissenschaft und orientalischen Philologie in Deutschland, München 1869, lk. 8—9.

¹⁰⁹ L. Meyer, kirjad J. Budenzile 5. XI ja 10. XII 1877, KMKO, koopia M 82:4.

¹¹⁰ L. Meyer, Festrede zur Jahresfeier der Stiftung der Universität Dorpat am 12. December 1871, lk. 16.

tades nii-öelda esimesi vundamendikive tänapäeva strukturaal-
sesse lingvistikasse. L. Meyer aga ei olnud sellega nõus, väites, et
koik keeleline on mittematemaatiline, sest kõiges keelises lei-
dub ebakindlat ja kõikuvat, mida ei saa esitada matemaatiliste
valemite abil. Keel, mis vastaks matemaatilistele valemitele, oleks
surnud, mistõttu tal puuduks võimalus millegi elava loomiseks.

Sellest lähtudes teeb Meyer samas järelduse, et keele ühtsus
ei seisne matemaatilisel määratletud, muutumatutes nähtustes,
vaid keelises mitmekesisuses, mis on läbi teinud ühise arengu,
rajanedes seega ühistele alustele. Niisiis moodustab keeleühtsuse
õieti teatud kindlal murdealal väljakujunenud kirjanduse ühtsus,
mis hiljem mõjustab ka oma ümbruskonda. Murdeline mitmekesi-
sus keelelist ühtsust ei sega.¹¹¹

L. Meyeri eitav suhtumine keeleliste ja matemaatiliste nähtuste
samastamisele on täiesti arusaadav, sest seda vaadet ei toetanud
tol ajal suurem osa keeleteadlasi ja ka selle suuna pooldajad ise
ei osanud oma seisukohti teaduslikult põhjendada ega kaugemale
jõuda hüpoteetilisest arvamusest. Muidugi ilmneb siin jällegi
Meyeri konservatiivsus kõige uue suhtes. Oige on, et Meyer ka
keelises ühtsuses nägi arenemise tulemust, mida murdelised
elemendid ei suuda hävitada.

Nõustuda ei saa aga Meyeri väitega, mille järgi ei eksisteeri-
vat veel ühtset eesti kirjakeelt; selle fikseerimine olevat alles
paljude keelemeeste eesmärgiks.¹¹² Eesti kirjakeel kujunes välja
juba 19. sajandi kuuekümnendatel aastatel, mil hakkasid ilmuma
esimesed eestikeelsed ajalehed. Asjaolu, et esimene seda kirjakeelt
otseselt fikseeriv sõnaraamat ilmus alles 1918. a., ei õigusta
Meyeri seisukohta.

Ja kuigi L. Meyer õigesti märgib kirjanduse suurt mõju keele-
lise ühtsuse kujunemisele ja keele arengule üldse, siis samas vää-
rib hukkamõistmist arvamuse, mille kohaselt kirjanduse poolt väl-
jakujundatud keeleline ühtsus on tavaliselt ainult haritlaste oman-
diks, kellele hea kirjandus on eluliseks vajaduseks.¹¹³

Eriti põhjalikult pole Meyer keele olemust uurinud ja käsitlenud.
Tuleks aga esile tõsta, et autor, kuigi ta nii mitmeski suhtes oli
samadel seisukohtadel J. Grimmiga, ei toetanud Grimmi põhi-
mõtteid nn. vana ja uuema aja keele olemuse kohta. Me ei näe
ühtegi märkust, kus oleks väidetud, et vana keel oli puhas, täius-
lik, heakõlaline, jõuline, mitmekesine jne., uus keel aga aeglasem,
mitte eriti heakõlaline, napp, täpsem jne., nagu seda väitis
Grimm.¹¹⁴

Kokku võttes tuleb veel kord rõhutada, et ka tänapäeva seis-

¹¹¹ L. Meyer, Ueber Völkerverwandtschaften mit besonderer Beziehung
auf das estnische Volk, lk. 10—11.

¹¹² Sealsamas, lk. 9.

¹¹³ Sealsamas, lk. 10.

¹¹⁴ J. Grimm, Deutsche Grammatik I, Göttingen 1840, lk. 21.

kohtadest lähtudes mõistis Meyer keele olemust põhiliselt õigesti. Ta vaatles keelt kui ühiskondlikku nähtust, mis on seotud inim-mõtlemisega, nägi temas sisu ja vormi ühtsust, mis omakorda on arengu tulemus. Hukkamõistmist väärrib ainult Meyeri eitav suhtumine teistesse seisukohtadesse keele olemuse küsimuses (nagu näit. keele struktuuri küsimus). See ei vähenda aga üldhinnangut Meyeri teoreetiliste vaadete kohta nimetatud probleemi osas.

IV. LEO MEYER KEELE ARENEMISEST

Nagu juba ülal mainiti, lähtus L. Meyer võrdlev-ajaloolise meetodi pooldajate seisukohast, et keel kui ühiskondlik nähtus muutub koos nende muutustega, mis toimuvad inimühiskonnas. Järelikult ei kujuta ta endast midagi püsivat — hoopis vastupidi: arenemine, s. o. muutumine on üheks tema põhiliseks omaduseks.

Meyeri arvates ei eksisteeri tänapäeval ühtegi algset keelt; kõik keeled, mida me tunneme, on aja jooksul arenenud. Isegi paljude keeleteadlaste poolt algseks peetud kreeka keel ei ole seda mitte, vaid ka tema on arenemise tulemus.¹¹⁵

Meid huvitab, kuidas Meyer niisugust keelte ajaloolist arenemist seletab ja põhjendab.

Kõigepealt arvab Meyer, et keel on väga elujõuline, suutes alati midagi uut välja arendada ja luua.¹¹⁶ Sealjuures on nii keeleteadlaste kui ka mõistete ajalooline areng olnud nii korrapärase ja range, et ühelt poolt on võimalik teha täiesti õigeid järeldusi selle keeleperioodi kohta, kus kõik tänapäeval erinevad keeled moodustasid veel ühe terviku, teiselt poolt aga on seetõttu võimalik jälgida ka konkreetset ühe või teise keele ajalugu.¹¹⁷

Ka tänapäeva keeleteadlased on veendunud, et keeleteadlaste nähtuste ajalooline arenemine on olnud korrapärase ja pideva. Selles osas tuleb Meyeriga nõus olla. Ühtlasi ei saa jätta märkimata, et G. Curtius oli enam-vähem neidsamu põhimõtteid avaldanud; ka tema arvates on keelte arenemine olnud ühtlane ja katkematu, mistõttu on võimalik seda arengut väga kaugele tagasi jälgida ja teha järeldusi neid keeli kõnelevate inimeste eneste ajaloolise arengu kohta.¹¹⁸ Seega ei lähe Meyeri vaated lahku ei tema kaasageste lingvistide ega ka tänapäeva keeleteadlaste omadest.

Sõnavara kohta arvas Meyer, et see areneb erakordselt vabalt, eriti sõnade sisemine külg, s. o. tähendus. Sellest tingituna saab

¹¹⁵ L. Meyer, Ueber den Einfluß der neueren geschichtlichen Sprachforschung auf die Bearbeitung der homerischen Sprache. Verhandlung der XXIII Philologen-Versammlung, Hannover 1864, lk. 114.

¹¹⁶ L. Meyer, Sprachgeschichtliche Rückblicke im Anschluss an das estnische ei ole, lk. 27.

¹¹⁷ L. Meyer, Bemerkungen zur ältesten Geschichte der griechischen Mythologie, lk. 1—2.

¹¹⁸ G. Curtius, Ausgewählte Abhandlungen wissenschaftlichen Inhalts, lk. 37.

ühe või teise sõna etümoloogiat kindlaks määrata ainult selle sõna ajalugu tervikuna uurides.¹¹⁹

Kuid mitte ainult sõnade sisemine külg ei allu kiiretele muutustele, peaaegu sedasama võib Meyeri arvates öelda ka nende välise külje, vormi kohta. Sõnade väline külg muutub keerulisemast lihtsamaks suunas.¹²⁰ Väliselt erinevad vormid võivad aja jooksul muutuda väliselt sarnasteks vormideks, sarnased aga erinevateks.¹²¹

Ülaltoodud on ka tänapäeva keeleteaduse seisukohast lähtudes õige: sõnavara on aja jooksul tunduvalt muutunud, varem sarnased keelendid on omandanud erineva vormi ja sisu või vastupidi.

Näiteks saksa, ladina, kreeka ja sanskriti keelte omavahelise suguluse määramisel järeltab Meyer, et tänapäeval nii silmator-kav erinevus nimetatud keelte vahel on nende iseseisva arenemise tulemus.¹²²

Meyeri arvates on tänapäeva keel lihtsamaks muutunud mitte ainult vormide osas, vaid ka sõnavara poolest. Sünonüümide arvu vähenemine on selle väite üheks kindlamaks tõenduseks. Nii ei tähendanud Meyeri arvates vanasaksa keeles esinenud suur terminite arv sõna *naine* tähistamiseks sugugi seda, nagu oleksid mehed naisi eriti austanud, vaid hoopis seda, et vanasti eksisteeris keeles üldiselt palju rohkem stilistilisi sünonüüme, mille abil püüti võimalikult täpselt väljendada.¹²³

Meyeri viimase väitega ei saa nõustuda: rohkearvuliste stilistiliste sünonüümide eksisteerimine vanemal keeleperioodil oli tingitud vastavate üldistavate terminite puudumisest, mitte aga soovist täpsemini väljendada.

Kahjuks on Meyer väga vähe tähelepanu pühendanud nende põhjuste käsitlemisele, mis tingivad keeles arengunähtusi. Ainult ühel korral leiame sellekohase, kuigi väga lühikese ja ebamäärase märkuse: öeldakse, et arenemine sarnasuse suunas võib toimuda mitmesuguste häälikuliste vahekordade mõjutusel. Nii näit. on kreeka *is* 'sees' ladina *is* 'tema m.' ja gooti *is* 'sa oled' praegu väliselt küll sarnased, tegelikult aga on meil siin tegemist sõnadega, millel on täiesti erinev tähendus ja päritolu.¹²⁴

¹¹⁹ L. Meyer, Sprachliche Erörterungen über die «Gelehrte Estnische Gesellschaft. Vortrag, gehalten in der Jahresversammlung der Gel. Estn. Gesellschaft am 18. Januar 1883, Dorpat 1883, lk. 7.

¹²⁰ Ueber gleiche Wortformen mit verschiedener Bedeutung, lk. 22

¹²¹ L. Meyer, «An» im Griechischen, Lateinischen und Gotischen, Berlin 1880, lk. 5.

¹²² L. Meyer, Ueber Gottesnamen bei Semiten, Ugrofinnen und Indogermanen. Vortrag in der Jahresversammlung der gelehrten estnischen Gesellschaft zu Dorpat am 18. Januar 1878, Dorpat 1878, lk. 8–10.

¹²³ L. Meyer, [retsensioon] F. Dietrich Frau und Dame. «Göttingische Gelehrte Anzeigen» 1863, lk. 1995.

¹²⁴ L. Meyer, «An» im Griechischen, Lateinischen und Gotischen, lk. 5.

Antud juhul on Meyer küll välja toonud arenemise tulemust; kuidas aga ja millistel põhjustel niisugune arenemine toimus, ei selgu.

Küllalt asjalike ja loogiliste arutluste kõrval äratav tähelepanu Meyeri seisukoht, et keel on arenenud vanemast, kehalisemast seisundist noorema, vaimsema seisundi suunas.¹²⁵ Siin on autor ilmselt püüdnud järgida oma autoriteedi J. Grimmi juba ammu tuntud põhimõtet — areng toimub kõigis keeltes, kusjuures kehalisest täiuslikkusest minnakse üle vaimsele täiuslikkusele¹²⁶ — kuigi selleks ajaks oldi juba ammu loobunud vaatlemast keelt kord kehalisema, kord jällegi vaimsema nähtusena.

Üldiselt ei ole Meyer pikemalt peatunud keele arenemist puudutavatel teoreetilistel probleemidel, seepärast esitatakse järgnevat veel mõningaid fakte ja konkreetseid näiteid, mis aitavad Meyeri põhimõtteid paremini mõista.

Nii näiteks väidab Meyer, et teatud keele ajaloolise arengu käigus olemasolevad häälikuühendid sageli kaovad, uute häälikuühendite moodustumist seevastu esineb väga harva, mistõttu gooti häälikuühenditele *qv*, *hv*, *gv* vastavaid ühendeid leidub tänapäeva kreeka keeles vähem kui neid varem võis olla esinenud.¹²⁷

Retensioonis W. Christi tööle «Crundzüge der griechischen Lautlehre» vaidleb Meyer vastu autorile, kelle arvates üksikhäälik kui märk on keele vanimal arenguastmel väga harva esinenud. Meyeri arvates on olukord olnud just vastupidine: vanimal keeleperioodil oli üksikhäälik palju tähtsam ja seetõttu täpsem kui praegu, kus mõisteid saadakse edasi anda ainult suuremate häälikuühendite, s. o. sõnade abil.¹²⁸

Mis puutub esimesse väitesse, siis selles osas võib Meyeriga nõustuda. Tõepoolest, uute häälikuühendite moodustumine on muutunud väga harva esinevaks nähtuseks ning Meyeri poolt esitatud näide gooti ja kreeka keele häälikuühendite vastavusest on õige. Kahtlust äratav aga viimane märkus üksikhääliku suure osatähtsuse kohta vanimal keeleperioodil ja selle osatähtsuse vähenemise kohta uuemal. Ka tänapäeval võib üksikhääliku tähendus olla vägagi oluline, mida Meyer ise hiljem on sunnitud tunnistama. Nimelt ütleb ta ühes ettekandes muuhulgas, et sõnade vormid arenevad keerulisematest lihtsamate suunas; nii on prantsuse keeles vokaalid *a*, *e*, *ê*, *î*, *ô*, *â*, *ä*, *ö*, *ü* tänapäeval iseseisvad sõnad. Ükski neist vokaalsetest vormidest aga ei ole algupärane, vaid nad on aja jooksul iseseisva tähenduse omandanud.¹²⁹

¹²⁵ L. Meyer, Ueber gleiche Wortformen mit verschiedener Bedeutung, lk. 23.

¹²⁶ J. Grimm, Geschichte der deutschen Sprache I, lk. 6.

¹²⁷ L. Meyer, Die gothische Sprache, Berlin 1869, lk. 3.

¹²⁸ L. Meyer, [retensioon] W. Christ, Grundzüge der griechischen Lautlehre, lk. 342—343.

¹²⁹ L. Meyer, Ueber gleiche Wortformen mit verschiedener Bedeutung, lk. 23.

Lühidalt on Meyer käsitletud konsonantide ja vokaalide osatõimunud arengu vahekorda, tulles järeldusele, et konsonandid ei allu muutustele nii kergesti kui vokaalid, mille arv aja jooksul on funduvalt suurenenud.

Nii eksisteeris indo-euroopa keelte algstaadiumil Meyeri arvates tõenäoliselt 16 konsonanti: *k, p, t, g, b, d, gh, bh, dh, n, m, r, l, v, j* ja nn. *sisihäälik*. Kreeka keeles vähenes nende arv aja jooksul *v* ja *j* arvel, ühtlasi asendus sisihäälik hõngushäälikuga. Ladina keeles kadusid *gh, bh, dh*, mille asemele astus kas paljas *hõngus* või *f*. Muus osas konsonantide muutusi ei toimunud.

Vokaalidega oli olukord vastupidine. Arvatavasti eksisteeris indo-euroopa keelte vanimal staadiumil ainult kolm vokaali — *a, i, u*, millest *a* oli kõige levinenum. Tänapäeval kõneldavates keeltes aga on vokaalide arv mitmekordistunud.¹³⁰

Edasi arvab Meyer, et *a* on üldse vanim, puhtaim ja algupäraseim kõikidest vokaalidest, *u* on temast välja arenenud. Paljudel juhtudel eelnes *u*-le arengus veel *o*. Areng toimus seega: *a > o > u*.¹³¹

Ülaltoodud seisukohti ei kaitsnud Meyer üksinda. Peaaegu sedasama ütles ka G. Curtius: konsonandid on tugevam element keeles, nad on mõtete kandjad. Sellepärast on nad arengu ja üldse muutuste suhtes vastupidavamad. Teisiti on aga lugu vokaalidega. Just kergesti muutuvate vokaalide tõttu omandavad üksikud keeled oma eriilme.¹³²

Seega on meil Meyeri selle seisukoha puhul tegemist nii Curtiuse mõjuga kui ka Lääne-Euroopas üldse väga laialdaselt levinud vaate kajastumisega. Tänapäeva lingvistid ei ole veendunud, et häälikute areng nimelt just sellises suunas on toimunud, eriti mis puutub vokaalidesse. Meyer aga ei suutnud ilmselt lahti öelda oma õpetajate ja eeskujude tõekspidamistest, kaitstes neid ka omalt poolt.

Üksikute konkreetsete sõnade arengu uurimises saavutas Meyer isegi silmapaistvaid tulemusi, millest lähemalt aga seoses etimoloogia-alaste probleemide käsitlemisega.

Meyer arvustab tuntud lingvisti A. Schleicherit sellepärast, et viimane jaotas keeled arengu seisukohast lähtudes kahte peamisse etappi: keele areng ehk eelajalooline periood ja keele langus ehk ajalooline periood.¹³³ Meyeri arvates ei saa keele arengus üldse eraldada rangeid lõike, sest keele areng on toimunud pidevalt. Eriti vääraks aga peab ta seda, et Schleicher kõneleb lan-

¹³⁰ L. Meyer, Die griechisch-lateinischen Vokale. «Orient und Occident» 1862, I, lk. 55—56.

¹³¹ L. Meyer, Ueber Gottesnamen bei Semiten, Ugrofinnen und Indogermanen, lk. 9.

¹³² G. Curtius, Die Sprachvergleichung in ihrem Verhältnis zur klassischen Philologie, Berlin 1845, lk. 26.

¹³³ A. Schleicher, Compendium der Vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen I, Weimar 1866, lk. 4.

gusest keelelises arenemises — see tähendaks ju, et keel oli kõige täiuslikum just sel ajal, kui ta tegelikult oli kõige kohmakam.¹³⁴

Viimati nimetatud Meyeri seisukohad on õiged; nendes avaldub ühtlasi ka tema eitav suhtumine biologismisse lingvistikas, mille peaesindajaks oligi Schleicher. Keelelise arenemise pidevuse rõhutamine on üks Meyeri progressiivsemaid jooni.

Keeleliste muutuste põhjuste osas ütleb Meyer kokkuvõtlikult järgmist: muutused keeles võivad toimuda väga mitmesugustel põhjustel. Kõigepealt toimuvad pidevad muutused juba olemasolevate keeleliste nähtuste juures. Edasi teeb keel läbi pideva vana hävimise ja uue sündimise protsessi; lõpuks soodustab laenamine naaberladelt keele muutumist.¹³⁵

Kuigi Meyeril oli õigus, tuleb talle siiski ette heita pealiskaudsust, sest keelelisi muutusi esilekutsuvate põhjuste arv on küllaltki suur ja vajaks põhjalikumat käsitlemist.

Mitmed välismaa keeleteadlased on andnud positiivse hinnangu Meyeri poolt saavutatud tulemustele keeleliste muutuste uurimisel.

Th. Benfey märgib, et Meyer on oma igati suurepärases kreeka ja ladina keele võrdlevas grammatikas õigesti näidanud $v > p$ indo-euroopa keeltes.¹³⁶

B. Delbrueck nõustub Meyeri seisukohaga, et aluskeeles esinev häälikuühend kv arenes ladina ja saksa keeles häälikuks v , teistes keeltes aga lihtsalt kadus, andes häälikule k erinevad esinemisvarjundid, näit. $c, ç, k$ jne.¹³⁷

Et võrdlev-ajalooline meetod võimaldab õigeid järeldusi teha väga paljude keelealaste küsimuste osas, on L. Meyer saavutanud rea paikapidavaid tulemusi keele arenemise uurimisel, kusjuures veel kord tuleb rõhutada, et ta pidas pidevat arenemist ja muutumist keele üheks põhiliseks omaduseks.

V. LEO MEYER KEELTE OMAVAHELISEST SUGULUSEST

Üheks väga oluliseks ja huvitavaks probleemiks keeleteaduses on üksikute keelte vahelise suguluse uurimine ja väljaselgitamine. Sageli aitab keeltevahelise suguluse kindlakstegemine kaasa ka

¹³⁴ L. Meyer, [retsensioon] A. Schleicher, Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen I. «Göttingische Gelehrte Anzeigen» 1862, lk. 504.

¹³⁵ L. Meyer, [retsensioon] J. Schmidt, Die Verwandtschaftsverhältnisse der indogermanischen Sprachen. «Göttingische Gelehrte Anzeigen» 1873, lk. 174—175.

¹³⁶ Th. Benfey, Griechisches $\epsilon\delta$ essen, $\omicron\delta$ riechen, sskr. $ghr\acute{a}$, $\epsilon\bar{\iota}\delta\alpha\varrho$ $\acute{d}\bar{r}\alpha$. «Orient und Occident» 1862, I, lk. 626.

¹³⁷ B. Delbrueck, Die deutsche Lautverschiebung. «Zeitschrift für deutsche Philologie» 1869, I, lk. 20.

vastavaid keeli kõnelevate rahvaste eneste vastastikuste suhete selgitamisele või üldse nende keelte ajaloolise arengu kindlaksmääramisele.

Ka Leo Meyer pööras eriti tähelepanu nimetatud probleemi uurimisele, sest ta mõistis keelelise suguluse fikseerimise tähtsust nii lingvistikas kui ka rahvaste ajaloo seisukohast lähtudes.

Ühel Opetatud Eesti Seltsi aastapäevakoosolekul peetud ettekandes märkis ta kokkuvõetult järgmist: võrdlev-ajalooline keeleuurimismeetod on näidanud, et paljud meile täiesti erinevatena näivad keeled, nagu saksa, vene, ladina, kreeka ja hindi keel on läbi teinud sarnase arengu, mis viitab nende kunagisele ühtsusele. Seda nimetatakse teiste sõnadega nende keelte omavaheliseks suguluseks. Momendil erinevatena näivate keelte suguluse kindlakstegemine on üks tähtsamaid võrdleva keeleteaduse tulemusi.

Koos keelte suguluse või sugulusastme fikseerimisega selgub ka neid keeli kõnelevate rahvaste endi omavaheline sugulus. Seega toob niisugune kahes suunas teostatav uurimistöö teadusele ainult kasu.¹³⁸

Meyer ei suhtunud ühessegi keelelisesse nähtusesse ühekülgselt ega dogmaatiliselt. Ka antud probleemi puhul oli ta nõus arvestama vastupidiseid resultate. Juba samas ettekandes märgib ta, et esineb siiski juhtumeid, kus loodusteaduse ja keeleteaduse tulemused on omavahel vastuolus. Mitte absoluutselt iga kord ei kaasne keelelisele sugulusele seda keelt kõnelevate inimeste veresugulus. Näiteks kõnelevad Ameerika neegrid, kes ometi on Aafrikast pärit, inglise keelt. Samas ei saa me aga loodusteadlastelt nõuda, et nad samastaksid neegreid indoeurooplastega, sest keeled on lõpuks õpitavad ja seega ülevõetavad.¹³⁹

Enam-vähem sama seisukoht esitatakse ühes umbes aasta hiljem peetud ettekandes; ka siin märgib autor, et loodusteaduse vaated veresuguluse kohta on sageli vastuolus keeleteaduse omadega, kusjuures mõlemad võivad olla õiged — inimesed võivad lihtsalt teatud keele omandada, s. o. ära õppida, ja seda siis põlvest põlve edasi pärandada. Nii näiteks kõneleb üle 100 miljoni inimese romaani keeli, kuigi nad üldse ei pärine vanadest roomlastest. Või teine näide: semiidid ja indoeurooplased kuuluvad loodusteaduse seisukohast ühte ja samasse rassi, lingvistikas seisukohast aga sugulust ei esine. Soome-ugri keeled tunduvad keeleteaduse seisukohast vaadatuna lähedaste keeltena, kuid loodusteadus asetab nad kaugemale.¹⁴⁰ Ühtlasi nõuab Meyer, et

¹³⁸ L. Meyer, Ueber Völkerverwandtschaften mit besonderer Beziehung auf das estnische Volk, lk. 14—15.

¹³⁹ Sealasmas, lk. 15—16.

¹⁴⁰ L. Meyer, Ueber Gottesnamen bei Semiten, Ugrofinnen und Indogermanen, lk. 5—6.

vaatamata sellisele vasturääkivusele ei tohi üks teadusharu teist mõjustada.¹⁴¹

Vaade, et keelte omavahelise suguluse kindlakstegemisel on suur tähtsus nii keele- kui ka loodusteaduse jaoks, on õige. Samuti on õige, et nende kahe teadusharu vahel võib sugulusnähtuste ühtelangevuse kõrval esineda ka vasturääkivusi, ja seda just seetõttu, et võorast keelt võib aja jooksul omandada õppimise teel ning seda järgnevatele põlvedele edasi andes võib sel teel omandatud keel ka mittedugulusrahvale saada emakeeleks. Väär on aga, et Meyer viitab siinjuures rassilistele erinevustele. Loomulikult ei kaitsnud Meyer üksinda seda seisukohta — rassiteooriat arvestas tollal enamik teadlasi. Ta lihtsalt põlnud võimeline selles osas sammu edasi astuma.

Õige on Meyeri nõue üksikute teadusharude iseseisvuse osas teaduslikus uurimistöös.

Järgnevalt esitatakse rida näiteid, mida Meyer kasutas oma teoreetiliste seisukohtade illustreerimiseks.

Kõigepealt tuleb märkida, et Meyer tundis Tartus viibides suurt huvi kohaliku keele, s. o. eesti keele vastu ja ühtlasi ka eesti keelega ühte ja samasse keelkonda kuuluvate keelte vastu, püüdes muuhulgas kindlaks teha ühelt poolt nende keelte omavahelist sugulusastet, teiselt poolt nende vahekorda teistes keelkondadesse, eriti indoeuroopa keelkonda kuuluvate keeltega. Kuigi Meyeril olid mõningad väärad ettekujutused soome-ugri keeltest üldse, on ta teinud rea väärtuslikke tähelepanekuid.

Soome (~läänemeresoome) keelte all mõistab Meyer soome keelt kitsamas mõttes, eesti, liivi, vadja ja vepsa keelt.¹⁴² Mordva keeled¹⁴³ ja mari keel on tema arvates juba kaugemal seisvad keeled, sest aeg, mil esimeses järjekorras mainitud keeled moodustasid ühtsuse, ei ulatu väga kaugele tagasi; nende ühtsus mordva keelte ja mari keelega aga ulatub väga kaugesse minevikku (täpselt Meyer seda aega ei fikseeri).

Esimese viie keele lähem sugulus ilmneb Meyeri järgi nii keele struktuuris kui ka sõnavaras. Siinjuures on huvitav märkida, et Meyer ei näinud sugulust sõnavaras mitte ainult ühistes soomekeelsetes (~läänemeresoome) sõnades, vaid ka selles, et kõigis viies keeles leidub hulgaliselt samu, germaani keelealalt laenatud sõnu. Sellest teeb Meyer järelduse, et nimetatud viis soome (~läänemeresoome) rahvust moodustasid kunagi ühise terviku

¹⁴¹ L. Meyer, Ueber Gottesnamen bei Semiten, Ugrofinnen und Indogermanen, lk. 26.

¹⁴² L. Meyer, Ueber die gothische Sprache, lk. 7—8.

¹⁴³ Mordva keele kohta oli Meyer lähemalt sõna võtnud juba varem, öeldes, et ersa-mordva ja mokša-mordva keel kujutavad endast mordva keele (mida kõneldakse Pensa, Simbirski, Saraatovi ja Samaara kubermangus) kaks peaharu. Mordva keelt kõneleb umbes pool miljonit inimest, ta on lähedases suguluses mari keelega, kusjuures mõlemaid nimetatakse ühiselt bulgaaria- ehk volga-soome keelteks. (Vt. Sb GEG 1866, lk. 18.).

(Einheit), mis asus germaanlaste vahetus naabruses, kusjuures mõlema keeleala vahel toimus elav suhtlemine. Nendeks germaanlasteks olid Meyeri arvates kas goodid või põhjagermaani rahvad.¹⁴⁴

Mis puutub väitesse, nagu oleksid soome, eesti, liivi, vadja ja vepsa keel omavahel lähemas suguluses, kui nad on mari keele ja mordva keeltega, siis tänapäeva soome-ugri keeleteaduse seisukohast lähtudes on see õige, kuigi paistab, et Meyeril puudus mõnikord selge ülevaade nii soome-ugri keelerühma kuuluvatest keeltest kui ka nende vahelise suguluse astmest, mis aga arvesse võttes tolle aja teadmisi soome-ugri keelte kohta, on täiesti arusaadav. Fakt, et soome-ugri keeltes leidub nii ühiseid soome-ugri sõnu kui ka germaani elemente, on muidugi õige. Probleemaatiline on aga Meyeri viimane väide, et germaani element olevat ilmunud soome-ugri keeltesse viimaste oletatava ühtsuse ajal. Tõenäolisem on siiski, et germaani laenud tungisid soome-ugri keeltesse siis, kui viimased olid juba hargnenud, mida kinnitab ka asjaolu, et germaani laenude arv üksikutes soome-ugri keeltes pole võrdne, vaid üsnagi erinev, olenedes peamiselt sellest, kui võrdne tihe on olnud ühe või teise soome-ugri keele kontakt naabruses asetseva germaani keelega.

Edasi iseloomustab Meyer soome-ugri keeli õigesti, öeldes, et kõigis neis keeltes jääb verb ilma fleksioonita, eitussõna aga konjugeeritakse.¹⁴⁵ Eesti keeles ilmneb see küll ainult ühel juhul — *ep ole* —, kusjuures *ep < eip* (tegelikult peaks olema *epi* — R. T.), soome keeles aga on see nähtus laialt levinud.

Omapärane on soome-ugri keelte juures ka see, et verbi konjugeerimisel lisatakse pronoomen verbi tüvele: *olen pro mina olen oleme pro meie oleme* jne.¹⁴⁶

Meyeri arvates eraldavad ülaltoodud asjaolud ühelt poolt soome-ugri keeli tunduvalt indo-euroopa keeltest. Kuid ta ei pea neid ka tõenditeks, mis vaidleksid vastu indo-euroopa ja soome-ugri keelte kunagisele võimalikule sugulusele, sest nii indo-euroopa keelkond kui ka soome-ugri keelkond võisid välja kujuneda alles pärast mõlema keelkonna teineteisest lahkulöömist. Teiselt poolt annab see tunnistust soome-ugri keelte omavahelisest sugulusest.¹⁴⁷

Kuigi Meyer eraldas täiesti õigesti teineteisest soome-ugri ja

¹⁴⁴ L. Meyer, Estnisch und Gothisch. Vortrag, gehalten in der Jahresversammlung der Gelehrten estnischen Gesellschaft am 18. (30.) Januar 1882. Dorpat 1882, lk. 10—11.

¹⁴⁵ Meyer arvab termini «konjugatsioon» kohta, et seda ei sobiks õieti antud juhul kasutada, sest see mõiste sisaldab endas terve hulga muutelemente, eituse konjugeerimisel aga on tegemist ainult isikulõppudega. Parema termini puudumisel aga lepib Meyer olemasolevaga.

¹⁴⁶ L. Meyer, Sprachgeschichtliche Rückblicke im Anschluß an das estnische *ei ole*, lk. 17—20.

¹⁴⁷ Sealsamas, lk. 22.

indo-euroopa keelkonna, oli ta siiski arvamusel, et uurimused indo-euroopa ja soome-ugri keelte võimaliku suguluse fikseerimiseks ei lõpe täiesti tulemusteta. Mõlema keelkonna suguluse tunnuseks on tema arvates 1) sarnasus verbi fleksioonis, 2) sarnasus noomenite fleksioonis ja 3) eriti suur sarnasus sõnade moodustamises: mõlemas keelkonnas moodustatakse sõnu peamiselt sufiksiga abil.

Sarnasust verbi fleksioonis illustreerib Meyer järgmise näitega: nii eesti, soome kui ka mordva keeles esineb ainsuse 1. isiku lõpuna *-n*; lapi, mansi, handi ja mari keeles *-m*; vastavalt sellele ladina keeles *su-m* 'ma olen', *era-m* 'ma olin' jne. 2. isiku lõpuks on soome, mordva ja mari keeles *-t*, vastavalt sellele gooti keeles *vas-t* 'sa olid' jne. Mitmuse 3. isikus on soome, mari, handi ja mansi keeles *-t*, ladina keeles *sun-t*, saksa keeles *sin-d*, sanskriti keeles *sá-n-ti* jne. Neid ühtelangevusi soome-ugri ja indo-euroopa keelte vahel peab Meyer liiga silmatorkavaks, et võiks juttu olla paljast juhuslikkusest.¹⁴⁸

Loomulikult peab Meyer nimetatud kaht keelkonda tänapäeval täiesti erinevateks keelkondadeks; nende kunagine võimalik sugulus ulatub tõenäoliselt väga kaugesse minevikku.¹⁴⁹

Kaasaegne keeleteadus põhiliselt ei toeta Meyeri viimast arvamust, vaid on seisukohal, et germaani element soome-ugri keeltes ei pärine nende keelte kunagisest oletatavast ühtsusest, vaid on enamasti laenuelement — seisukoht, mida, nagu eespool nägime, kaitses tegelikult ka Meyer ise. Teiselt poolt ei eitata ka tänapäeval võimalust, et soome-ugri ja germaani keeled moodustasid kunagi ühtsuse.¹⁵⁰

Keelte sugulust ei ole Meyer uurinud mitte ainult seoses soome-ugri keeltega. Huvitavaid märkusi on võimalik leida ka teiste keelte kohta.

Kõigepealt võrdleb Meyer vanasaksi ja gooti keele adjektiive, jõudes niiviisi järelduseni, et vanasaksi keel seisab gooti keelele lähemal kui ülemsaksa keel.¹⁵¹ Ka alamsaksa keel seisab gooti keelele lähemal kui ülemsaksa keel.¹⁵²

Edasi märgib Meyer, et gooti keel on väga lähedane põhjagermaani (=vana- ehk muinaspõhja) keelele. See asjaolu viitab kunagi eksisteerinud ühtsele keelele, mida autor nimetab gootipõhja keeleks.¹⁵³

¹⁴⁸ L. Meyer, [retsensioon] Fr. Müller, Grundriss der Sprachwissenschaft. Sb GEG, lk. 38—39.

¹⁴⁹ L. Meyer, Sprachgeschichtliche Rückblicke im Anschluß an das estnische *ei ole*, lk. 14.

¹⁵⁰ B. Collinder, Indo-Uralisches Sprachgut, Uppsala 1934, lk. 76—82.

¹⁵¹ L. Meyer, Über die Flexion der Adjectiva im Deutschen, Berlin 1863 lk. 4.

¹⁵² L. Meyer, [retsensioon] Fr. Dietrich, Über die Aussprache des Gothischen während der Zeit seines Bestehens. «Göttingische Gelehrte Anzeigen» 1862, lk. 1303.

¹⁵³ L. Meyer, Estnisch und Gothisch, lk. 12.

Selle väite õigsuses mingit kahtlust olla ei saa — on ju gooti keel ise germaani keel, nii et muinaspõhja ja gooti keele lähedane sugulus on täiesti loomulik.

Hoopis problemaatilisem tundub Meyeri seisukoht, et kreeka, ladina ja gooti keel olevat kunagi moodustanud ühise keele.¹⁵⁴

Huvitav on jälgida Meyeri arutlusi saksa, slaavi ja leedu keele omavahelise suguluse kohta. Selle suguluse kõige silmapaistvamaks tunnuseks peab Meyer adjektiivide fleksiooni, sest selles osas vastanduvad need kolm keelt kõigile teistele indo-euroopa keeltele.¹⁵⁵ Lisaks sellele näib Meyerile, et leedu ja slaavi keelest on saksa keele uurimise jaoks võimalik saada palju rohkem väärtuslikku materjali, kui seda on näidanud Schleicher, ehkki Schleicher neid keeli on väga põhjalikult käsitlenud.¹⁵⁶

Enam-vähem samu vaateid esitas ka J. Grimm: saksa keel on kõige lähemas suguluses slaavi ja leedu keelega ja natuke kaugemas suguluses kreeka ja ladina keelega. Soome keelte ja saksa keele vahel sugulust ei esine või see on väga kaugel.¹⁵⁷ Samuti väitis A. Fick, et slavoläti keel on saksa keelega lähedasemas suguluses kui ühegi teise Euroopa keelega.¹⁵⁸ Seega on Meyer J. Grimmi ja A. Ficki teooria pooldaja ning jätkaja, kusjuures neid seisukohti võib pidada õigeks.

Meyer oli veendunud, et ei saa juttugi olla sugulusest ühelt poolt indo-euroopa ja soome-ugri ning teiselt poolt semiidi keelte vahel, sest tema arvates seisab semiidi keel esimestest väga kaugel.¹⁵⁹

Ka tänapäeva keeleteadus eitab semiidi keelte kuulumist indo-euroopa keelte hulka.

Ühes ettekandes keelte ja rahvaste suguluse kohta analüüsib Meyer keeleteadlase M. Mülleri seisukohti, mille järgi kõik Euroopa ja Aasia keeled, välja arvatud indo-euroopa, semiidi ja hiina keel, on omavahel suguluses, kusjuures nende tähistamiseks kasutab Müller terminit «turaani keeled».¹⁶⁰ Meyer ei ole Mülleri väitega nõus: tema arvates on selline liigitus vägivaldne ja põhjendamatu¹⁶¹ — arvamus, mis tänapäeval on leidnud kinnitust.

¹⁵⁴ L. Meyer, «An» im Griechischen, Lateinischen und Gotischen, lk. 5—6.

¹⁵⁵ L. Meyer, Zur Lehre von der deutschen Adjektiv-Flexion, Dorpat 1876, lk. 14.

¹⁵⁶ L. Meyer, [retsensioon] A. Bezzenberger, Untersuchungen über die gotischen Adverbien und Partikeln. «Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung» 1874, XXII, lk. 279—280

¹⁵⁷ J. Grimm, Geschichte der deutschen Sprache II, Leipzig 1848, lk. 1030.

¹⁵⁸ A. Fick, Die ehemalige Spracheinheit der Indogermanen Europas, Göttingen 1873, lk. 1.

¹⁵⁹ L. Meyer, Ueber Gottesnamen bei Semiten, Ugrofinnen und Indogermanen, lk. 23.

¹⁶⁰ M. Müller, Vorlesungen über die Wissenschaft der Sprache, Leipzig 1866, lk. 247 jj.

¹⁶¹ L. Meyer, Ueber Völkerverwandtschaften mit besonderer Beziehung auf das estnische Volk, lk. 22.

Meyer ei nõustu ka T. H. A. de Marle'iga, kelle arvates saksa, armeenia ja osseedi keel on lähedased sugulaskeeled.¹⁶² Sama ütleb ka kaasaegne lingvistika.

Omaette probleemi Meyeri keeleteaduslikus uurimistöös moodustab ladina ja kreeka keele kunagine võimalik ühtsus ja seoses sellega nendevaheline sugulus.

Meyer on veendunud, et kunagi eksisteeris kreeka ja ladina keele ühtsus, seetõttu on meil nende keelte näol tegemist lähedaste sugulaskeeltega, kusjuures nad mõlemad on läbi teinud iseseisva arengu. Meyer ei tea veel kindlalt, kus seda ühist keelt kõnelevad inimesed asusid ja kuidas toimus hargnemine. Ta ei kahtle aga selles, et kreeka ja ladina keel on sugulaskeeled, mis on suguluses ka teiste indo-euroopa keeltega. Üldse vaatleb Meyer kreeka ja ladina keelt õigesti kui iseseisvaid keeli; ta ei pea ladina keelt ei segakeeleks ega vähem algupäraseks, kui seda on kreeka keel, s. t. tema arvates ei saa kõne alla tulla see, et ladina keel on välja arenenud kreeka keelest. Nendes küsimustes vaidleb ta vastu L. Roßile, kes asub vastupidisel positsioonil.¹⁶³

Nimetatud seisukohti kaitseb Meyer ka retsensioonis A. F. Akeni töö «Italiker und Gräken» kohta, kritiseerides autorit, kelle arvates kreeka keel on algupärasem ladina keelest, saksa keel aga neist mõlemast noorem, Meyeri arvates on igal kolmest nimetatud keelest olnud oma iseseisev areng, kusjuures ka saksa keel võiks niisama hästi olla kõige algupärasem.¹⁶⁴

Meyeri vaateid ladina ja kreeka keele kohta on kindlasti mõjutanud Fr. Boppi ja G. Curtiuse arvamused selles küsimuses. Ka Bopp pidas omal ajal vääraks seisukohta, et ladina keel on segakeel; ladina keeles leidub küll mõningaid kreeka keele elemente, kuid nii on see ka teiste sugulaskeelte puhul.¹⁶⁵

Sama ütles ka G. Curtius: kreeka keel ei ole primaarsem ladina keelest; ka ei ole ladina keel segakeel.¹⁶⁶

Näitena kreeka, ladina ja saksa keele omavahelisest sugulusest toob Meyer järgmised sõnad: kreeka *κερως*, ladina *cervus* ja saksa *Hirsch*. Nii häid näiteid ei leidu tema arvates palju.¹⁶⁷

¹⁶² L. Meyer, [retsensioon] T. H. A. Marle, Ursprung und Entwicklung der Lautverschiebung im Germanischen, Armenischen und Ossetischen, lk. 1579.

¹⁶³ L. Meyer, [retsensioon] L. Roß, Italiker und Gräken. Sprachen die Römer Sanskrit oder Griechisch? «Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung» 1858, VII lk. 395—398.

¹⁶⁴ L. Meyer, [retsensioon] A. F. Aken, Die Grundzüge der Lehre vom Tempus und Modus im Griechischen, «Göttingische Gelehrte Anzeigen» 1862, lk. 341—342.

¹⁶⁵ Fr. Bopp, Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Zend, Griechischen, Lateinischen, Litthauischen, Gothischen und Deutschen I, lk. VI.

¹⁶⁶ G. Curtius, Die Sprachvergleichung in ihrem Verhältnis zur classischen Philologie, lk. 9.

G. Curtius, Ausgewählte Abhandlungen wissenschaftlichen Inhalts, lk. 2

¹⁶⁷ L. Meyer, *Cervus* — *κερως* — *hirsch*. «Orient und Occident» 1862, I, lk. 197—198.

Edasi huvitab meid küsimus, kuidas ja mille põhjal L. Meyer keelelise suguluse üle otsustab.

Täiesti õigesti rõhutab ta, et sugulaskeeltele võib mõnikord olla küll väline silmanähtav sarnasus, mis võib aga sageli ka puududa, nagu näit. vene, saksa ja prantsuse keele puhul, seega ei saa välise sarnasuse põhjal üksinda suguluse üle otsustada. Ka üksikute sõnariühmade, nagu arvsõnad, perekondlikke suhteid väljendavad sõnad jne. alusel ei ole võimalik soovitud tulemusi saavutada, sest nad võivad olla laenatud mittedugulaskeeltest. Seega ei ole Meyeri arvates võimalik tõmmata kindlaid piirjooni selle keelematerjali ümber, mille alusel keelte sugulust saaks kindlaks määrata; seda saab teha ainult uurides vastavate keelte arengu ajalugu selle täies ulatuses, kuni jõutakse välja vanima keelelise ühtsuseni, kusjuures peaaegalt tuleb arvesse võtta just sõnavara. Ei tule aga piirduda sõnade etimoloogilise analüüsiga, vaid uurima peab ka nende fleksiooni.¹⁶⁸

Umbes samasuguseid nõudeid keelte suguluse määramisel oli enne Meyerit esitanud Fr. Bopp, kelle järgi sanskriti ja terve rea Euroopas kõneldavate keelte sugulus olevat nii käegakatsutat, et seda saab kõigesti kindlaks teha. Teiselt poolt on aga keeltevaheline sugulus kohati nii peidetud, et iga üksikut keelt peab äärmiselt põhjalikult ja rangelt teaduslikult uurima.¹⁶⁹

Lisaks sellele leidis Bopp, kes peaaegu esimesena suutis kindlaks teha mitme indo-euroopa keele omavahelise suguluse, et seda saab teha verbi fleksiooni põhjal — ta võrdleb sanskriti, kreeka, ladina, pärsia ja saksa keele verbi fleksiooni.¹⁷⁰

Meyer annab Boppile positiivse hinnangu, sest verbi fleksioon on nimetatud viies keeles ka tema arvates sarnane, ja kuigi võib täheldada mõningaid kõrvalekalduksi, siis on need hiljem, s. o. üksikute keelte iseseisva arengu jooksul tekkinud, ja sedagi enamasti teatud kindlate häälikuseaduste mõjul. Näitena toob Meyer mitmuse kolmanda isiku verbist *sööma* saksa, sanskriti, ladina ja kreeka keeles, mis on vastavalt: *essen*, *adanti*, *edunt*, *εδουδι*. Siin on tegemist täiesti erinevate muutelõppudega: saksa keeles *-en*, ladina keeles *-unt*, kreeka keeles *-ουδι* ja sanskriti keeles *-anti*. Ometi aga oli kunagi aeg, mil neid erinevusi veel ei esinenud; saksa keele ajaloost on teada vanim vorm *ezzant*, mille lõpule kunagi kindlasti oli lisandunud veel *-i* (sõega eksisteeris verb sufiksiga *-anti*); sama võib öelda ka kreeka keele kohta. Nii et vaatamata tänapäeval esinevatele erinevustele on meil siiski tege-

¹⁶⁸ L. Meyer, Ueber Gottesnamen bei Semiten, Ugrofinnen und Indogermanen, lk. 7.

¹⁶⁹ Fr. Bopp, Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Zend, Griechischen, Lateinischen, Litthauischen, Gothischen und Deutschen I, lk. IV—V.

¹⁷⁰ Fr. Bopp, Über das Conjugationssystem der Sanskritsprache in Vergleichung mit jenem der griechischen, lateinischen und germanischen Sprache, Frankfurt a. M. 1816, lk. 3—11.

mist ühe ja sama sufiksiga, mis aja jooksul eri keeltes on erinevalt edasi arenenud, kuid millel kunagi on olnud üks ja seesama kuju.¹⁷¹

Kui uurida indo-euroopa ja soome-ugri keelte vahelist võimalikku sugulust, tuleb Meyeri arvates kõigepealt kindlaks määrata indo-euroopa keelte eneste ühtsus (einheitliche Form). Seejärel tuleb välja selgitada soome-ugri keelte algkuju (Grundform) ja alles siis, s. o. pärast vastavate algsete ühtsuste võrdlemist, on võimalik kindlaks teha, kas neil kunagistel keelelistel ühtsustel esineb sugulusele viitavaid ühiseid tunnuseid, mis omakorda lubaksid oletada mõlemasse nimetatud keelkonda kuuluvate keelte kunagist ühist aluskeelt. Sealjuures ei tohi lasta end eksiteele viia mõningatest juhuslikest ühtivustest näiteks sõnavara, fleksiooni jne. osas. Tuleb arvesse võtta ikkagi keelkondi tervikuna.¹⁷²

Sama kordab Meyer hiljemgi: keelte sugulust saame kindlaks määrata alles keelelist materjali tervikuna uurides, kuigi mõnikord piisab üksikute sõnade arenguloo jälgimisest.¹⁷³ Ühtlasi ei tohi unustada, et väga ammu asetleidnud keelelise ühtsuse puhul on sarnaste nähtuste arv tublisti kahanenud, mistõttu uurimistöö on sageli seotud suurte raskustega.¹⁷⁴

Tänapäeva keeleteaduse seisukohtadest lähtudes olid Meyeri põhimõtted õiged. Keelte suguluse või sugulusastme fikseerimiseks on tingimata vajalik uurida üksikute keelte ajalugu nii kaugele tagasi kui võimalik, kasutades selleks kogu keelematerjali tervikuna. Üksikud sarnasused kas sõnavara või fleksiooni osas ei tarvitse sugugi olla tingitud nende keelte omavahelisest sugulusest, vaid nad võivad olla lihtsalt laenuelemendid.

Kogu keelematerjali uurimise nõuet suguluse kindlaksmääramiseks rõhutas omal ajal ka J. Grimm — keelte sugulus väljendub lihthälilikutes ja lihtmoodustistes, fleksioonis ja sõnavaras.¹⁷⁵

Õige on L. Meyeri märkus arvsõna osatähtsuse kohta indo-euroopa keelte omavahelise suguluse määramisel. Nimelt kinnitavad arvsõnad kahest kümnene ja arvsona «sada» indo-euroopa keelte omavahelist sugulust, olles arvatavasti ise välja arenenud juba indo-euroopa keelte ajalooliselt vanimal perioodil. Seetõttu on Meyeri arvates otstarbekohane ja õige kasutada just arvsõnu, kui tahetakse välja selgitada kas kuuluvust indogermaani keelte hulka üldse või võimalikku sugulust.¹⁷⁶

¹⁷¹ L. Meyer, Ueber Gottesnamen bei Semiten, Ugrofinnen und Indogermanen, lk. 8—10.

¹⁷² L. Meyer, Ueber Völkerverwandtschaften mit besonderer Beziehung auf das estnische Volk, lk. 23.

¹⁷³ L. Meyer, Sprachgeschichtliche Rückblicke im Anschluß an das estnische ei ole, lk. 15.

¹⁷⁴ Sealsamas, lk. 27.

¹⁷⁵ J. Grimm, Geschichte der deutschen Sprache II, lk. 1018.

¹⁷⁶ L. Meyer, Ueber ein Handbuch der griechischen Etymologie, lk. 15.

Lõpuks olgu öeldud, et Meyer tugines suguluse fikseerimisel tollal laialt levinud sugupuuteooriale, mida tänapäeva keeleteadus ei tunnista. (Sugupuuteoorial põhineb üks tema tähtsamaid töid — «Vergleichende Grammatik der griechischen und lateinischen Sprache»). Ühtlasi selgub, et ta võitles J. Schmidt poolt propageeritava nn. laineteooria vastu, mida ka kaasaegne lingvistika eitab. Nii kirjutab ta retsensiooni J. Schmidt «Die Verwandtschaftsverhältnisse der indogermanischen Sprachen» kohta, kus ta, tuginedes sugupuuteooriale, kritiseeris autorit ja tema «laineteooriat», rõhutades, et tõeline sugulus põhineb sugupuul, mis sisuliselt tähendab seda, et terve rida sageli vägagi erinevaid teid pidi arenenud liikmeid viiakse tagasi ühele esialgsele ühtsusele.¹⁷⁷

Eespool toodu põhjal näeme, et Meyeri seisukohad keelte suguluse osas olid vaatamata üksikutele vääratustele õiged. Nende levitamine Tartu ülikoolis oli muidugi teretulnud, sest sellega kummutati võimalikke väärarusaamisi üksikute keelte omavahelistest suhetest ja vahekordadest. Nagu teiste keeleprobleemide lahendamisel, nii tuginesid ka siin Meyeri teoreetilised seisukohad mitmekesisele konkreetsele materjalile, olles seetõttu eriti hinnatavad.

VI. ALUSKEELEGA SEOTUD KÜSIMUSI

Nagu eespool selgus, on keelte omavahelise suguluse kindlakstegemiseks väga tähtis jälgida vastavate keelte arenemist võimalikult kaugelt tagasi, kuni jõutakse välja nende keelte kunagise ühtsuse juurde, s. o. aluskeeleni. Seetõttu peatutakse alljärgnevalt lühidalt sellel, millisena Leo Meyer kujutles keelte vanimat staadiumi.

Sageli ilmnevad Meyeri põhimõtted retsensioonides A. Schleicheri teose «Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprache» nii esimese kui ka teise osa kohta, kus ta, arvustades Schleicherit, muuhulgas märgib, et keelte vanimal perioodil oli keele struktuur väga keeruline, esines hulgaliselt muutelõppe, millest aja jooksul arenesid välja kindlad grammatilised kategooriad.¹⁷⁸ Schleicher seevastu avaldas vastupidist arvamust: — aluskeeles olevat olnud kõik täiesti lihtne ja arenguliselt lõppjärku jõudnud.¹⁷⁹ Ka ei ole Meyer nõus Schleicheri arvamu-

¹⁷⁷ L. Meyer, [retsensioon] J. Schmidt. Die Verwandtschaftsverhältnisse der indogermanischen Sprachen. «Göttingische Gelehrte Anzeigen» 1873, lk. 173—174.

¹⁷⁸ A. Schleicher, Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen II, Weimar 1866, lk. 341—342.

¹⁷⁹ L. Meyer, [retsensioon] A. Schleicher, Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen II, lk. 449—450.

sega, et keelte vanimal staadiumil ei esinenud konsonandilisi häälikuseadusi.^{180, 181}

Uhtlasi on Meyer üllatatud Schleicheri julgusest rekonstrueerida indo-euroopa aluskeele vorme. Temale kui teadlasele, kes nõudis alati rangelt üksikute sõnade ajaloolise seose väljaselgitamist nende vahelise suguluse kindlakstegemiseks, oli täiesti arusaamatu, kuidas Schleicher rekonstrueerib gooti sõnast *sunavas* 'pojad' vanima vormi *sunwas, või sõnast *avajas* 'linnud' vanima vormi *avisas, vaatamata sellele, et ajalooline seos nende vahel tegelikult puudub. Niisugust talitusviisi pidas Meyer täiesti meelevaldseks.¹⁸²

~~le. + Kaasaegne lingvistika eitab aluskeele kui terviku rekonstrueerimise võimalikkust, nõustub aga üksikute rekonstrueeritud sõnade või häälikutega, toetades seega ühelt poolt osaliselt Meyerit teiselt poolt Schleicherit. Mis puutub Meyeri väitesse aluskeele iseloomu kohta, siis vastab see tänapäeva vaadetele.~~

Meyer ei kahtle küll selles, et kunagi on eksisteerinud nn. aluskeel — näiteks Th. Benfey pidas väga ebatõenäoliseks, et kõik keeled pärinevad tõesti ühest ja samast aluskeelest¹⁸³ —, kuid ta ei nõustu ka Fr. Mülleriiga, kes oma töös «Grundriß der Sprachwissenschaft» väidab, et praegu kõneldavate keelte osas eksisteeris arvatavasti ligi 100 erinevat aluskeelt.¹⁸⁴

Meyeri arvates oli näiteks soome-ugri keelte osas kunagi olemas ühine keel. Nii kõnelevad tänapäeval liivlased, ersamordvalased, marid, komid ja handid keeli, mis eesti keelega on suguluses. Sinna juurde kuuluvad veel soome, lapi, mansi ja ungari keel. Kõik need keeled ja veel mitmed teised (missugused nimelt, seda Meyer täpsemalt ei ütle) moodustavad suure ühise keeleajaloolise ala, mis osutab kunagi aastatuhandete eest kõneldud ühisele keelele.¹⁸⁵

Peale selle eeldas Meyer ühise aluskeele olemasolu tänapäeval indo-euroopa keelte rühma kuuluvatel keeltel, nagu ilmnes juba eespool keelte sugulusprobleemi käsitlemisel.¹⁸⁶ Ka retsensioonis Fr. Mülleri juba mainitud töö kohta suhtub Meyer indo-euroopa keelte kunagise aluskeele olemasolusse kui iseenesest mõisteta-vasse fakti, käsitledes muuhulgas selle häälikulist koosseisu. Ta

¹⁸⁰ A. Schleicher, Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen, Weimar 1866, lk. 163.

¹⁸¹ L. Meyer, [retsensioon] A. Schleicher, Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen I, lk. 510.

¹⁸² L. Meyer, [retsensioon] A. Schleicher, Compendium der vergl. Grammatik der indogermanischen Sprachen II, lk. 449.

¹⁸³ Th. Benfey, Geschichte der Sprachwissenschaft und orientalischen Philologie in Deutschland, lk. 786.

¹⁸⁴ L. Meyer, [retsensioon] Fr. Müller, Grundriß der Sprachwissenschaft, lk. 36.

¹⁸⁵ L. Meyer, Festrede zum 50. Jahrestage der Gesellschaft, lk. 9.

¹⁸⁶ Vt. lk. 59–60.

ei pea õigeks Mülleri arvamust, et indo-euroopa aluskeeles olevat eksisteerinud juba nii helilised häälikud kui ka aspiraadid; tema arvates on indo-euroopa keeltes toimunud niivõrd märkimisväärsed muutused, et midagi kindlat indo-euroopa aluskeele häälikute kohta õieti öelda ei saagi.¹⁸⁷

Muidugi ei olnud Meyer esimene keeleteadlane, kes selliseid tõekspidamisi aluskeele kohta esitas. Teoria indo-euroopa keelte kunagisest aluskeelest oli tollal ka ametlikult kinnitatud. Sellekohaseid märkusi leiame mitmel Lääne-Euroopa keeleteadlasel.

Nii näiteks märgib A. Fick, et indo-euroopa keelte kunagise ühtsuse tõendiks on suur sarnasus Euroopa indoeurooplaste sõnavaras.¹⁸⁸ Ja edasi: indo-euroopa sõnavaras esinev suur hulk sarnaseid kultuurialaseid mõisteid näitab, et neil kunagi on olnud ühine kultuuritase.¹⁸⁹

Fr. Bopp aga ütles, et paljude kadude, muutuste, nihete jne. tõttu on vanad indo-euroopa keeled üksteise suhtes peaaegu tundmatuseni muutunud.¹⁹⁰ Seega eeldas ka tema, et kunagi on eksisteerinud olukord, millal tänapäeva indo-euroopa keeled üksteisest veel ei erinenud.

A. Schleicheri järgi ei eksisteerinud mitte ainult üks aluskeel, vaid terve rida aluskeeli.¹⁹¹

Lõpuks iseloomustab Meyerit kui agarat vanimate keeleteadlaste ühtsuste uurijat ka see fakt, et tema ühe tähtsama töö — «Gedrängte Vergleichung der Griechischen und Lateinischen Deklination» peaesmärgiks oli uurida kreeka ja ladina keele endist keelelist ühtsust ja nende keelte vahelist sugulust, nagu ta seda ise nimetatud töö ilmumisteates mainib.¹⁹² Seesama eesmärk oli ka Meyeri suurteosel «Vergleichende Grammatik der Griechischen und Lateinischen Sprache».¹⁹³ Peab kohe märkima, et autor oli kindlalt veendunud nimetatud kahe keele kunagise ühtsuse olemasolus, nimetades seda «der gemeinsame griechisch-lateinische Sprachzustand». Et ta üksinda sellisel positsioonil ei asunud, tõendab asjaolu, et G. Curtius nõuab ladina ja kreeka keele omavahelise sugulusastme kindlakstegemiseks kõigepealt selle perioodi uurimist, mis järgnes nende keelte esimesele lahkumisele.¹⁹⁴

¹⁸⁷ L. Meyer, [retsensioon] Fr. Müller, Grundriß der Sprachwissenschaft, lk. 37.

¹⁸⁸ A. Fick, Die ehemalige Spracheinheit der Indogermanen Europas, lk. 262.

¹⁸⁹ Sealsamas, lk. 265.

¹⁹⁰ Fr. Bopp, Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Zend, Griechischen, Lateinischen, Litthauischen, Gothischen und Deutschen I, lk. V.

¹⁹¹ A. Schleicher, Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen, lk. 2.

¹⁹² L. Meyer, Gedrängte Vergleichung der Griechischen und Lateinischen Deklination, lk. 202—203.

¹⁹³ Vt. lk. 3.

¹⁹⁴ G. Curtius, Ausgewählte Abhandlungen wissenschaftlichen Inhalts, Leipzig 1886, lk. 13.

Niisiis arvestab ka Curtius niisuguse ühise keele olemasolu.

Et ka tänapäeva keeleteadus on seisukohal, et kunagi eksisteerisid soome-ugri keelte aluskeel, indo-euroopa keelte aluskeel jne., siis saab ainult positiivselt suhtuda Meyeri püüdlustesse tutvustada neid seisukohti Tartu üliõpilastele.

VII. LEO MEYER SÕNAVARA OSAST LINGVISTIKAS

Sõnavara uurimise osas oli Meyer ühelt poolt eriti huvitatud sõnavara üldiseloost üksikutes keeltes viimaste erinevatel arenguetappidel, teiselt poolt laensõnadest.

Kõigepealt Meyeri seisukohtadest indo-euroopa keelte sõnavara iseloomu kohta.

Tema arvates jaguneb indo-euroopa keelte sõnavara kahte põhirühma — nn. verbaalsed ja pronominaalsed tüved, mille ühenditest moodustuvad peaaegu kõik sõnad, välja arvatud väike rühm puhtprominaalseid sõnu, nii et iga sõna koosneb vähemalt kahest elemendist. Verbaaltüveliste sõnadega tähistatakse mõisteid nagu *minema*, *voolama*, *läikima*, *kõlama* jne., s. o. pidevalt edasi kestvat, lakkamatut tegevust. Pronominaalsete elementide lisamise teel aga seostatakse nad millegi kindlaga, näit. lisades sanskriti sõnale *pad* 'minema' pronominaalse elemendi *a*, saadakse *pada* 'see, kes käib'; *nad* 'kohisema, voolama' — *nada* 'oja' jne.¹⁹⁵

See jaotus on äärmiselt puudulik ega vasta sugugi tegelikkusele. Meyer ei arvesta siin isegi niisuguseid suuri sõnarühmi, nagu adjektiivid ja adverbid, rääkimata arv-, side- ja hüüdsõnadest, mis kahtlemata eksisteerisid juba antud keele vanimal astmel. Nõustuda võib ainult Meyeri retsensiooniga Fr. L. Stammi töö «Ulfila» kohta, kus Meyer kritiseerib autorit, kelle arvates tüved iseenesest ei tähenda mitte midagi, vaid et üldistest tüvedest alles kasvavad välja verbaal-, nominaal-, pronominaal- jne. tüved. Meyeri järgi aga saavadki eksisteerida ainult verbaal-, pronominaal- jne. tüved, mil on iseseisev tähendus.¹⁹⁶

Edasi käsitleb Meyer lähemalt noomeneid, eriti kreeka ja ladina keeles.

Tollal oli üldiselt levinud vaade, et ühesilbilised sanskriti, ladina ja kreeka noomenid kui kõige lühemad ja lihtsamad on ühtlasi ka kõige vanemad ja algupärasemad. Meyer vaidleb sellele vastu, rõhutades, et kõik need ühesilbilised noomenid on võrdlemisi noored, kahesilbilised seevastu on vanemad, koosnedes

¹⁹⁵ L. Meyer, Die einsilbigen nomina im griechischen und lateinischen. «Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung» 1856, V, lk. 366.

¹⁹⁶ L. Meyer, [retsensioon] Fr. L. Stamm, Ulfila oder die uns erhaltenen Denkmäler der gothischen Sprache. «Göttingische Gelehrten Anzeigen» 1858, lk. 1313.

kahest lihtsast elemendist, s. o. verbaalsest ja pronominaalsest. Kahesilbilised noomenid muutusid aja jooksul mitmesugustel põhjustel ühesilbilisteks. Kõigepealt toimus see üksikute sisemiste häälikute väljalangemise teel, näit. sankriti *gnâ* 'naine' < *ganâ*; *kshâmâ* 'maa, muld' < *kshamâ* jne. Edasi esines juhte, kus ühesilbilisuse tekkimise põhjuseks oli nn. «auslauti» kõrvaleheitmine, näit. kreeka *παι* < *παιαυτ*, *αππαιυτ* jne. Kõige sagedamini tekkisid ühesilbilised noomenid sõnalõpulisel sufiksi kadumise tagajärjel, kusjuures mõnikord jäid mõlemad paralleelvormid keelde püsima, näit. *dôs* 'käsivars' < *dôshan* jne. Nii kreeka kui ka ladina keeles olid ühesilbilised noomenid naissoost.¹⁹⁷

Meyer pooldas seega seisukohta, et sõnavara areng on toimunud keerulisemast lihtsama suunas, mida toetab ka kaasaegne keeleteadus.

Klassikalistele keelte sõnavaral on Meyer peatunud hiljemgi. Retsensioonis L. Schroederi töö «Die formelle Unterscheidung der Redetheile im Griechischen und Lateinischen» kohta vaidleb ta vastu autorile, kes väidab, et nii kreeka kui ka ladina keeles olid üksikud sõnaliigid vormiliselt rangelt üksteisest eraldatud. Meyeri arvates on klassikalistes keeltes vahe sõnaliikide vahel küll terav, kuid vormiliselt ei paista see silma (näit. saksa keeles eraldab suur algustäht nimisõnu teistest sõnaliikidest). Et aga klassikalistel keeltel selline formaalne tunnus puudub, siis ei saavat kõnelda kindlast arvust sõnaliikidest klassikalistes keeltes ja võib-olla ei olevatki otstarbekohane püüda nende vahele piirjoont tõmmata.¹⁹⁸

See vaade ei ole tänapäeva keeleteadusele vastuvõetav. Jääb isegi täiesti arusaamatuks, kuidas Meyer, keda siiski võib pidada väga suureks asjatundjaks klassikaliste keelte alal, võis omistada niivõrd tühise ja formaalse tunnuse puudumisele, nagu seda on suur algustäht, nii suurt tähelepanu, jättes samas arvesse võtmata palju olulisema ja silmatorkavam tunnuse nagu näit. sufiks, mille arvestamine kindlasti võimaldaks tõmmata kindlad piirjooned üksikute sõnaliikide vahele. Lisaks sellele hämmastab niisuguse vaate esitamine veel sellepärast, et Meyer suhtus nimetatud retsensioonis üldiselt väga hästi Schroederi töösse, mis ju tervikuna on otse vastandlik Meyeri ülaltoodud seisukohale.

Hoopis loogilisematena ja vastuvõetavamatenäivad Meyeri põhimõtted, mida ta avaldab retsensioonis Schleicheri töö «Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen» II osa kohta, kus ta vaidleb Schleicherile vastu, kes

¹⁹⁷ L. Meyer, [retsensioon] Fr. L. Stamm, Ulfila oder die uns erhaltenen Denkmäler der gothischen Sprache. «Göttingische Gelehrtes Anzeigen» 1858, lk. 366—372, 382.

¹⁹⁸ L. Meyer, [retsensioon] L. Schroeder, Ueber die formelle Unterscheidung der Redetheile im Griechischen und Lateinischen. «Göttingische Gelehrte Anzeigen» 1874, lk. 929.

on arvamusel, et indo-euroopa keeltes tüved ei olnud veel iseseisvad sõnad ega saanud seetõttu olla ka lause osadeks.¹⁹⁹ Meyeri arvates oleks keel sellisel juhul koosnenud «sõnadest» ja «mitte-sõnadest». Ka fleksioonita sõnadel on sisu — tähendus, mistõttu nad saavad peegeldada mõisteid. Ja miks ei võiks nende mõistete väliste peegeldusvormide kohta kasutada terminit «sõna»?²⁰⁰

Selles küsimuses tuleb Meyeriga nõustuda.

Germaani keelte sõnaliikide osas on Meyer pikemalt peatunud adjektiividel, käsitledes eriti nende fleksiooni. Kui Grimmigi järgi saksa adjektiividel on kahesugune fleksioon — tugev (*guter Mann*) ja nõrk (*der gute Mann*), kusjuures adjektiivide predikaatiivsel tarvitamisel on meil tegemist adjektiivide puhta, s. o. fleksioonita kujuga, siis nimetab Meyer viimati mainitud juhtu kolmandaks ehk lühimaks fleksiooniks, teiste sõnadega: adjektiivide lühimat fleksiooni kasutatakse predikaatiivselt. See saksa adjektiivide kolmas (lühim) fleksioon langeb ühte slaavi ja leedu keele umbmäärase fleksiooniga, mida tarvitatakse samuti ainult predikaatiivselt. Nagu ükski saksa murre pole seda lühimat fleksiooni täielikult säilitanud, nii pole see säilinud ka slaavi ja leedu keeles.

Arvestades kolmanda fleksiooni olemasolu saksa keeles, väidab Meyer, et tänu sellele on saksa keeles välja arenenud terve rida peenemaid tähenduslikke vahekordi, mida sugulaskeeltes ei esine. Seetõttu olevat üsna laialt levinud vaade kreeka ja ladina keele suuremast täiuslikkusest, võrreldes teiste indo-euroopa keeltega, vääri.²⁰¹

Edasi märgib Meyer, et nii ülemsaksa kui ka gooti adjektiivid ühtivad selles osas, et mõlemas keeles kasutatakse adjektiivide lühimat vormi (s. o. fleksioonita kuju) predikaatiivselt, erinevad aga selle poolest, et ülemsaksa keeles kasutatakse fleksioonita kuju mõlema arvu ja kõikide sugude puhul, gooti keeles aga kohatame lühimat vormi ainult soota singularis.²⁰²

Oma tõekspidamistes adjektiivide lühima fleksiooni kohta oli Meyer niivõrd veendunud, et ta neid seisukohti energiliselt kõikide arvustajate vastu kaitses, nagu näit. Holtzmanni vastu, kellelt ilmus retsensioon Meyeri töö «Über die Flexion der Adjektiva im Deutschen» kohta, kusjuures Holtzmann Meyerit ei toeta.²⁰³

Võib öelda, et Meyeri seisukohtadel on loogiline alus olemas,

¹⁹⁹ A. Schleicher, *Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen* II, lk. 512.

²⁰⁰ L. Meyer, [retsensioon] A. Schleicher, *Vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen* II, lk. 448—449.

²⁰¹ L. Meyer, *Über die Flexion der Adjektiva im Deutschen*. «Göttingische Gelehrte Anzeigen» 1863, lk. 321—329.

²⁰² L. Meyer, *Über die Flexion der Adjektiva im Deutschen*, lk. 3—4.

²⁰³ L. Meyer, «Über das deutsche, insbesondere gotische Adjektivum». «Germania» 1864, IX, lk. 137—145.

mistõttu nendesse otse eitavalt suhtuda ei saa, kuigi tänapäeval ei peeta adjektiivide predikatiivset kuju fleksiooniks.

Lühidalt on Meyer peatunud saksa verbil. Ta hindab J. Grimmi, kes asendas saksa keeles senini kasutusel olnud terminid «reeglipärased» ja «ebareeglipärased» verbid terminitega «tugevad» ja «nõrgad» verbid, ning toetab Grimmi arvamust, et nn. ebareeglipärased verbid moodustavad saksa keele tuuma — kõigi saksa-keelsete sõnade lähte, mistõttu just neid verbe tuleks nimetada tugevateks.²⁰⁴ Samas aga tähendab Meyer, et ei Grimm ega Bopp polnud suutelised õigesti selgitama nn. täiesti ebakorrapäraste sõnade iseloomu.²⁰⁵

Ka tänapäeva keeleteadus nõustub terminitega «tugev» ja «nõrk», sest need vastavad tõepoolest saksa verbide iseloomule rohkem kui «reeglipärane» ja «ebareeglipärane», sest ka viimastes kohtame küllaltki suurt reeglipärasust (imperfektis sufiks puudub, II partitsiibis esineb alati prefiks *ge-* ja sufiks *-en*). Muidugi ei kujuta tugevad verbid endast sugugi saksa keele sõnavara tuuma, nagu seda arvasid Grimm ja Meyer; seepärast ei saa termini «tugevad verbid» põhjust otsida nimetatud faktist.

Mis puutub prepositsioonidesse, siis peab Meyer neid, vähemalt klassikalistes keeltes, enam-vähem vanimateks sõnaliikideks, vaieldes seega vastu E. A. Fritschile, kelle arvates prepositsioonid ei ole eriti vanad.²⁰⁶

Edasi on Meyer lähemalt käsitlenud eesti keele sõnavara, ja just ajaloolisest seisukohast lähtudes.

Nagu juba sissejuhatavas osas märgiti, huvitus Meyer väga selle rahva keelest, kelle maal tal üle 30 aasta tuli elada ja töötada; ta oli endale ülesandeks teinud välja selgitada esimesed kirjanduslikud allikad, milles tutvustatakse nii eesti keele sõnavara kui ka eestlasi. Ta tundis muidugi ka suurt huvi eestikeelsete sõnade arengu ja etimoloogia vastu. Alljärgnevalt peatutakse pisut lähemalt kahel kirjanduslikul mälestusmärgil, mille uurimisele Meyer oli palju energiat pühendanud ja mis talle omakorda andsid võimaluse teha mõningaid järeldusi eesti keele sõnavara kohta selle vanemal astmel.

Esimeseks nendest kahest mälestusmärgist osutus «Liivimaa riimkroonika», mida Meyer väga kõrgelt hindas kui olulist allikat vanema eesti keele ja üldse eestlaste ajaloo uurimisel.

Sõnavara osas märgib ta, et «Liivimaa riimkroonikas» leidub peamiselt pärisnimesid, nende seas kaks isikunime ja terve rida kohanimed. Isikunimed on *Emme* ja *Vilimes*. Neist esimene tuletab Meyeri arvates meelde eestikeelset sõna *ema*, teine aga on

²⁰⁴ L. Meyer, [retsensioon] Chr. G. Kohn, De verbo germanico tuon it verbo gothico iddja, «Göttingische Gelehrte Anzeigen» 1856, lk. 1915.

²⁰⁵ Sealsamas, lk. 1947.

²⁰⁶ L. Meyer, [retsensioon] E. A. Fritsch, Vergleichende Bearbeitung der Griechischen und Lateinischen Partikeln II, lk. 671.

arvatavasti liitsõna, koosnedes sõnadest *wili* 'Frucht', gen. *wilja* + *mees* 'Mann'. Sarnane kombinatsioon olevat veel mütooloogias esinev *wiljaneitsid* 'Kornjungfrauen'.

Kohanimed on Meyeri arvates saksa nimed, ainult et nad geograafilisest seisukohast lähtudes hõlmavad eesti ala, nagu *Mone*, *Emere* (Ymere), *Revele*, *Velin*, *Haryen*, *Darbet*, *Odenpe*, *Wik* jne. Nende kõrval leidub kohanimedid saksa lõpuga — *-land*, nagu *Osellant*, *Sackellant*, *Jerwentlant*, *Wierlant* jne.²⁰⁷

Riimkroonika kõrval hindas Meyer kõrgelt Läti Henriku kroonikat kui väärtuslikku dokumenti eesti keele uurimisel. Ka siin leiduvatest sõnadest on suurem osa pärisnimed. Nendele Meyer erilist tähelepanu ei pühenda, vaadeldes peamiselt üldnimedid.

Üldnimedest käsitleb Meyer kõigepealt sõna *malewa* 'Kriegs-heer' ja *kilegunda* 'Vertragsgebiet', durch Vertrag geeinigtes Gebiet'. Viimati nimetatud sõna lõpuosa moodustab Meyeri arvates eestikeelne *kond* 'zusammengefaßtes Ganze, Gebiet, Bezirk' = 'ala', kunagi olevat see esinenud ka kujul *kund*, mis omakorda on tulnud sõnast *kunda*. Esimeseks komponendiks on siin eestikeelne sõna *kihl*, mis arvatavasti on tulnud muinas-põhja sõnast *gisl* 'Giesel' = 'pant, leping'. Seega tähendab *kilegunda* 'lepinguline ala, lepingu alusel ühendatud ala'.

Edasi järgneb *nogatarum*, mis hiljem esineb veel kujul *nogatarum*. Meyer oletab siin sõna *nahk* mitmust *nahhad*.

Maja, mida kroonikas kasutatakse tähenduses 'kogunemis-koht, koosolekute koht', kuulub Meyeri arvates saksa 'Haus, Wohnung' juurde; *waypas* tähendab arvatavasti 'Decke', olles tulnud muinas-põhja sõnast *veipa*.

Kõiki nimetatud sõnu kasutatakse kroonikas ladinakeelses kontekstis.

Nende kõrval leidis Meyer eestikeelseid sõnu ka seotud kujul: *laula*, *laula*, *pappi* (tänapäeval *papp*) ja *magetae* 'jääma alati-seks', mis Meyeri arvates on kindlasti seotud vana eestikeelse infinitiiviga *magada*.²⁰⁸

Nii Liivimaa riimikroonika kui ka Läti Henriku kroonika uurimisel tuleb eriti hinnata Meyeri huvi eestikeelse sõnavara vastu, olgugi, et üksikute sõnade, nagu näiteks *nogatarum*, *magetae* kohta antud seletus ei ole õige.²⁰⁹ Eestikeelsete sõnade loetelu on aga mõlemas kroonikas paikapidav.

Järgnevalt peatutakse Meyeri vaadetes pärisnimede osatähtsusest keeleteaduslikus uurimistöös.

²⁰⁷ L. Meyer, Über die in der livländischen Reimchronik enthaltenen Nachrichten von den Esten, Vortrag in der Jahresversammlung der gelehrten estnischen Gesellschaft zu Dorpat am 18. Januar 1872, Dorpat 1872, lk. 14—18.

²⁰⁸ L. Meyer, Ueber die bei Heinrich dem Letten sich findenden Nachrichten von den Esten, lk. 10—12.

²⁰⁹ Vrd. E. Vääri, Liivi keele uurimise ajaloost. Emakeele Seltsi Aasta-raamat V, Tallinn 1959, lk. 191.

Meyer peab pärisnimede uurimist väga vajalikuks: keeleteadus peab tingimata tegelema pärisnimede kui keele osa vaatlemisega. Pärisnimede teaduslik uurimine on aga seotud raskustega, sest kõiki teisi sõnu saab vaadelda kahest küljest — välisest, s. o. vormist, mida kas kirjutatakse, loetakse või kuuldakse, ja sisemisest, s. o. tähendusest; ühegi sõna teaduslik analüüs pole mõeldav ilma mõlema külje uurimiseta. Pärisnimedel aga sisemine külg (tähen-dus) puudub, neid kasutatakse Meyeri arvates nende võimaliku tähenduse peale vaatamata. Väga harva pärandatakse koos päris-nimedega ka andmed vastava nimetuse tekkimise põhjuse kohta. Uurimist raskendab ka veel see, et nimesid aegade jooksul moonu-tatakse. Siinjuures ei jäta Meyer mainimata, et teatud rühma pärisnimede kohta on lähemad andmed siiski olemas: nimelt aval-das A. Pott Halles suure isikunimede kogu, kus on analüüsitud üle 30 000 nime.²¹⁰

Meyer rõhutab, et pärisnimedes leidub väga palju niisugust keelelist materjali, mis kiiresti muutuvus elavas keeles ei ole säili-nud, millel aga on küllaltki suur väärtus keeleteaduslikus uuri-mistöös. Nii näiteks tähendab saksa nimes *Dietrich* esimene pool — *Diet* — rahvast, mis juba ammu enam iseseisva sõnana ei eksisteeri. Teine pool — *rich* — tähendas kunagi vürsti, mis samuti elavas kõnekeeles enam ei esine. Seepärast on Meyeri arvates kindlasti vaja sõnaraamatutes eraldi ära märkida vastavale kee-lele iseloomulikud pärisnimed ja Wiedemanni muidu suurepäras-t sõnaraamatut selles osas täiendada.²¹¹ Samal ajal teeb ta J. Hur-dale ettepaneku koostada ülevaade eesti kohanimedest ja lisada see Wiedemanni sõnaraamatule.²¹² Mõni aeg hiljem tuleb Meyer selle probleemi juurde uuesti tagasi, väljendades rahuldust selle üle, et Wiedemanni sõnaraamatu teisele väljaandele lisatakse põhilised eesti kohanimed, sest ainult kohanimede lisamisega saa-vat anda täieliku ülevaate eesti keele sõnavarast. Ühtlasi on koha-nimede uurimine lingvistikas suure tähtsusega: kohanimed sisal-davad palju sellist materjali, mis ei ole säilinud ei kirjanduslikus keeles ega ka elavas kõnekeeles.²¹³

Meyeri poolt soovitatud täiendusettepanek lükati tegelikult tagasi, sest nimetatud lisa oleks endast kujutanud autorile mitte-kuuluvat materjali.

Nagu näha, on Meyer rohkem hinnanud kohanimedid kui isiku-nimesid. Kuigi ta peab eesti isikunimede arvu võrdlemisi väike-seks, teeb ta siiski ettepaneku neid koguda, mida aga esialgu tuleks teha üksikute kitsamate piirkondade ulatuses. Sealjuures

²¹⁰ L. Meyer, Ueber die in Dorpat vorkommenden Familiennamen. «Bal-tische Monatsschrift» 1868, XVII, lk. 295—298.

²¹¹ L. Meyer, Ueber Völkerverwandtschaften mit besonderer Beziehung auf das estnische Volk, lk. 8.

²¹² SbGEG 1888, lk. 166.

²¹³ SbGEG 1889, lk. 82.

tuleb kõigepealt selgitada, millised neist on eesti päritoluga nimed.

Perekonnanimede puhul tuleb kindlaks teha, millistel neist on loomulik tähenduslik alus, mida saaks ajalooliselt tagasi jälgida, sest on teada, et suurem osa perekonnanimesid on üksikute isikute poolt alles väga lühikest aega tagasi meelevaldselt valitud, mistõttu nad keeleteadlastele uurimismaterjali ei paku.²¹⁴

Kohanimede osas huvitus Meyer eriti tänavanimetustest, sest need kajastavad antud koha ajalugu.

Lisaks sellele võivad kohanimeses sisalduda sellised keelelised iseärasused, mis tänapäeval ei ole enam tajutavad. Nii näiteks sisaldab *Küterstraße* tänapäeva keelepruugist väljatõrjutud sõna *Küter* 'lihunik'. Üldse nimetati vanasti tänavaid sageli elukutsete järgi.²¹⁵

Kõigi Meyeri arvamuste ja seisukohtadega võib põhiliselt nõustuda, sest pärisnimede uurimine aitab kindlasti kaasa keele ajaloolisel lahtimõtestamisel ning eriti selle etümoloogilisel analüüsimisel. Seega oli ka Meyeri üleskutse kohanimede (eriti tänavanimede) kogumiseks õigustatud. Viimase näite osas peab märkima, et *Küütritänav* eksisteeris veel kodanliku Eesti päevil.

Pärisnimede osatähtsust lingvistikas on kõrgesti hinnanud ka A. Pott: keeleteadlased ei oska pärisnimede väärtust sageli õigesti hinnata, pidades neid surnuks, sest etümoloogiliselt on nad raskesti mõistetavad. Ka arvamus, et pärisnimed asetsevad väljaspool keelt meelevaldsete hingetute, mittelahtimõtestatavate helidena, ei ole õige.²¹⁶

Ja edasi: ka harilikult surnuteks peetud pärisnimedes eksisteerib elu, vaim; nende vahel ei valitse mingi kaos, vaid igale nimele omane korrapära.²¹⁷

*

Lõpuks nendest põhimõtetest, millel rajanes Meyeri teaduslik uurimistöõ laensõnade alal.

Meyer toetab vaadet, et võõrsõnade tarvitamisega keeles ei tohi liialdada — võõraste häälikute ja võõraste sõnade all võib kannatada keele ühtne iseloom, tema puhtus ja ilu.

Kuid ta ei toeta ka puriste, kes kõiki keeles eksisteerivaid võõrsõnu püüavad kunstlikult loodud emakeelsete sõnadega asendada, ja seda ühelt poolt sellepärast, et rida võõrsõnu on muutunud kõikide kultuurrahvaste ühiseks omandiks, mistõttu nende tarvita-

²¹⁴ SbGEG 1881, lk. 92.

²¹⁵ SbGEG 1875, lk. 84—85.

²¹⁶ A. Fr. Pott, Die Personennamen, insbesondere die Familiennamen und ihre Entstehungsarten auch unter Berücksichtigung der Ortsnamen, Leipzig 1853, lk. 1—3.

²¹⁷ Sealsamas, lk. IX—X.

~~mine kergendab üldist arusaadavust, teiselt poolt sellepärast, et võõra sõna ülevõtmine on harilikult seotud ka vastava rahva vaimse rikastumisega, mida tõlkega ei saavutataks. Nii näiteks ei ole sugugi soovitatav asendada sõna *Philosophie* sõnaga *Weltweisheit*, sest esimesel on seljataga pikk ajalugu, kusjuures temaga on seotud kõigi aegade suurimad isiksused.~~

~~Hollandlased ja ungarlased on püüdnud võõrsõnu oma keelest välja tõrjuda, sellega aga on nad end Meyeri arvates inimkonna kultuuriajaloost kõrvale jätnud ja endalt vaimset jõudu röövinud.~~

Sägeli välditakse lihtsa ja heakõlalise võõrsõnaga kohmakaid ja ebamugavaid sõnaühendeid. Kes näiteks ei eelistaks sõna *Rest* sõnale *Überbleibsel*.²¹⁸

Ka hääldamise fikseerimisel on mõnikord soovitatav kasutada võõrsõnade abi, kuigi selles osas ei tohi liialdada, nagu seda tegi näiteks W. Weingärtner töös «Die Aussprache des Gothischen zur Zeit des Ulfilas», kus ta ülehindas võõrsõnade osatähtsust gooti keele hääldamise kindlaksmääramisel.²¹⁹ Meyer ei toeta Weingärtneri vaadet.

Sõnade üleminekul ühest keelest teise peavad Meyeri järgi eksisteerima järgmised tingimused: ① mõlemad keelealad peavad asetsema naabruses — vahetult omavahel kokku puutuma; ② kokkupuude, s. o. suhtlemine peab olema sõbralik, sest ükski rahvas ei taha oma keelt talle vaenuliku rahva keele arvel rikastada.²²⁰

Mis puutub Meyeri vaateisse võõrsõnade tarvitamise kohta üldse, siis võib nendega nõustuda, sest on täiesti selge, et nii üks kui teine äärmus, s. o. täielik purism kui ka liialdamine võõrsõnade tarvitamisega viivad välja emakeele moonutamiseni.

Sama arvas ka juba J. Grimm: igas keeles on oma sõnu ja võõrsõnu. Ei ole võimalik võõrsõnu täiesti välja tõrjuda.²²¹

Nõus ei saa aga olla Meyeri poolt püstitatud sõnade ühest keelest teise ülemineku tingimustega. Ei ole küll kahtlust selles, et mõlema keele vahel peab olema kontakt, kuid nagu on näidanud ajalugu, ei pea see tingimata olema sõbralik. Nii näiteks ei saa juttugi olla sõbralikest suhetest prantslaste ja inglaste vahel William Vallutaja ajal, ometi aga tungis just siis suur hulk prantsuskeelseid sõnu üle inglise keelde, mille arv aja jooksul veelgi suurenes, vaatamata hilisematelegi kokkupõrgetele mõlema rahva vahel.

Ilmselt ongi Meyer ülaltoodud seisukohta hiljem muutnud. Nii

²¹⁸ L. Meyer, Über Fremdwörter, insbesondere die slavischen Fremdwörter im Deutschen. Vortrag in der Jahrversammlung der Gelehrten estnischen Gesellschaft zu Dorpat, am 18 Januar 1873 Dorpat, 1873, lk. 5—7.

²¹⁹ L. Meyer, [retsensioon] W. Weingärtner, Die Aussprache des Gothischen zur Zeit des Ulfilas, lk. 1723—1724.

²²⁰ L. Meyer, Ueber die gothische Sprache, lk. 9.

²²¹ J. Grimm, Geschichte der deutschen Sprache I, lk. 7.

ütleb ta ühes Õpetatud Eesti Seltsi koosolekul peetud ettekandes, et keeleline suhtlemine toimub alati kergesti seal, kus erinevate keeltega rahvad omavahel kokku hakkavad puutuma. Niisugustel kokkupuutumistel ei pea sugugi alati tegemist olema rahulike läbirääkimistega, vaid need võivad olla ka vaenulikud kokkupõrked.²²² Kuigi Meyer siingi tõstab esikohale rahulikud kokkupuuted, arvestab ta siiski ka vaenulikke.

Õige on muidugi Meyeri samas ettekandes avaldatud arvamus, et keelte vahetus toimus vanasti peamiselt tänu kaubanduslikule suhtlemisele.²²³

Järgnevalt peatume Meyeri seisukohtadel võõrsõnade leviku kohta soome-ugri (~läänemeresoome) keeltes.

Meyeri järgi — seda on märkinud ka W. Thomson — tungis kõikidesse soome (~läänemeresoome) keeltesse juba väga ammu arvukas germaani element. Selle moodustavad kõige vanemad germaani sõnavormid, mida üldse tuntakse. Ühelt poolt sarnanevad nad gooti keelega; teiselt poolt on nad lähedalt seotud muinaspõhja keelega (mille nooremateks vormideks tänapäeval on taani, norra, islandi ja rootsi keel).

Selle põhjal teeb Meyer järelduse, et kunagi minevikus (täpset aega ta ei fikseeri) asus soome (~läänemeresoome) rahvas, mis veel ei olnud jagunenud eestlasteks, soomlasteks, liivlasteks, vadjalasteks ja vepslasteks — (seega mõtles Meyer siin läänemeresoome aluskeele-aegset perioodi), ühe germaani suguharu, arvatavasi põhjagootide vahetus naabruses, kusjuures nende vahel toimus tõenäoliselt sõbralik suhtlemine. Lisaks sellele eeldab Meyer ka veel seda, et tihedad kokkupuuted toimusid just praegustel Balti aladel.

Illustreeriva näitena toob Meyer sõna *kaunis*, mis kuulub vanade, germaani keelest soome keelde ületulnud sõnade hulka. Gooti keeles oli tal kuju *skauns*, mis on ühtlasi vanim selle sõna saksakeelne kuju, mida tuntakse. Et aga elavates keeltes esineb harilikult tendents lihtsustamise suunas, on ebatõenäoline, et ühesilbilisest sõnast *skauns* sai eesti ja soome keele kahesilbiline *kaunis*. Jälgides aga gooti keele enda arengulugu, selgub, et *skauns* esines varem al ajal kujul *skaunis*. Seega laenasid soomlased selle sõna juba siis, kui ta oli veel kahesilbiline. Et aga soome häälikuseaduste alusel soomlased ja eestlased väldivad konsonantühendeid sõnade alguses, siis on arusaadav, miks toimus muutus *skaunis* > *kaunis*.²²⁴

²²² L. Meyer, Ueber Verkehr zwischen verschiedensprachigen Völkern mit besonderer Berücksichtigung von Cäsar's «gallischem Kriege» und Heinrich's von Lettland «livländischer Chronik». Vortrag gehalten in der Jahresversammlung der Gelehrten Estnischen Gesellschaft am 18. Januar 1892, Dorpat 1892, lk. 5—6.

²²³ Sealsamas, lk. 10.

²²⁴ L. Meyer, Ueber die gothische Sprache, lk. 8—11.

Edasi väidab Meyer, et germaani elementi leidub peamiselt eestlastel, liivlastel, soomlastel, vadjalastel ja vepslastel, mari ja mordva keeles seda peaaegu ei esine.

Germaani sõnavara pole laenatud igasugustelt germaani aladelt, vaid Läänemere lähikonnast, täpsemalt — alalt, mida goodid enne lõuna poole rändamist koos põhjagermaanlastega, s. o. rootslaste, norralaste ja taanlaste esivanematega asustasid. Seega ei ole soome-ugri keeltesse sisse tunginud mitte ainult muinaspõhja keele elemente, vaid gooti-muinaspõhja laene.²²⁵

Näiteid gooti sõnavara kohta soome-ugri keeltes Meyer iseseisvalt kogunud ei ole. Ühel Õpetatud Eesti Seltsi koosolekul esitab ta küll terve rea gooti päritoluga sõnu eesti keeles, kuid need pärinevad tuntud keeleteadlase Wilhelm Thomseni tööst «Ueber den Einfluß der germanischen Sprachen auf die Finnisch-Lappischen», mida Meyer ka ise tunnistab. Seejuures on Meyer nõus kõigi Thomseni poolt esitatud sõnadega.

Lõpuks märgib Meyer veel, et eestlaste ja germaanlaste kunagised suhted ei peegeldu mitte ainult keeles, vaid ka kommetes, tavades jne.²²⁶

Mis puutub võõrsõnade levikusse saksa keeles, siis on Meyer arvamusel, et vaatamata saksa keele rikkalikule sõnavarale leidub siin suurel hulgal ka võõrsõnu, eriti romaani päritoluga sõnu. Sakslased on aga aegade jooksul enamiku nendest võõrsõnadest täielikult assimileerinud, nii et võõras päritolu ei ole harilikult enam tajutav. Näitena toob ta sõnad, nagu *dichten*, *fehlen*, *verdammten*, *Küche*, *Kummer*, *Kopf*, *Tisch*, *Busch*, *Arzt*, *Käfig*, *Laune* jne.²²⁷

Romaani sõnavara levimist saksa keeles soodustas varasef keskajal kirik seoses ladinakeelse õpetusega, hiliskeskajal aga prantsuse rüütelkond, kes üheaegselt nii rikastas kui ka risustas keelt.²²⁸

Samal ajal arvab Meyer, et kuna saksa rahvad ei ole mitte ainult ajalisel, vaid ka ruumiliselt roomlaste järeltulijad, siis on loomulik, et romaani keeltest on germaani keeltesse palju üle võetud. Seda kinnitab ka veel see fakt, et kogu germaani keeltes leiduv kreeka sõnavara on germaani keeltesse üle tulnud peaaegu eranditult ladina keele vahendusel.²²⁹

Romaani elementide kõrval näitab Meyer ka slaavi laenude olemasolu saksa keeles.

Lisaks slavismidele piirialadel leidub hulgaliselt slaavi laene

²²⁵ L. Meyer, Ueber den Namen Dorpat, lk. 22—23.

²²⁶ L. Meyer, Festrede zum 50. Jahrestage der Gesellschaft, lk. 12.

²²⁷ L. Meyer, Über Fremdwörter, insbesondere die slavischen Fremdwörter im Deutschen, lk. 7—8.

²²⁸ L. Meyer, [retsensioon] W. Wackernagel, Die Umdichtung fremder Wörter. «Göttingische Gelehrte Anzeigen» 1863, lk. 154.

²²⁹ Sealsamas.

ka kaugemal, praeguse saksa ala (endised slaavi alad — R.T.) südamikus, eriti pärisnimede osas (Preisimaal, Mecklenburgis, Saksimaal jne.).

Meyer on veendunud, et slaavlaste ja sakslaste vahel toimus läbikäimine juba igivanal ajal. Nii võib juba vanades gooti keele kirjalikes mälestusmärkides leida slaavi sõnu, näit. gooti *plinsjan* 'tantsima' vanaslaavi *plensati*.

Slaavi laenude osas nõuab Meyer kõigepealt nende laenude eraldamist, mis on küll saksa keeles väga levinud ja tarvitataavad, kuid ikkagi ainult võõrapäraseid esemeid ja nähtusi tähistavad ning mida kunagi saksa oma asjade või nähtuste kohta tarvitada ei saa, näit. *Zar, Ukas, Rubel, Kopeke, Knute* jne.

Kõige levinenumaks ja populaarsemaks slaavi laenuks saksa keeles on sõna *Grenze*, mida kasutades ainult vähesed meenutavad selle võõrast päritolu. Peaaegu niisama tarvitatavateks sõnadeks on *Bude, Petschaft, Peitsche, Droschke, Dolmetscher, Halunke, Zobel, Stieglitz* jne.²³⁰

Edasi ei nõustu ta Wackernageliga, kes on pidanud järgmisi sõnu võõrsõnadeks, mis aga Meyeri arvates seda ei ole: gooti *gulp* (saksa *Gold*) — Wackernageli järgi < soome *kulta*; gooti *mekja* 'mõök' < soome *miekka*; gooti *fadi* 'härä' < leedu *pats*; saksa *Faß* (alamsaksa *Fat*) < ladina *vās*.²³¹

Selles küsimuses ei saa Meyerit siiski toetada, vähemalt mitte kõigi sõnade osas, näit. *gulb* ja *Faß* näivad tõepoolest olevat laensõnad.

Harilike võõrsõnade kõrval saksa keeles juhtis Meyer tähelepanu veel ühele huvitavale nähtusele: nimelt leidub saksa keeles üsna rohkesti selliseid saksa päritoluga sõnu, mis aja jooksul on üle läinud mõnesse teise keelde, ja hiljem võõrsõnadena uuesti saksa keelde tagasi tulnud. Niisugune tagasitulek on põhiliselt toimunud saksa keele vahendusel.²³²

Selle teooria kinnituseks on Meyer toonud ka rea näiteid: nii ei olevat *Equipage* tuletatud ladinakeelsest sõnast *equus* 'hobune', vaid hoopis saksakeelsest sõnast *Schiff*, mis algselt tähendas laeva sisustust — näide, mida ei saa aga õigeks lugeda. Selliseid sõnu olevat veel *filtriren* 'durch Filz laufen lassen', *Loge* < *Laube*; *Marquis* 'piir' < vanasaksa *marka*; *Rang, rangiren* < *Ring*; *Balcon*; *Bivouac* < *Biwacht* < *Beiwacht*.²³³

Kuigi Meyer ei käsitle lähemalt saksa elementi teistes keeltes, mainib ta siiski, et see on üldiselt väga rikkalik.²³⁴

²³⁰ L. Meyer, Über Fremdwörter, insbesondere die slavischen Fremdwörter im Deutschen, lk. 13—17.

²³¹ L. Meyer, [retsensioon] W. Wackernageli tööle «Die Umdeutschung fremder Wörter, lk. 153.

²³² Sealsamas, lk. 1—54.

²³³ L. Meyer, Über Fremdwörter, insbesondere die slavischen Fremdwörter im Deutschen, lk. 9.

²³⁴ Sealsamas.

Kokku võttes ilmneb, et Meyer on võõrsõnade levikust nii soome-ugri keeltes kui ka saksa keeles õigesti aru saanud. Soome-ugri keeltes kohtame tõepoolest väga rikkalikku germaani elementi, mis pärineb nii gooti kui ka muinaspõhja keelealalt, peamiselt muidugi nendes paikades, mis asusid soome-ugri keeleala vahetus läheduses. Tõenäoline on ka Meyeri väide, et kõige tihedam suhtlemine toimus just Baltimaade territooriumil.

Mis puudutab arvamust, et germaani elementi esineb kõigis soome-ugri keeltes peale mari ja mordva keele, siis on see õige. Tuleb veel lisada, et vähemal määral esineb seda ka vadja ja vepsa keeles, mille osas Meyer aga on vastupidisel seisukohal.

Et L. Meyeri poolt esitatud, kuid tegelikult W. Thomsoni poolt kogutud näited germaani sõnavara kohta eesti keeles on juba ammu õigeks tunnistatud, siis käesolevas nendel enam pikemalt ei peatuta.

Kuigi germaani rahvad tervikuna ei ole roomlaste järeletulijad, nagu seda väidab Meyer, siis tuleb täiesti pooldavalt suhtuda arvamusse, et germaani keeltes on väga palju romaani laene. Fakt, et romaani element on saksa keeles kõige rohkearvulisemalt esindatud, on juba ammu kinnitamist leidnud. Järgmisel kohal, nagu ka Meyer märkis, on slaavi laenud, kusjuures suhtlemine germaanlaste ja slaavlaste vahel toimus juba kauges minevikus, kuigi see polnud nii elav nagu läbikäimine romaani rahvastega.

Lõpuks tuleb positiivse joonena rõhutada ka seda, et Meyer mõistis, kui suurt osa etendab kontekst ühe või teise sõna tähenduse selgitamisel. Näitena toob ta sõnad, nagu *arm* ja *der Arm* saksa keeles, *kuu* — *kuu* eesti keeles. Millist sõna kasutada, selgub siis, kui ta asetatakse suhtesse teisega, s. o. lauses, kontekstis.²³⁵

Kuigi Meyer ei ole meile sõnavara osas olulisel määral uut pakkunud, väärib siiski hindamist tema huvi ja püüd käsitleda võimalikult kõiki sõnavaraga seoses olevaid teooriaid.

Ta mõistis ise täiel määral sõnavara uurimise osatähtsust keeleteaduses, mistõttu ta kutsus korduvalt üles ka teisi keelehuvilisi selle probleemiga tõsisemalt tegelema.²³⁶

VIII. ETÜMOLOOGIAPROBLEEME

Sõnavara uurimisega on lähedaselt seotud etümoloogiaprobleem. Peab ütleva, et etümoloogia-alased küsimused on Meyerit keeleteaduslikest küsimustest kõige rohkem huvitanud; sõnade etümoloogilisele analüüsile on pühendatud suurem osa (ligi 100) tema töödest.

²³⁵ L. Meyer, Ueber gleiche Wortformen mit verschiedener Bedeutung, lk. 7.

²³⁶ L. Meyer, Über Fremdwörter insbesondere die slavischen Fremdwörter im Deutschen, lk. 12.

Vastuvaidlematult on selge, et etümoloogia kujutab endast väga ulatuslikku uurimisala. Seetõttu on käesoleva töö raamides võimalatu käsitleda üksikasjalikult Leo Meyeri kõiki sellealaseid kirjutisi, mis harilikult kujutavad endast konkreetsete sõnade etümoloogilist analüüsi. Püütakse anda ainult võimalikult täielik ülevaade Meyeri kõikidest antud probleemi lähemalt puudutavatest teoreetilistest seisukohtadest.

Nagu juba käesoleva peatüki sissejuhatavas osas märgiti, hindas Meyer etümoloogia osatähtsust keeleteaduses väga kõrgelt: tänapäeva keeleteadus on välja arenenud just etümoloogia rajal. Kui minevikus etümoloogiat peeti äärmiselt segaseks ja meelevaldseks teadusharuks, siis tänapäeval paistab see silma oma seaduspärasuse ja teaduslikkuse poolest.

Etümoloogia abil on suudetud fikseerida kõiki seni teada olevaid häälikuid, uurida ja mõista sõnu ning ka lauseid, millesse jaguneb kõik keeleline.²³⁷

Enam-vähem sedasama on Meyer väljendanud ka juba varem — etümoloogia on kogu keelilise uurimistöö tuum, ja ka häälikuõpetust saab tõeliselt ainult tema kaudu edasi arendada.²³⁸

Edasi märgib Meyer, et harilikult mõistetakse etümoloogiat liiga kitsalt. Sageli peetakse sõna etümoloogiliselt kindlaksmääratuks, kui on leitud tema seos mõne teise sõnaga või kui teda suudetakse seostada mõne vanema vormiga.²³⁹

Etümoloogiliselt usutav ei ole see, milleni kõigepealt jõutakse ja mis on kõige silmanähtavam, vaid see, mida teaduslikult saab põhjendada.²⁴⁰

Kuigi Meyer ei eita, et etümoloogiast üksinda ei piisa sõna täpseks tundmiseks ja tema sisu kindlaksmääramiseks, vaid et selleks on vaja teada ka vastava sõna ajalugu ja funktsioone, siis on ta selles kindlalt veendunud, et etümoloogia moodustab aluse sõna seletamisel.²⁴¹ Etümoloogia sisaldab kui mitte kõik, siis vähemalt olulise osa sellest, mida sõna võib tähendada.²⁴²

Ülaltoodud seisukohtade abil suudab Meyer küllalt veenvalt põhjendada oma vaateid etümoloogia osatähtsuse kohta keeleteaduslikus uurimistöös. Ka tänapäeva lingvistika peab neid õigeks. Tuleb märkida, et nad ei olnud täiesti uued, vaid et neid oli nimekate teadlaste poolt ka juba varem esitatud.

²³⁷ L. Meyer, Festrede zur Jahresfeier der Stiftung der Universität Dorpat am 12. December 1871, lk. 14—15.

²³⁸ L. Meyer, [retsensioon] W. Corssen, Kritische Beiträge zur lateinischen Formenlehre. «Göttingische Gelehrte Anzeigen» 1864, lk. 323.

²³⁹ L. Meyer, Sprachliche Erörterungen über die Gelehrte Estnische Gesellschaft, lk. 7.

²⁴⁰ L. Meyer, Über den Namen Dorpat, lk. 26.

²⁴¹ L. Meyer, Zur Erinnerung an Karl Ernst von Baer. Vortrag gehalten in der Jahresversammlung der Gelehrten Estnischen Gesellschaft am 18. Januar 1887, Dorpat 1887, lk. 12.

²⁴² Sealsamas, lk. 20.

Nii leiame Fr. Boppil märkuse: zendi grammatikast suudeti aru saada alles range, järjekindla etümoloogilise uurimistöö abil, mis viis tundmatu tagasi tuntule, palju vähesele.²⁴³

Lühikese märkuse antud probleemi kohta on teinud ka G. Curtius: etümoloogial on väga suur tähtsus keeleteaduslikus uurimistöös.²⁴⁴

Pikemalt selgitas etümoloogia osatähtsust muidugi A. Fr. Pott: etümoloogia ei ole mänguasi, vaid teda on vaja igasuguseks tõsiseks keeleteaduslikuks uurimistööks. Antud sõna etümoloogiat ei saa kindlaks teha ainult palja kõrva abil — selleks on vaja tõsist teaduslikku uurimistööd. On tarvis kindlaks teha hääliku muutused, mis on aja jooksul toimunud, ja lisaks sellele veel igale keelele omane häälikuline koosseis.

Ühtlasi mainib Pott ka seda, et etümoloogia vastu on juba ammu huvi tuntud, kuid õige meetodi puudumisel ei saavutatud soovitud tulemusi.²⁴⁵

Asjaolu, et juba enne Meyerit oli hakatud huvi tundma etümoloogia vastu, ei vähenda sugugi tema teeneid etümoloogia-alases uurimistöös, ja seda just loogiliste teoreetiliste arutluste ja äärmiselt ulatusliku faktilise konkreetse materjali tõttu, mille väärtus on säilinud tänapäevani. Eriti hinnatav oli niisugune põhjalik etümoloogiaalane uurimistöö just tol ajal, mil ikkagi veel puudusid täpsemad andmed sõnade päritolu kohta paljudes keeltes, olgugi et huvi lingvistika vastu oli järsult tõusnud. Meyer tugineb välismaa nimekate keeleteadlaste eesrindlikele vaadetele etümoloogiaküsimustes, kuid eriti tuleb esile tõsta tema nõuet usaldada ainult neid etümoloogia abil saavutatud teadmisi, mida saab teaduslikult põhjendada.

Lõpuks väärrib märkimist Meyeri pool juba tema keeleteadusliku tegevuse algperioodil esitatud vaade: vaatamata suurtele saavutustele etümoloogia alal, ollakse tänapäeval veel kaugel sellest, et kogu saksakeelne sõnavara etümoloogiliselt klassifitseerida. Seepärast toetab ta J. ja W. Grimmi, kes ilmselt samal arvamusel olles ei võtnud oma sõnaraamatu koostamisel aluseks etümoloogilise, vaid alfabeetilise printsiibi. Samas aga mõistab Meyer hukka asjaolu, et saksa keele osas on olemas juba palju etümoloogilisi sõnaraamatuid, mille väärtus nendes valitseva segaduse tõttu on väga väike²⁴⁶ — asjaolu, mis vastab tõele.

Edasi nendest nõuetest, mida Meyer püstitas etümoloogiliseks uurimistööks.

²⁴³ Fr. Bopp, Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Zend, Griechischen, Lateinischen, Lithauischen, Gothischen und Deutschen I, lk. VIII—IX.

²⁴⁴ G. Curtius, Die Sprachvergleichung in ihrem Verhältnis zur classischen Philologie, Berlin 1845, lk. 10.

²⁴⁵ A. Fr. Pott, Etymologische Forschungen auf dem Gebiete der Indo-Germanischen Sprachen, lk. XIII—XIV.

²⁴⁶ L. Meyer, [retsensioon] H. F. Massmann, Ulfilas. «Göttingische Gelehrte Anzeigen» 1857, lk. 164.

Kõigepealt leiab ta, et teatud sõna etümoloogilise päritolu kindlakstegemiseks tuleb leida selle sõna vanim kättesaadav vorm. Etümoloogiliselt vanim aga on see vorm, mille puhul on kõige ebatõenäolisem, et ta võiks olla arenenud mõnest teisest, vaid ta ise võis olla lähtekujuks teistele sõnadele. Pärinime *Tartu* puhul on selliseks vanimaks kirjalikuks vormiks *Tharbata (Tarbata)*.²⁴⁷

Edasi nõuab Meyer, et moodsate keelte etümoloogilisel analüüsimisel tuleb kõigepealt alustada tüvest (või olemasolevast kõige lihtsamast vormist), millele järk-järgult tuleb lisandada järjest uusi elemente.²⁴⁸

Siinjuures kritiseerib Meyer ka J. Grimmi (kuigi ta muidu viimast väga kõrgelt hindab), kes oma saksa keele suures sõnaraamatus käsitleb saksa keele sõnavara seespool saksa keeleala-piiri äärmiselt suure põhjalikkusega, kuid kes ei pühenda küllaldast tähelepanu saksakeelsele sõnavarale väljaspool saksa keeleala piiri.

Siit järgneb etümoloogilisele analüüsile veel üks nõue: paljude sõnade etümoloogia määramiseks on vajalikum jälgida selle sõna arengut mõnes naaber- või sugulaskeeles kui tegelda antud sõna murdeliste kujude arengu uurimisega. Nii näit. selgub saksakeelse sõna *krank* etümoloogia just vastava sanskritikeelse sõna uurimisel.²⁴⁹

Kuigi Meyer peab pärinimede etümoloogilist analüüsi väga tähtsaks, ei eita ta sugugi, et see on seotud üsna suurte raskustega, eriti mis puutub isiku- ja kohanimedesse. Mitmed neist paistavad esimesel silmapilgul etümoloogiliselt selgesti arusaadavana, tegelikult ei ole see aga sugugi nõnda, sest küllaltki sageli esinevad perekonnanimed *Kaiser, König, Herzog* jne. ei tähenda veel seda, et nende kandjate esivanemad olid kas kuningad, keisrid, hertsogid jne. Üldse saab pärinimesid etümoloogiliselt seletada ainult siis, kui saab kindlaks teha, millal ja kelle poolt vastav nimi anti. Muidugi ei jäta Meyer märkimata ka neid juhte, kus ühe või teise pärinime etümoloogia on selgesti tajutav.²⁵⁰

Pärinimede etümologiseerimise tähtsust rõhutas omal ajal ka Pott — nimede õige etümologiseerimine toob suurt kasu distsipliinidele, nagu lingvistika, etnograafia, ajalugu, genealoogia jt.²⁵¹

Sama oli leidnud G. Curtius, kuigi ta Meyeri arvates siiski liigselt rõhutas pärinimede etümologiseerimise vajalikkust.²⁵²

²⁴⁷ L. Meyer, Ueber den Namen Dorpat, lk. 17—18.

²⁴⁸ L. Meyer, Kosmos. «Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung» 1857, VI, lk. 162.

²⁴⁹ L. Meyer, Etymologische mittheilungen «Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung» 1872, XX, lk. 306.

²⁵⁰ L. Meyer, Über den Namen Göttingen, Göttingen 1906, lk. 1.

²⁵¹ A. Fr. Pott, Die Personnamen, insbesondere die Familiennamen und ihre Entstehungsarten auch unter Berücksichtigung der Ortsnamen, lk. X.

²⁵² L. Meyer, [retsensioon] G. Curtiuse, Grundzüge der griechischen Etymologie, lk. 227.

Need mõned üksikud Meyeri poolt etümoloogilise analüüsi suhtes esitatud nõuded vastavad ka tänapäeval poolehoidu leidnud seisukohtadele. On täiesti loomulik, et ühe või teise sõna etümoloogiliseks analüüsimiseks tuleb leida selle sõna võimalikult vanim kuju, selgitada seosed naaberkeelte vastavate sõnadega ja siis uurimist alustada kõige lihtsamast vormist, s. o. tüvest. Asjaolu, et Meyer ise neid nõudeid rakendades on jõudnud tähelepanuväärsete tulemusteni etümoloogia-alases teaduslikus töös, on nende õigsuse parimaks tõenduseks.

Järgnevalt esitatakse mõningaid Meyeri poolt esiletoodud sõnade etümoloogiaid, s. t. näidatakse neid tulemusi, milleni Meyer etümoloogia alal jõudis.

Üks esimesi sõnu, mille etümoloogia Meyeri huvitama hakkas, oli saksakeelne sõna *Woche*. *Woche* olevat tulnud gooti tüvest *vik*, mis põhiliselt tähendas *weichen*, *zurückweichen* 'taganema', millest aga aja jooksul arenes välja tähendus *wechseln*, *abwechseln* 'vahelduma'. Ka gootikeelne *vikon* tähendas alguses vahetust või järjekorda (niisamuti nagu *Woche*). Aja jooksul tähendus kitsenes: *Woche* hakkas tähendama teatud päevade vaheldumist või teatud kindla arvu päevade vaheldumist, millest lõpuks arenes välja tähendus 'kindel seitsmepäevane ajavahemik, mis püsib ka tänapäeval'.²⁵³

Esitatud etümoloogia on õige, mida kinnitab selle samasugune esitamine H. Pauli poolt.²⁵⁴

Huvitav on jälgida, kuidas Meyer etümologiseerib kohanimeid.

Nii näiteks käsitleb ta muuhulgas kohanimeid lõpuga *-hausen*, mida Saksamaal rohkesti esineb, näit. *Walterhausen*, *Wolframshausen*, *Rudolfshausen*, *Sattenhausen* jne. Tema arvates vastab mitmuse daativiline lõpp *-hausen* sisuliselt tänapäeva mitmuse daativile *Häusern*, nii et kohanimi *Friedrichshausen* vastab tänapäeva väljenditele, nagu *er kam von Friedrichs Häusern*; *er war in Friedrichs Häusern*, kuna mitmuse tunnus *-er* arenes välja tunduvalt hiljem, asendades endise tunnuse *-en*, mis vanas saksa keeles esines nii ainsuse kui ka mitmuse, just mitmuse vormides, et neid ainsuslikest vormidest teravamini eraldada. Kohanimed lõpuga *-hausen* tekkisid seega juba enne seda, kui *-er* astus mitmuses *-en* asemele. Peale selle esines ka veel selliseid juhte, kus vana lõpp *-husen* lühenes lõpuks *-sen*, näit. *Hettensen*, *Benningesen*, *Lödingsen* jne.²⁵⁵

Pärisnimedest on Meyer käsitlenud ka veel kuude nimetusi. Retsensioonis W. Christi töö «Grundzüge der griechischen Lautlehre» kohta vaidleb Meyer vastu autori seisukohale, kes nagu

²⁵³ L. Meyer, *Woche*. «Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung» 1858, VII, lk. 131—134.

²⁵⁴ H. Paul, *Deutsches Wörterbuch II*, Halle (Saale) 1956, lk. 200—201.

²⁵⁵ L. Meyer, *Über den Namen Göttingen*, lk. 3—5.

Boppki arvas, et lõpuosa sõnades *September, Oktober* jne. on tulnud sanskriti sõnast *vāras*. Meyer näitab, et niisugusel juhul oleksid *September, October* jt. tähendanud *siebenzeitig, achtzeitig* jne., mitte aga *siebenter, achter*, nagu see on nõutav.²⁵⁶

Meyeri seisukohtadega kuude nimede etümoloogia osas nõustub tänapäeva lingvistika, sest nad põhinevad faktilisel materjalil ja on ühtlasi rangelt teadusliku uurimistöö tulemuseks.

Peab märkima, et etümoloogia valdkonnast lähtudes on Meyerit kõige rohkem huvitanud kreeka keel. mistõttu kreekakeelsete sõnade etümoloogiaid leidub tema tööde hulgas rohkesti. Antud juhul nendel pikemalt ei peatuta.

Edasi käsitletakse mõningate eestikeelsete sõnade etümoloogiat.

Omapärane ja huvitav on eestikeelse *prees* ja saksakeelse *Spange* paralleelne etümoloogiline analüüs. Meyer arutleb siin järgmiselt: et eestikeelsed sõnad ei alga kaksikkonsonandiga, siis on *prees* ilmselt laensõna, kusjuures ta paistab olevat laenatud kõige ligemast naabrusest — vene keelealt. Vene keeles esineb see sõna kujul *пряжка*, tõenäoliselt aga oli esimesel kohal kunagi sisihäälik (millest mitmed indo-germaani keeled vabaneda püüdsid), nagu see. *Spange* juures veel tänapäevalgi esineb. Teiselt poolt on Meyer veendunud, et kunagi algas *Spange* kolmekordse konsonantühendiga *spr-*, mis on saksa keeles ka praegu veel üsna levinud. Aja jooksul vabanes terve rida sõnu häälikust *r*, näit. *Spange, Spieß* saksa keeles, *speak* inglise keeles. Niisiis viib Meyer nii saksakeelse kui ka vastava venekeelse sõna tagasi kunagisele ühisele vormile. Edasi võeti venekeelne *пряжка* üle eesti keelde, kus ta omakorda omandas uue, eesti keele omapärale sobiva kuju *prees*.

Seega on saksa *Spange* ja eesti *prees* Meyeri arvates veenev näide selle kohta, kuidas kunagi ühine sõna võis aja jooksul niivõrd erinevaks edasi areneda, et säilis ainult üks ühine häälik, antud juhul *p*.²⁵⁷

Siinjuures tuleb tähelepanu juhtida veel asjaolule, et Meyer pidas nimetatud kahe sõna etümoloogilist analüüsi väga tähtsaks, mistõttu ta õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamatus avaldatud artikli ajakirjas «Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung» laskis uuesti avaldada, kuna ta õigustatult kartis, et Saksamaal üldiselt ei tunta huvi õpetatud Eesti Seltsi töö vastu ja et antud etümoloogiline analüüs ei pääse muidu laiemate ringkondade ette.²⁵⁸

Vaatamata huvitavatele argumentidele ja loogilistele põhjendustele ei ole saksa *Spange* ja eesti *prees* paralleelne etümoloogi-

²⁵⁶ L. Meyer, [retsensioon] W. Christ, Grundzüge der griechischen Lautlehre, lk. 351.

²⁵⁷ L. Meyer, Spange. «Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung» 1870, XIX, lk. 390—391.

²⁵⁸ Sealsamas, lk. 390.

line käsitus õigustatud ega vasta tõele. Juba H. Paul seostas sõna *Spange* (vana-ülemsaksa *spanga*) sõnaga *spannen*,²⁵⁹ mis näib olevat õige. Teiselt poolt aga leiame P. Aristelt märkuse, et eesti keele *prees* on arvatavasti lähtunud alamsaksakeelsest sõnast *brese*.²⁶⁰

Nõustuda võib eesti kaasaütleva käände lõpu *-ga* etümoloogiaga. Selle järgi on *-ga* < kaas, mis omakorda on tulnud gootikeelsest *hansa* 'hulk', ühtides soomekeelse sõnaga *kansa* 'rahvas, ühiskond'. Seega näit. *jumalaga* < *jumalaka* < *jumala kaas*.²⁶¹

Selsamal seisukohal on J. Mägiste, kelle järgi soome *kansa* (*kansak*) > *kaasa* > *ka* > *ga*. *Kansa* aga ühtib eestikeelse sõnaga *kaas*, kusjuures aluseks on olnud gooti *hansa*.²⁶²

Ka eesti keele osas on Meyer mõningal määral tegelnud pärisnimede etümoloogiaga.

Nii näiteks on *Haapsalu* tema arvates välja kujunenud sõnadest haab 'Espe' ja *salu* 'Waldgruppe, Hain'. Seega tähendab *Haapsalu* saksa keeles *Espenhain*. *Haab* + *salu* *Haapsalu*, on Meyeri järgi reeglipärane nähtus — meedia muutus terava sisehääliku ees teenuiseks.

Pühalepp on kindlasti tulnud sõnadest *püha* 'heilig' ja *lepp* 'Eller', seega tähendab *Pühalepp* saksa keeles *Heiligeneller*. Ka eesti mütoloogias oli lepp püha puu.

Paralepp on Meyeri arvates moodustatud soomekeelsest *para* 'majavaim, kes peremehele varandust kokku kannab' ja *lepp*.²⁶³

Kui viimati nimetatud kolme pärisnime etümoloogiaga võib nõus olla, siis nime *Dorpat* etümoloogiline analüüs on väär.

Meyeri järgi sisaldab *Dorpat* (vana *Tarapado*)²⁶⁴ esimeses osas vana eesti ja üleüldse soome-ugri jumala *Târ* nimetuse. Teise osa moodustab sõna *padu*, mis Wiedemanni järgi tähendab 'madalmik, niiske maa'. Seega *Dorpat* = Tar'i madalmik (Tars Niederrung).²⁶⁵

Kuid mõne aja pärast, nagu selgub Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamatust, ütleb Meyer ise, et ei olnud ülaltoodud etümoloogilise analüüsi juures küllalt põhjalik, jättes nimetamata ja arvesse võtmata J. Tõnissoni vastava etümoloogia. Tõnissoni järgi nimelt

²⁵⁹ H. Paul, Deutsches Wörterbuch II, Halle (Saale) 1956, lk. 571.

²⁶⁰ P. Aristelt. Etümoloogilisi märkmeid, Tartu 1940, lk. 15—16.

²⁶¹ L. Meyer, [retsensioon] G. Müller, Neununddreißig Estnische Predigten aus den Jahren 1600—1606. Mit einem Vorwort von W. Reiman. «Göttingische Gelehrte Anzeigen» 1891, lk. 907—908.

²⁶² J. Mägiste, Sm. Agricola *cansa* 'cum' ja eL kirjakeele *kahn*. «Eesti Keel» 1935, XIV lk. 10.

²⁶³ SbGEG 1872, lk. 33—34.

²⁶⁴ Tolleaegse Õpetatud Eesti Seltsi sekretäri M. Boehmi ütluse järgi lähtus Meyer vanimast teada olevast selle nimetuse kujust, s. o. *Tarbata*, mis esineb Läti Hendriku kroonikas, ja rekonstrueeris sellest, viidates ühtlasi prof. Andersoni autoriteetsele seisukohale, vormi *Tarapado* (vrd. Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1898, lk. 139).

²⁶⁵ L. Meyer, Über den Namen Dorpat, lk 17—27.

tähendab *Dorpat* vanema kaju *Taara-pada* lõpuosa *pada* = 'org, katel (Kessel, Talkessel)', seega tähendab *Dorpat* õieti 'Taara orgu' või 'orgu Taara mäe jalamil'. Meyer selle seletusega rahul ei ole, tema arvates on padu tõlgendus 'madal, niiske maa, madalmik' tõenäolisem kui 'org, katel'. Seda kinnitavat ka tänapäeva eestikeelne vorm *Tartu* (või *Tarto*), millel samuti vanemaks kujuks näib olevat *Târa-padu*.

Seoses sellega tõstatab Meyer küsimuse, kas eesti kohanimedega sead leidub veel teisigi *pada-* või *padu-lõpulis* ja kas ka mujal võib kohata nii silmatorkavat muutumist lühenemise suunas kui *Târa-padu* > *Tartu* (Tarto).²⁶⁶

Tänapäeval on üldise tunnustuse leidnud seisukoht, mille järgi *Tartu* vanas eestikeelses kujus *Tarbato* peitub sõna *tarvas*, mida vanas eesti keeles kasutati euroopa piisoni nimetusena. Seega tähendas *Tarbato* kunagi tarvasterikast kohta.²⁶⁷

Kuigi, nagu selgub, Meyer ei olnud võimeline igakord õigesti ära näitama ühe või teise sõna etümoloogiat, ei vähenda see sugugi tema teeneid etümoloogia kui omaette teadusharu edasiarendamisel. Häirivalt mõjub asjaolu, et Meyer suhtus äärmiselt eelarvamuslikult — võiks isegi öelda, et vaenukult — teiste keeleteadlaste sellealastesse katsetustesse, jäädes ühtlasi kangekaelselt püsima kord juba omaksvõetud seisukohtadele. Nii on suurem osa retsensioone ja arvamusid teiste lingvistide etümoloogiliste analüüside kohta negatiivsed: Boppi, Benfeyd ja Potti kritiseeritakse artiklis «Εἶς, μία, ἕν»²⁶⁸ J. Grimmi artiklis «Gott»²⁶⁹, Curtiust artiklis «Ἐάω—ἔFάω aus σεFάω»²⁷⁰. A. Ficki ja M. Müllerit artiklis «Indutiae und bellum»²⁷¹; Potti, Benfeyd, Brugmanni ja Kuhni kirjutises «Ξεῖνος (ξένος)»²⁷² jne. jne.

Teiselt poolt positiivseid retsensioone kohtame ainult üksikuid, näit. Benfey ja Potti osas artiklis «ἀσκηθῆς»²⁷³; I. Bekkeri osas artiklis «Ἐκαστος — Fέκαστος»²⁷⁴ jne.

Sedasama, et Meyer jõudis lingvistilises uurimistöös parimate tulemusteni just etümoloogia alal, kinnitab see fakt, et terve rida

²⁶⁶ SbGEG 1898, lk. 49—50.

²⁶⁷ P. Ariste, Natuke tarvast. «Eesti Loodus» 1961, nr. 4, lk. 253—254.

²⁶⁸ L. Meyer, Εἶς, μία, ἕν. «Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung» 1856, V, lk. 163.

²⁶⁹ L. Meyer, Gott. «Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung» 1858, VII, lk. 12.

²⁷⁰ L. Meyer, Ἐάω — ἔFάω aus σεFάω, «Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung» 1873, XXI, lk. 472—473.

²⁷¹ L. Meyer, Indutiae und bellum. «Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen» 1877, III, lk. 74—80.

²⁷² L. Meyer, Ξεῖνος (ξένος). «Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen», 1881, VI, lk. 119—125.

²⁷³ L. Meyer, ἀσκηθῆς. «Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung», 1857, VI, lk. 16—18.

²⁷⁴ L. Meyer, Ἐκαστος — Fέκαστος. «Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung», 1873, XXI, lk. 350—366.

välismaa keeleteadlasi arvestab oma etimoloogia-alastes töodes Meyeri seisukohti (muude lingvistiliste probleemide osas leidub selliseid viiteid harva).

Nii näiteks märgib B. Delbrueck töös «Die deutsche Lautverschiebung», et ta toetab Meyeri arvamust, mille järgi *tuggô* > *dighvâ*.²⁷⁵ Siinjuures ei saa märkimata jätta, et Delbrueck mainib Meyerit kõrvuti niisuguste teadlastega, nagu seda on J. Grimm, A. Fick, M. Müller, G. Curtius, A. Schleicher ja A. Pott.

S. Bugge viitab töös «Zur etymologischen wortforschung» joone all Meyeri kreeka ja ladina keele võrdlevale grammatikale²⁷⁶; ühtlasi aga nimetab ta Meyerit kõrvuti Th. Benfeyga, kes tema arvates mõlemad on üle hinnanud nähtust, kus *v* > *π*.²⁷⁷

Artiklis «Europäisches â und ê» pooldab A. Fick Meyeri arvamust, mille järgi kreeka sõna ἴημι (ἦσα, ἦσα, ἦσα) tähendab saksa keeles *werfen*, s. o. 'heitma, viskama'.²⁷⁸

Kirjutises «Etymologische beiträge» mainib A. Fick, et ta on selle kirjutamiseks kasutanud tervet rida sõnu Meyeri kreeka ja ladina keele võrdleva grammatika I osast — nimelt neid, mille esimene kahest samakõlalisesest silbist on aja jooksul kadunud.²⁷⁹

Artiklis «Die entstehung des homerischen dialects» mainib Fick, et I. Bekkeri, L. Meyerit jt. keeleteadlaste tööde põhjal on tõestatud, et digamma oli Homerose keeles alguses samasugune nagu dooria ja Põhja-Kreeka keelealal.²⁸⁰

A. Bezenberger viitab artiklis «Homerische etymologien» sageli L. Meyerile ja tema tööle «Vergleichende Grammatik der griechischen und lateinischen Sprache» II. Nii näit. toetab ta L. Meyerit seisukohta «Ἄντη ja κοταβός etimoloogia osas. Eriti hindab Bezenberger seda, et Meyer ei lase ennast mõjustada vanematest etimoloogiatest nende sõnade kohta.²⁸¹

F. Froehde viitab kirjutises «Griechische wort- und formenklärungen» Leo Meyerile, kes koos Benfey jt. teadlastega on õigesti käsitletud sufiksi *-âna* etimoloogilist arengukäiku.²⁸²

²⁷⁵ B. Delbrueck, Die deutsche Lautverschiebung. «Zeitschrift für deutsche Philologie», 1869, I, lk. 7.

²⁷⁶ S. Bugge, Zur etymologischen wortforschung. «Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung» 1872, XX, lk. 45.

²⁷⁷ Sealsamas, lk. 43.

²⁷⁸ A. Fick, Europäisches â und ê, «Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen» 1877, II, lk. 205.

²⁷⁹ A. Fick, Etymologische beiträge, «Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung» 1874, XXII, lk. 100.

²⁸⁰ A. Fick, Die entstehung des homerischen dialects, «Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen» 1883, VII, lk. 141.

²⁸¹ A. Bezenberger, Homerische etymologien, «Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen» 1878, IV, lk. 324 ja 331.

²⁸² F. Froehde, Griechische wort- und formenklärungen. «Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen» 1883, VII, lk. 322.

VIII. LEO MEYER KIRJANDUSLIKE MÄLESTUSMÄRKIDE OSATÄHTSUSEST KEELEALASES UURIMISTÖÖS

Väga huvitavaks ja lingvistilise uurimistöö suhtes oluliseks probleemiks peab Meyer küsimust vanadest kirjanduslikest mälestusmärkidest kui tähtsast allikmaterjalist keeleteaduses, üldse küsimust keelelistest allikatest.

Meyer ei eita sugugi elava kõnekeele olulist osa lingvistikas, ta on nõus vaatega, mille järgi keeleuurijal on esimeses järjekorras tarvis tundma õppida keelt elavate allikate kaudu, sest ainult elav kõne võimaldab üht või teist keelt täpselt edasi anda (kiri on selles suhtes alati kas vähem või rohkem ebatäiuslik). Seega ei ole kirjandus, vaatamata oma suurele tähtsusele, sugugi ainukeseks allikaks — tegelikult annavad kirjanduslikud allikad edasi ainult surnud keelt.

Seepärast peab Meyer uuemal ajal levima hakanud seisukohta väga õigeaks, mille järgi teatud keelest võib täielikult aru saada ainult siis, kui kuulatakse teda räägitavat. Sel põhjusel ongi tema arvates viimasel ajal keeleteaduses hakatud erilist huvi tundma elavate keelte ja nende häälikuliste vahekordade vastu.

Edasi märgib Meyer, et keelelisteks allikateks ei ole üksikud isikud; ka ei ole antud keelt võimalik uurida ainult teatud kindlas väikesemõõtmelises kohas. Keeleliseks allikaks on igaüks, kes seda keelt kui oma emakeelt kõneleb²⁸³. Teiselt poolt aga leiab Meyer, et vaatamata elava keele suuremale tähtsusele on kirjalikud allikad ühes suhtes eelistatavamad: erinevatesse ajastutesse kuuluvad kirjanduslikud mälestusmärgid annavad pildi ka vastava keele ajaloost. Keele ajaloo uurimine on aga iga keeleuurija peamiseks eesmärgiks, Ajalooline uurimine ei oleks võimalik, kui keeleteadlased piirduksid ainult kaasaegse elava keelega.

Kuigi kirjanduslik allikmaterjal on äärmiselt väike, võrreldes sajandeid ja aastatuhandeid üleelanud keelega, on ta lingvistide jaoks siiski väga suure tähtsusega, ja oma vähesuse tõttu eriti hinnaline.²⁸⁴

Kirjanduslikud mälestusmärgid on paratamatult ka ainsateks allikateks surnud keelte uurimisel, kus keeleteadlaste töö niikui on raskendatud. Uurimist takistab ja raskendab ka veel see, et harilikult on kirjalikult fikseeritud ainult väike murdosa sellest, mida inimeste poolt kunagi öeldi. Ainsaks nii-öelda lohutavaks asjaoluks siinjuures on, et kirjalikult jäädvustatakse harilikult väärtuslikum osa ühe või teise keele alalt.²⁸⁵

Meyeri arvates on igal kirjanduslikul mälestusmärgil suurem tähtsus kui teaduslikul uurimisel, milles alati võib vigu ette tulla.

²⁸³ L. Meyer, Ueber die Quellen der estnischen Sprache und über Sprachquellen im Allgemeinen, lk. 11—17.

²⁸⁴ Sealsamas, lk. 24—25.

²⁸⁵ Sealsamas, lk. 18—20.

Lisaks sellele leiab ta veel, et keeleteaduslik uurimine on tulemusrikkam nende keelte puhul, kus on säilinud vanimad kirjanduslikud mälestusmärgid, kui seal, kus allikmaterjalid pole eriti vanad.

Mida vanem on kirjanduslik mälestusmärk, seda suurem on tema usutavus: nii näiteks on sanskriti osatähtsus indo-germaani keelte uurimisel väga suur, sest tema mälestusmärgid on vanimad — ulatuvad kuni 1500 a. e.m.a.²⁸⁶ Sanskriti osatähtsust keeleteaduslikus uurimistöös rõhutas ka M. Müller, eriti keelte liigitamisel keelkondadesse.²⁸⁷

Sanskriti mälestusmärkidele järgnevad vanuse poolest kreeka mälestusmärgid, s. o. Homeroose laulud, mis pärinevad umbes 1000 aastast e.m.a.²⁸⁸ Meyeri arvates aga ei ole need Alexandria õpetlaste poolt välja antud Homeroose teosed tegelikult vanima kreeka keele mälestusmärgiks: Alexandria ajastuks oli kreeka keel juba läbi teinud rea muutusi. Et aga keeleteadlaste käsutuses ei ole vanemaid materjale, pooldab Meyer alexandrialiste Homeroose väljaannete aluseks võtmist kreeka keele uurimisel, sest ka need on väga vanad.²⁸⁹

Kaasaegne keeleteadus peab samuti kreeka keele vanimaks mälestusmärgiks nimetatud Homeroose laule, kuigi Meyeril on õigus, et Alexandria ajastuks oli kreeka keel juba läbi teinud teatud arengu, mistõttu nimetatud lauludes ei kajastu enam vanim kreeka keel, sest Alexandria õpetlased kirjutasid laulud ümber vastavalt nendeaegsele keelele.

Ladinakeelsed kirjanduslikud mälestusmärgid — fragmendid 12-st seadusetahvlist — ulatuvad umbes 500. aastasse e.m.a., saksa keele osas on vanimaks piiskop Ulfilase gootikeelne piiblitõlge.²⁹⁰

Ulfilase piiblitõlge on (kui välja arvata kreeka ja rooma kirjanduslikud mälestusmärgid) üldse vanimaks kirjanduslikuks allikaks Euroopas, seetõttu pole meil ühegi teise Euroopa keele kohta nii täpseid andmeid nagu gooti keele kohta. See asjaolu on omakorda soodustanud germaani keelte uurimist.²⁹¹

Peale selle on Meyer veendunud, et gooti keele kirjanduslikel mälestusmärkidel on küllaltki suur osatähtsus eesti ja soome keele uurimisel, sest nad annavad ühtlasi ka pildi eestlaste ja soomlaste vanimast ajaloost.²⁹² (Meyer lähtub siin ilmselt seisukohast, mille järgi eesti ja soome keeles leidub rohkesti germaani laene, mis suures ulatuses on üle võetud juba gooti keelest.)

²⁸⁶ L. Meyer, Ueber die gothische Sprache, Dorpat 1880, lk. 13.

²⁸⁷ M. Müller, Vorlesungen über die Wissenschaft der Sprache, Leipzig 1889, lk. 143—144.

²⁸⁸ L. Meyer, Ueber die gothische Sprache, lk. 13.

²⁸⁹ L. Meyer, Ueber den Einfluß der neueren geschichtlichen Sprachforschung auf die Bearbeitung der homerischen Sprache, lk. 113.

²⁹⁰ L. Meyer, Ueber die gothische Sprache, lk. 14—15.

²⁹¹ Sealsamas, lk. 18—19.

²⁹² L. Meyer, Ueber die gothische Sprache, lk. 25.

Meyeri huvi kirjanduslike mälestusmärkide vastu kajastub samuti vanimate eesti keele kirjanduslike mälestusmärkide uurimises.

Vanimaks eestikeelseks mälestusmärgiks peab Meyer Georg Mülleri jutlusi (arvult 39, kusjuures üks neist on fragment), mis pärinevad umbes aastast 1600—1601, olles seega ligi 300 aastat vanad. Kuigi nende sisuline väärtus Meyeri arvates ei ole võibolla kuigi suur, on nad siiski üsna vanad ning ulatuslikud, ja seetõttu olulise tähtsusega eesti keele uurimisel.²⁹³

Üldse leiab Meyer, et olgu eesti või mis tahes keele mälestusmärgi väärtus kirjanduslikust seisukohast ükskõik missugune, keelelise allikana on alati ta hinnatav.²⁹⁴

Georg Mülleri jutluste kohta ütleb Meyer veel, et kuigi jutluste eestikeelne tekst on kohati katkestatud üksikute saksa- ja ladinakeelsete lausetega, mis kindlasti on teatud puuduseks, ei vähenda see asjaolu eriliselt jutluste kui keelelise allika tähtsust.²⁹⁵

Eriti suur oli Meyeri huvi Liivimaa riimkroonika vastu; ta pidas seda dokumenti väga tähtsaks eesti keelt ja rahvast puudutavaks mälestusmärgiks. Riimkroonikas leiduvat eestikeelset sõnavara käsitletakse lähemalt eespool (vt. lk. 50). Antud juhul aga tuleb veel kord rõhutada Meyeri raugematut indu selle üriku tutvustamisel võimalikult laiematele ringkondadele. Nii on ta korduvalt esinenud ettekannetega riimkroonikast Õpetatud Eesti Seltsi koosolekutel²⁹⁶, kus ta muuhulgas protesteerib alahindava suhtumise vastu, mille osaliseks riimkroonika sai mitmete välismaa õpetlaste poolt.²⁹⁷ Ka ei ole ta nõus J. Grimmiga, sest viimase tehtud parandustest Liivimaa riimkroonika osas oli ainult üks õige, teised kas ei olnud põhjendatud või ei olnud enam uudsed.²⁹⁸

Meyeri huvi eesti keele alaste kirjanduslike mälestusmärkide vastu ei piirunud Georg Mülleri jutluste ja Liivimaa riimkroonikaga. Kui saabus teade, et Tallinna linna-arhivaar V. Hansen on leidnud veel kaks eesti kirjanduslikku mälestusmärki — Tonnies Kercki vandetöötuse 16. sajandist ja Tallinna linna soldatite vandetöötuse teksti Karl XII ajast —, siis on Meyer sellest väga huvitatud, nõudes nende avaldamist Õpetatud Eesti Seltsi Toimetistes ja lähemat uurimist.²⁹⁹

Mõned aastad hiljem väljendas Meyer heameelt selle üle, et ühe Tallinna pastori (Knüpfner) poolt saadetud konsistoriaal-

²⁹³ L. Meyer, Ueber die Quellen der estnischen Sprache und über Sprachquellen im Allgemeinen, lk. 23.

²⁹⁴ L. Meyer, Festrede zum 50. Jahrestage der Gesellschaft, lk. 5.

²⁹⁵ L. Meyer, Ueber die ältesten Denkmäler der Estnischen Sprache. Vortrag gehalten in der Jahresversammlung der Gelehrten Estnischen Gesellschaft am 18. Januar 1891, Dorpat 1891, lk. 21.

²⁹⁶ Sb GEG Dorpat 1871, lk. 31—33; 52—53; 80—81, 1875, lk. 45; 150—151; 1876, lk. 65; 1877, lk. 31—32; 106.

²⁹⁷ Sb GEG 1877, lk. 31—32.

²⁹⁸ Sb GEG 1875, lk. 150—151.

²⁹⁹ Sb GEG 1891, lk. 143.

paberite seas leiti kümme eestikeelset jutluseteksti, millel samuti olevat suur tähtsus kirjanduslike mälestusmärkidena.³⁰⁰

Lisaks sellele tegi Meyer ettepaneku koguda Õpetatud Eesti Seltsi jaoks vanu posti-kaeheraamatuid, sest need sisaldavat kindlasti väärtuslikku kultuuriajaloolist materjali.³⁰¹

Meyeri vaated ja arvamused kirjanduslike mälestusmärkide kui keeleliste allikate kohta on üldiselt õiged. Eriti väärib esiletõstmist Meyeri pooldav suhtumine elavate keelte kui tähtsate keeleliste allikate uurimise vajadusse. Õige on samuti, et elavat keelt ei pea uurima ainult teatud üksikute isikute keeletarvituse põhjal, vaid ka keeleliseks allikaks sobivad kõik need inimesed, kellele antud keel on emakeeleks. Mis aga puutub ühe või teise keele ajaloo uurimisse või ka surnud keelte uurimisse, siis nõuab Meyer põhjendatult kirjanduslike mälestusmärkide arvestamist. Probleemaatiline on ainult, kas nendes tõesti on alati fikseeritud väärtuslikum osa keelest, nagu arvas Meyer.

Ka tänapäeva keeleteadus hindab kõrgelt kirjanduslikke mälestusmärke, sest nad annavad usaldusväärseid teateid keelte kunagise ühtsuse ja ajaloolise arengu kohta. Vastavate kirjalike allikmaterjalide puudumisel võib muidu selles osas teha vääri järeldusi.

Meyeri poolt esitatud faktilised andmed loetletud kirjanduslike mälestusmärkide kohta on õiged ja ta oskab nende tähtsust õigesti hinnata. Kahtlust äratab ainult märkus gooti keele kirjanduslike mälestusmärkide osatähtsusest eesti keele uurimisel.

Lõpuks väärib märkimist Meyeri püüet tutvustada eesti kirjanduslikke mälestusmärke (näit. Liivimaa riimkroonikat) välismaal, üldse tema korduvalt rõhutatud nõue tunda võimalikult suurt huvi kõigi vanade kirjalike dokumentide vastu, sest need võivad olla väärtuslikuks abimaterjaliks nii eesti keele kui ka eesti kultuuriajaloo uurimisel.

*

Sellega on Meyeri keeleteaduslikud seisukohad põhiliselt esitatud, kusjuures tuleb veel kord rõhutada, et samadele põhimõtetele rajanevad ka tema pikemad teaduslikud tööd, mida aga siin pole käsitletud üksikute nimetuste järjekorras, vaid just nendes kajastuvate lingvistiliste probleemide kaupa.

Esitatu põhjal võib järeldada, et Meyeri näol oli tegemist keeleteadlasega, kes lingvistilisse uurimistöösse on suhtunud täie tõsiduse ning hoolega ja kelle peamiseks eesmärgiks oli lingvistiliste probleemide tutvustamine võimalikult laiadele ringkondadele. Sellest annavad tunnistust arvukad esinemised mitmesuguste

³⁰⁰ Sb GEG 1897, lk. 174—175.

³⁰¹ Sealsamas, lk. 175.

keelealaste ettekannetega, mis suuremalt jaolt on ka trükis avaldatud.

Positiivse joonena tuleb Meyeri puhul esile tõsta, et ta kasutas kõiki võimalusi välismaal ilmunud keeleteaduslike tööde tutvustamiseks Tartus, kusjuures ta uusi töid lingvistika alal võtab üldiselt väga teretulnult vastu.³⁰² Tõsiasi, et ta nende tööde kohta oma retsensioonides püüdis võimalikult palju vigu esile tuua, ja seda ka väga hinnatud tööde puhul, nagu A. Schleicheri «Compendium der vergleichenden Grammatik der indo-germanischen Sprachen»³⁰³, G. Curtiuse «Grundzüge der Griechischen Etymologie»³⁰⁴, J. Bekkeri «Homerische Blätter»³⁰⁵ jne., ei saa eitada; ometi aga ei saa seda lugeda negatiivseks jooneks, sest vigu leidub ka nendes töödes. Võib-olla ainult kreeka ja ladina keelt käsitlevate teoste osas tundub Meyer mitte täiesti erapooletu olevat, kuid siingi esineb erandeid — nii näit. suhtub ta äärmiselt hästi L. Schroederi töösse «Ueber die formelle Unterscheidung der Redetheile im Griechischen und Lateinischen»³⁰⁶ ja G. Curtiuse töösse «Erläuterungen zu meiner griechischen Schulgrammatik»³⁰⁷.

Et L. Meyerit ka välismaal arvestati, sellest annavad tunnistust rohked teda mainivad ja käesolevas juba eespool esitatud viited välismaa keeleteadlaste töödes. Lisaks sellele on mitmed keeleteadlased oma tööde uutes trükkides arvesse võtnud Meyeri poolt eelmise trüki kohta tehtud märkusi (nagu Meyer ise korduvalt on rõhutanud).³⁰⁸

Üldiselt aga peab ütleva, et Meyeri hakati tähele panema sellest ajast peale, kui ta Tartusse tuli. See on muidugi loomulik, sest just siin saavutas Meyer kõrgpunkti oma teaduslikus töös. Th. Ben-

³⁰² See ilmneb peaaegu kõigis Meyeri poolt kirjutatud ja ajakirjas «Göttingische Gelehrte Anzeigen» avaldatud retsensioonides välismaa lingvistide tööde kohta, kus ta aga kriitiliste märkuste kõrval peaaegu alati leidis võimaluse antud tööd ka kiitvalt esile tõsta.

Eesti keeleteadlastest hindas Meyer eriti F. J. Wiedemanni, nagu ilmneb retsensioonidest Wiedemanni eesti-saksa sõnaraamatu ja eesti keele grammatika kohta (vt. «Göttingische Gelehrte Anzeigen» 1876, lk. 1083—1088).

³⁰³ Nagu juba eespool märgiti, kritiseeris Meyer Schleicheri katseid rekonstrueerida indo-euroopa aluskeel, samuti ka tema põhjendamatuid uuendusi terminoloogia valdkonnas (*fonoloogia pro häälikuõpetus* jne.). Vt. L. Meyer, [retsensioon] A. Schleicher, Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen II, lk. 449.

L. Meyer, [retsensioon] A. Schleicher, Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen I, lk. 501—514.

³⁰⁴ Vt. «Göttingische Gelehrte Anzeigen» 1859, lk. 459—464; 465—470; 1863, lk. 224—236.

³⁰⁵ Vt. «Göttingische Gelehrte Anzeigen» 1864, lk. 746—759.

³⁰⁶ L. v. Schroeder, Ueber die formelle Unterscheidung der Redetheile im Griechischen und Lateinischen, Leipzig 1874, lk. V—VIII.

³⁰⁷ Vt. «Göttingische Gelehrte Anzeigen» 1863, lk. 521—532.

³⁰⁸ L. Meyer, [retsensioon] M. Heyne, Ulfilas, «Göttingische Gelehrte Anzeigen» 1872, lk. 922; [retsensioon] W. Uppström, Aivaggeljo bairh Mappau eller Fragmenterna af Matthei Evangelium på gøstika jernte ordförklaring och ordböjningslära, «Göttingische Gelehrte Anzeigen» 1875, lk. 1276.

fey siiski annab positiivse hinnangu ka Meyeri tegevusele Saksa-
maal.³⁰⁹

Märkimist väärib veel asjaolu, et kuigi Meyer pidas mitut Lääne-Euroopa võrdlevat keeleteadlast, nende hulgas ka J. Grimmi, väga suureks autoriteediks, ei lasknud ta end kõigis küsimustes nende poolt mõjustada. Tema järgi ei ole saksa keeleteaduse ülesandeks mitte kuulutada vastuvaidlematuteks faktideks igasuguseid J. Grimmi põhjendatud oletusi ja neid isegi edasi arendada, vaid kõike tuleb ise hoolikalt uurida, ja seda käsikäes uute, värs-kete teadmistega lingvistikast.³¹⁰

Paistab üldse, et Grimmi mõju Meyeri eelkäijale Viktor Hohnile oli suurem kui Meyerile endale, sest näiteks, mis puutub ortograafiaküsimustesse, mitmete sõnade etümoloogiasse, Liivimaa riimkroonikasse jne., jäi Meyer kindlalt oma isikliku arvamuse juurde.

See ei tähenda muidugi seda, et Meyer kuidagiviisi oleks alahinnanud J. Grimmi või ka teiste lingvistide osa keeleteaduses. Vastupidi, ta tunnistas otsekoheselt, et Grimmi grammatika ilmumise-ga 1819. a. tehti algus saksa keeleteadusele.³¹¹

Ka edaspidi kinnitas Meyer, et Grimmi suurepärasel töödel on jääv väärtus ning nad moodustavad saksa keeleteaduse aluse ja on eeskujuks kõigile järgnevatele saksa keelt käsitlevatele töödele.³¹² Ja kuigi võrdleva keeleteaduse rajajaks Meyeri järgi oli Fr. Bopp, on Grimm Boppi saavutusi suurepäraselt osanud ära kasutada saksa keele suhtes, pannes ühtlasi aluse keelte ajalooli-sele uurimisele.³¹³

Üldse suhtus Meyer väga hindavalt Boppi keeleteaduslikku tegevusse, märkides tema suurt osa võrdleva keeleteaduse raja-misel,³¹⁴ ja rõhutas, et Bopp rajas võrdleva keeleteaduse just oma võrdleva grammatikaga.³¹⁵

Fr. Boppi kõrval pidas Meyer A. Fr. Potti üheks nimekamaks võrdleva keeleteaduse loojaks, kelle uurimused ulatusid kaugele üle indo-germaani keeleala piiride ja kes tegeles ka soome-ugri

---

³⁰⁹ Th. Benfey, *Geschichte der Sprachwissenschaft und orientalischen Philologie in Deutschland*, lk. 591.

³¹⁰ L. Meyer, [retsensioon] C. W. M. Grein, *Ablaut, Reduplikation und secundäre Wurzeln der starken Verba im Deutschen nebst einem Excurs über die Verba dōn und iddja*. «Göttingische Gelehrte Anzeigen» 1862, lk. 1297.

³¹¹ L. Meyer, [retsensioon] A. Upström, *Codex argenteus*. «Göttingische Gelehrte Anzeigen» 1855, lk. 2018.

³¹² L. Meyer, [retsensioon] M. Heyne, *Kurze Grammatik der altgermanischen Sprachstämme I*. «Göttingische Gelehrte Anzeigen» 1862, lk. 1825.

³¹³ L. Meyer, Jakob Grimm, *Vortrag, gehalten in der Jahresversammlung der Gelehrten Estnischen Gesellschaft am 18. Januar 1885, Dorpat 1885*, lk. 6—7.

³¹⁴ L. Meyer, *Vergleichende Grammatik der griechischen und lateinischen Sprache I*, lk. 963—964.

³¹⁵ L. Meyer, [retsensioon] A. Schleicher, *Compendium der vergleichende Grammatik der indogermanischen Sprachen II*, lk. 461.

keelte ning seoses sellega ka eesti keelega. Pott oli ühtlasi Õpetatud Eesti Seltsi auliige ja suuresti huvitatud seltsi tegevusest.³¹⁶

Kiitvalt suhtub Meyer samuti O. Ficki keeleteaduslikku uurimistöösse, tõstes esile tema «Indogermaani keelte võrdlevat sõnaraamatut», mida võib kasutada kõigi etümoloogia-alaste küsimuste lahendamisel.³¹⁷

Üheks Meyerit iseloomustavaks omaduseks oli isiklikule arvamusele kindlaksjäämine — kunagi omaksvõetud seisukohti muutis ta väga harva. See iseloomujoon oli teada ka tema kaasaegsetele; seda märgib Meyeri järeltulija W. Schlüter oma mälestustes Meyerist³¹⁸ ja ka 1863.—1872. a. klassikaliste keelte professorina Tartus viibinud Ludwig Schwabe kirjutab oma Tartu mälestustes muu hulgas, et Leo Meyer on talle meelde jäänud kui suurepärane õpetlane, kes aga äärmise kangekaelsusega pidas kinni juba kord omaksvõetud põhimõtetest.³¹⁹

Kui näit. G. Curtius tegi mõningad kriitilised märkused ja ettepanekud Meyeri poolt fikseeritud kreekakeelse sõna *ἠνέουμαι* etümoloogia kohta, ei arvestanud Meyer neid üldse, vaid põhjendas veel kord oma seisukohta antud küsimuses, tulles järeldusele, et Curtiuse arvamus on väär.³²⁰

Meyeri kangekaelsusest annavad samuti tunnistust tema oma sõnad tema kreeka ja ladina keele võrdlevale grammatikale osaksaanud kriitiliste märkuste puhul — nimelt, et ta ei kavatse teha parandusi ega üldse arvestada teiste ettepanekuid. Põhjenduseks väidab Meyer, et ta ei tunne end kriitikast puudutatud olevat; sest tema suurimaks rahulduseks nõuavad ja kasutavad seda tööd paljud.³²¹

Viimati nimetatud fakti osas oli Meyeril tõepoolest õigus: nimetatud teost mainitakse välismaa keeleteadlaste poolt üsna sageli. See selgub juba eespool toodud viidetest, millele käesoleval juhul võiks veelgi mõningaid lisada.

Nii näit. märgib H. Osthoff, et Meyer on oma võrdlevas grammatikas õigesti ära näidanud kreeka keeles sageli esinevad adverbid lõpuga *-σην* ja *-σιην*.³²²

H. Collitz viitab nimetatud tööle, mille autor olevat õigesti ära tähendanud, et *k^v*, *g^v*, *gh^v* moodustasid nii indo-euroopa palataalide kui ka indo-iraani puhaste guturaalide eelastme.³²³

³¹⁶ SbGEG 1887, lk. 102—103.

³¹⁷ L. Meyer, Über Gratulieren und Glückwünschen, lk. 9—10.

³¹⁸ W. Schlüter, op. cit. lk. 74.

³¹⁹ L. Schwabe, Dorpat vor fünfzig Jahren, Leipzig 1915, lk. 67.

³²⁰ L. Meyer, Zur Lehre vom digamma, «Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung» 1877, XXIII, lk. 49—84.

³²¹ L. Meyer, Vergleichende Grammatik der Griechischen und Lateinischen Sprache I (2), lk. 211.

³²² H. Osthoff, Etymologisches, lautliches und grammatisches, «Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung» 1876, XXIII, lk. 90.

³²³ H. Collitz, Die entstehung der indoiranischen palatalereihe, «Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen» 1875, III, lk. 180—181.

F. Fortunatov mainib Ficki, Curtiuse jt. seisukohtade kõrval ka Leo Meyeri seisukohta, mille järgi sanskriti *gana* ja kreeka *γενεω* kuuluvad ühte, kuigi ta ei toeta selles küsimuses Meyerit,³²⁴ millest aga siiski selgub, et Fortunatov oli Meyeri grammatikaga tutvunud.

*

Meyer oli üks viimaseid lingviste, kes oli isiklikult kokku puutunud indo-euroopa võrdleva keeleteaduse rajajate F. Boppi, J. Grimmi, A. Fr. Potti, Th. Benfey ja A. Kuhniga ning kelle keeleteaduslikud seisukohad põhinesid nimetatud teadlaste uurimuste tulemustel. Koos A. Schleicheri, G. Curtiuse, Corseni ja A. Fickiga kuulus L. Meyer nende teadlaste ridadesse, kes möödunud sajandi 60—80-ndatel aastatel moodustasid võrdlev-ajaloolise keeleuuri-mismeetodi kasutajate avangardi ja kel oli teaduse maailmas lugupeetud ja tunnustatud nimi. Seega pole kahtlust, et L. Meyeri puhul on tegemist tõsise ja rahvusvahelist kuulsust omanud keeleteadlasega.

LEO MEYERI TEADUSLIKE TÖÖDE LOETELU

A. ISESEISVAD TÖÖD

1. Der Infinitiv der homerischen Sprache, ein Beitrag zu seiner Geschichte im Griechischen. Inaugural-Dissertation, Göttingen 1856.
2. Bemerkungen zur ältesten Geschichte der griechischen Mythologie, Göttingen 1857.
3. Vergleichende Grammatik der griechischen und lateinischen Sprache I—II, Berlin 1861—1865.
4. Gedrängte Vergleichung der griechischen und lateinischen Deklination. Berlin 1862.
5. Über die Flexion der Adjektiva im Deutschen, Berlin 1863.
6. Zur Erinnerung an Willy Bessell, Göttingen 1865.
7. Die gotische Sprache. Ihre Lautgestaltung, insbes. im Verhältnis zum Altindischen, Griechischen und Lateinischen, Berlin 1869.
8. Livländische Reimchronik. Mit Anmerkungen, Namensverzeichnis und Glossar, herausgegeben von Leo Meyer, Paderborn 1876.
9. Griechische Aoriste. Ein Beitrag zur Geschichte des Tempus- und Modusgebrauchs im Griechischen, Berlin 1879.
10. «An» im Griechischen, Lateinischen und Gotischen. Ein Beitrag zur Vergleichung der indogermanischen Sprachen, Berlin 1880.
11. Handbuch der griechischen Etymologie I—IV, Leipzig 1901—1902.

³²⁴ Ph. Fortunatov, L+dental im Altindischen. «Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen» 1881, VI, lk. 218.

I. Ajakirjas «Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung»

1. IV (1885) Gotische Doppelkonsonanz.
2. V (1856) Graf.
3. V (1856) *Εἰς, μῖα, ἔν.*
4. V (1856) Die einsilbigen Nomina im Griechischen und Lateinischen.
5. VI (1857) Das Suffix ka im Gotischen.
6. VI (1857) Heirat, geheuer, heuer, hure, heuern.
7. VI (1857) *κἔτρομος.*
8. VI (1857) *ἀσκηθῆς.*
9. VI (1857) Gotisch-griechisches: rimis und riquis.
10. VI (1857) Denken und sprechen.
11. VI (1857) Weser — Werra.
12. VI (1857) Kosmos.
13. VI (1857) Vacca.
14. VI (1857) Trahere.
15. VI (1857) Die homerischen Verbaladverbia auf *δην, δόν, δά*, die lateinischen Verbaladjektiva auf *endus, bundus, cundus* und einige verwandte Bildungen.
16. VI (1857) *skapjan, taujan, vaurkjan. — auctor.
17. VI (1857) Zur gotischen Lautlehre.
18. VI (1857) Ti, tri, teri, lateinische Suffixe.
19. VI (1857) Framea.
20. VII (1858) Gott.
21. VII (1858) Woche.
22. VII (1858) Die homerischen Anlautsgruppen *δF* und *κF*.
23. VII (1858) Hufe.
24. VII (1858) *ἐπιόσιος.*
25. VII (1858) Mühen und müde.
26. VIII (1859) Roswitha.
27. VIII (1859) Noch einmal *εἷς, μῖα, ἔν.*
28. VIII (1859) Einige deutsche Wurzelformen auf *ā*.
29. VIII (1859) Etymologien: 1. *ἀμολγός* 2. Dreck.
30. IX (1860) Die homerischen Formen des Zeitwortes *εἶναι*.
31. IX (1860) *ξξ, Fξξ.*
32. X (1861) Vokavorschlag, Vokalzerdehnung, Distraction.
33. XIV (1865) Etymologische Mitteilungen.
34. XV (1866) Über die anlautende Konsonantenverbindung *Fq* in der homerischen Sprache.
35. XIX (1870) Spange.
36. XX (1872) Etymologische Mitteilungen: 1. Geist; gähren; garstig; gas. — 2. krank und klein. — 3. Gotisches *naiv*. — 4. löschen
37. XXI (1873) Über Vokalsteigerung, insb. in der deutschen Verbalflexion.
38. XXI (1873) *Ἐκαστος — Φέκαστος.*
39. XXI (1873) *Ἐάω — ἐFάω* aus *σεFάω*.
40. XXII (1874) *Ἰκνέομαι* und Zubehör.
41. XXII (1874) *Θεοπρόπος.*
42. XXII (1874) Über einige deutsche Pronominalbildungen.
43. XXII (1874) *Ἄμεναι, ἀτος, ἀδην, ἔωμεν.*
44. XXII (1874) *Ἄεσα—ἀFεσα* und Verwandtes.
45. XXII (1874) *Δειρῆ, δέρη.*
46. XXIII (1877) Zur Lehre vom Digamma.
47. XXIII (1877) *Λέγω* und *λήγω*.

II. Ajakirjas «Orient und Occident»

1. I (1860) Die griechisch-lateinischen Vokale.
2. (1860) Cervus — κερσός — hirsch.
3. I (1860) Über Tempusbildung und Perfekta mit Präsensbedeutung.
4. I (1860) ja II (1864) Die Kehllaute der gotischen Sprache in ihrem Verhältnis zu denen des Altindischen, Griechischen und Lateinischen.
5. II (1864) Die lateinische Abstraktbildung durch das Suffix -tion.
6. II (1864) Veitvods.

III. Ajakirjas «Nachrichten der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen»

1. 1884 Über die Flexion des präsentischen Partizips und des Komparativs im Gotischen.
2. 1886 Über das grichische ἐπιούσιος.
3. 1890 Etymologische Mitteilung: Σῆματ. (Σῆμα), «Zeichen».
4. 1892 Etymologische Mitteilungen: 1. Nhd. zwingen = gr. σέπτω — 2. Nhd. rufen = gr. κρᾶζειν.
5. 1901 Über das gotische iddja.
6. 1901 Über den Ursprung der Namen Indogermanen, Semiten und Ugrofinnen.
7. 1902 Über die homerischen Formen des Singulargenitivs der Grundformen auf ο.
8. 1903 Über die Modi im Griechischen.
9. 1906 Etymologische Mitteilungen: Dieb — kaum — hohl — Ware — Speck — ge, gotisch ga.
10. 1906 Über den Namen Göttingen.
11. 1908 Zu Tacitus de origine et situ Germanorum.
12. 1910 Etymologische Mitteilungen: Gott; Graf; Gaumen; Consul.

IV. Ajakirjas «Germania»

1. IX (1864) Über das deutsche, insbes. gotische Adjektivum.
2. X (1865) Andreas Uppström * 21. Febr. 1865.
3. X (1865) Über den handschriftlichen Text der gotischen Übersetzung des Briefes an die Römer.

V. Ajakirjas «Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen»

1. I (1876) Über die griechischen, insbes. die homerischen Nomina auf εὔ.
2. I (1876) Zur Lehre vom lateinischen Vokalismus.
3. I (1877) Homerisches ἦμι und ἦμαι.
4. II (1877) Elementum.
5. II (1877) ἠρως.
6. II (1877) Δειδέχεται, δεικανάομαι und δειδίσκομαι bei Homer.
7. III (1877) Indutiae und bellum.
8. III (1879) Die deutsche Abstraktbildung auf ung.
9. III (1879) Gotisches bñ.
10. III (1879) Hāmus.
11. III (1879) Λᾶας = altindisch grāvan und griechisches γλ im Anlaut.
12. IV (1878) Die homerischen Vaternamen und einige verwandte Bildungen.
13. V (1880) κικάνω «erreichen» und die zugehörigen Formen bei Homer.
14. V (1880) Cliens.
15. V (1881) Ξείωος (ξένος)
16. VI (1881) Θύειν «sich heftig bewegen» und θύειν «opfern».
17. VI (1881) Castigāre, fastigāre, vestigāre, vectigal, litigāre und noch einige andere lateinische Bildungen mit innerem -ig- und -ig-.

18. VI (1881) Optimus und pessimus; proximus.
19. VI (1881) Cariës.
20. VI (1881) Ἀῖγω.
21. VII (1883) Ὀφ᾽ ἑλλω und Zugehöriges bei Homer.

VI. Ajakirjas «Baltische Monatsschrift»

1. XVII (1866) Über die in Dorpat vorkommenden Familiennamen.
2. XXI (1872) Über die livländische Reimchronik (Überlieferung und Ausgabe).

VII. Ajakirjas «Zeitschrift für Deutsche Philologie»

1. I (1869) Zur gotischen Pronominalflexion.
2. IV (1873) Zur Germania des Tacitus.
3. IV (1873) Zur Livländischen Reimchronik.
4. XV (1874) Zur Germania des Tacitus.
5. IX (1878) Zur Lehre von der deutschen Adjektivflexion.

VIII. Õpetatud Eesti Seltsi Toimetistes

1. VIII, 3 (1876) Über die Unechtheit der Runenschrift von Ohlershof.
2. VIII, 4 (1877) Über einige ältere estnische Volkslieder und ein finnisches Lied bei Goethe.
3. XVI (1896) Acht estnische Volkslieder aus Herders Nachlaß und dreizehn aus Wielands Teutschem Merkur (1787) nebst mehreren alten Hochzeitsliedern in estnischer Sprache.

IX. Ajakirjas «Biographisches Jahrbuch»

1. IX (1904) Georg J. J. Sauerwein (* 16. XII, 1904).

C. ILMUMISTEATED JA RETSENSIOONID

I. Ajakirjas «Göttingische Gelehrte Anzeigen»

1. 1855 Codex argenteus ed. Andreas Uppström, Upsala 1854.
2. 1856 Chr. G. Kohn, De verbo germanico tuon et verbo gothico iddja, Bonn 1854.
3. 1857 Ulfilas. Die heiligen Schriften alten und neuen Bundes in gotischer Sprache mit gegenüberstehendem griechischen und lateinischen Texte, Anmerkungen, Wörterbuch, Sprachlehre und geschichtlicher Einleitung von H. F. Maßmann.
4. 1856 Decem codicis argentei rediviva folia edidit Andreas Uppström, Upsala 1857.
5. 1858 Ulfila oder die uns erhaltenen Denkmäler der gotischen Sprache, Text, Grammatik u. Wörterbuch bearbeitet und herausgegeben von Fr. L. Stamm, Paderborn 1858.
6. 1858 W. Weingärtner, Die Aussprache des Gotischen zur Zeit des Ulfilas, Leipzig 1858.
7. 1859 W. Corssen, Über Aussprache, Vokalismus und Betonung der lateinischen Sprache, Leipzig 1858.
8. 1859 Georg Curtius, Grundzüge der griechischen Etymologie I, Leipzig 1858.
9. 1859 E. A. Fritsch, Vergleichende Bearbeitung der griechischen und lateinischen Partikeln und Präpositionen, 2. Teil, Gießen 1858.
10. 1859 Analecta Norroena. Auswahl aus der isländischen und norwegischen Literatur des Mittelalters, herausgegeben von Th. Möbius, Leipzig 1859.

11. 1860 W. Christ, Grundzüge der griechischen Lautlehre.
12. 1860 Altnordisches Lesebuch von Fr. Pfeiffer. Text, Grammatik. Wörterbuch, Leipzig 1860.
13. 1860 Uppströms Codex argenteus. Eine Nachschrift zu der Ausgabe des Ulfilas von H. C. v. d. Gabelentz und C. Löbe, Leipzig 1860.
14. 1860 Edda Saemundar hins fróða, herausg. von Th. Möbius, Leipzig 1860.
15. 1861 Leo Meyer, Vergleichende Grammatik der griechischen und lateinischen Sprache I, Berlin 1861.
16. 1861 A. Franke, Das Futurum im Griechischen, Göttingen 1861.
17. 1861 Fragmenta Gothica selecta ad fidem codicum Ambrosianorum, Carolini, Vaticanani ed. Andreas Uppström, Upsala 1861.
18. 1862 Leo Meyer, Gedrängte Vergleichung der griechischen und lateinischen Deklination, Berlin 1862.
19. 1862 A. F. Aken, Die Grundzüge der Lehre vom Tempus und Modus im Griechischen, Rostock 1861.
20. 1862 A. Schleicher, Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen I, Weimar 1861.
21. 1862 G. F. Schömann, Die Lehre von den Redeteilen nach den Alten dargestellt und beurteilt, Berlin 1862.
22. 1862 Louis Benlów, Recherches sur l'origine des noms de nombre japhétiques et sémitiques Gießen 1861.
23. 1862 Franz Dietrich, De inscriptionibus duabus runicis ad Gothorum gentem relatis, Marburg 1861.
24. 1862 C. W. M. Grein, Ablaut, Reduplikation und sekundäre Wurzeln der starken Verba im Deutschen. Marburg, Cassel und Göttingen 1862.
25. 1862 Franz Dietrich, Über die Aussprache des Gotischen während der Zeit seines Bestehens, Marburg 1862.
26. 1862 M. Heyne, Kurze Grammatik der altgermanischen Sprachstämme. I. Teil. Paderborn 1862.
27. 1863 W. Wackernagel, Die Umdeutschung fremder Wörter, 2. Ausgabe, Basel 1862.
28. 1863 Georg Curtius, Grundzüge der griechischen Etymologie, II. Teil, Leipzig 1862.
29. 1863 Leo Meyer, Über die Flexion der Adjektiva im Deutschen, Berlin 1863.
30. 1863 W. Lidforss, Beiträge zur Kenntnis von dem Gebrauch des Konjunktivs im Deutschen. Ein sprachgeschichtlicher Versuch. — A survey of the English conjugation, Upsala 1862.
31. 1863 A. Schleicher, Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen II, Weimar 1862.
32. 1863 Ernst Förstemann, Die deutschen Ortsnamen, Nordhausen 1863.
33. 1863 T. H. A. de Marle, Ursprung und Entwicklung der Lautverschiebung im Germanischen, Armenischen und Ossetischen, Hamm 1863.
34. 1863 Leo Meyer, Vergleichende Grammatik des Griechischen und Lateinischen II, I. Teil, Berlin 1863.
35. 1863 H. K. Brandes, Die neugriechische Sprache und die Verwandtschaft der griechischen Sprache mit der deutschen, Detmold 1863.
36. 1863 J. Classen, Zur Geschichte des Wortes Natur, Frankfurt a. M. 1863.
37. 1863 Franz Dietrich, Frau und Dame. Ein sprachgeschichtlicher Vortrag, Marburg 1863.
38. 1863 Erik Jonsson, Oldnordisk ordbog, Kopenhagen 1863.
39. 1864 W. Corssen, Kritische Beiträge zur lateinischen Formenlehre, Leipzig 1863.
40. 1864 Georg Curtius, Erläuterungen zu meiner griechischen Schulgrammatik, Prag 1863.
41. 1864 I. Bekker, Homerische Blätter, Bonn 1863.
42. 1865 Leo Meyer, Vergl. Grammatik des Griechischen und Lateinischen II, 2. Teil, Berlin 1865.
43. 1864 Beovulf, Mit ausführlichem Glossar hrsg. von M. Heyne, Paderborn 1863.

44. 1866 A. Fulda, Untersuchungen über die Sprache der homerischen Gedichte. I. Der pleonast. Gebrauch von *θυμός, φρόνη* u. ähnl. Wörtern, Duisburg 1865.
45. 1866 Ulfilas oder die uns erhaltenen Denkmäler der gotischen Sprache; hrsg. von Stamm, 3. Aufl. bes. von M. Heyne, Paderborn 1865.
46. 1866 Heliand. Mit ausführlichem Glossar hrsg. von M. Heyne. Paderborn 1866.
47. 1868 Codices gotici Ambrosiani s. epistolarum Pauli, Esrae, Nehemiae versionis goticae fragmenta recogn. A. Uppström, Holm. et Lips, (Upsala) 1868.
48. 1869 Leo Meyer, Die gotische Sprache, Berlin 1869.
49. 1869 A. E. Uppström, Bidrag med särskild hänsyn till de Ambrosianska urkunderna, Upps. 1868.
50. 1870 Kleinere altniederdeutsche Denkmäler, hrsg. von M. Heyne, Paderborn 1867. — Beowulf, hrsg. von M. Heyne, 2. Aufl. Paderborn 1868. — Ulfilas, hrsg. v. Stamm; 4. Aufl. bes. von M. Heyne, Paderborn 1869.
51. 1872 F. L. Stamma Ulfilas, neu hrsg. von M. Heyne, 5. Aufl. Paderborn 1872.
52. 1873 J. Schmidt, Die Verwandtschaftsverhältnisse der indogermanischen Sprachen, Weimar 1872.
53. 1873 Verhandlungen der Gel. Estnischen Gesellschaft, VII, Dorpat 1873.
54. 1874 L. Schröder, Über die formelle Unterscheidung der Redeteile im Griechischen und Lateinischen, Leipzig 1874.
55. 1874 K. A. Hahn, Auswahl aus Ulfilas gotischer Bibelübersetzung. Mit Glossar und einem Grundriß zur gotisch. Laut- u. Flexionslehre, 3. Aufl., hrsg. v. A. Jeitteles, Heidelberg 1874.
56. 1875 Aivaggeljo þairh Mappaiu eller Fragmenterna af Matthei Evangelium på götiska jemte ordförklaring och ordböjningslära af A. Uppström, 2. uppl. af V. Uppström, Stockholm 1874.
57. 1875 Vulfila oder die gotische Bibel; hrsg. v. Ernst Bernhardt, Halle 1875.
58. 1876 Livländische Reimchronik, hrsg. von Leo Meyer, Paderborn 1876.
59. 1876 F. J. Wiedemann, Ehstnisch-deutsches Wörterbuch, Petersburg 1869. — Ders., Grammatik der ehstnischen Sprache, Petersburg 1875. — Ders., Aus dem inneren und äußeren Leben der Ehsten, Petersburg 1876.
60. 1877 A. Brehme, Grammatik der deutschen Sprache für obere Klassen deutscher Schulen in Rußland, Riga 1875.
61. 1877 A. Brehme, Elementargrammatik der deutschen Sprache für untere Klassen deutscher Schulen in Rußland, Riga 1875.
62. 1879 Leo Meyer, Griechische Aoriste, Berlin 1879.
63. 1880 Leo Meyer, An im Griechischen, Lateinischen u. Gotischen, Berlin 1880.
64. 1881 G. Meyer, Griechische Grammatik, Leipzig 1880.
65. 1882 Leo Meyer, Vergleich. Grammatik d. griech. u. latein. Sprache. I, 1. 2. Aufl., Berlin 1882.
66. 1883 H. Ad. Kielmann, Der *ἀγιος ἐπιούσιος* in der Brotbitte des Herrngebets. Eine sprachwissenschaftliche Untersuchung, Kreuznach 1883.
67. 1884 Leo Meyer, Vergleichende Grammatik d. griechischen und lateinischen Sprache. I, 2. 2. Aufl., Berlin 1884.
68. 1891 Georg Müller, 39 estnische Predigten aus den Jahren 1600—1606, mit einem Vorwort von W. Reimann, Dorpat 1891.
69. 1901, 1902 Leo Meyer, Handbuch der griechischen Etymologie I—IV, Leipzig 1901 u. 1902.

II. Ajakirjas «Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung»

1. VII (1858) L. Roß, Italiker und Gräken. Sprachen die Römer Sanskrit oder Griechisch? Halle 1858.
2. VII (1858) J. Budenz, Das suffix *κός* (*ικός, ακός, νικός*) im griechischen; ein beitrage zur wortbildungslehre.
3. VIII (1859) Georg Bühler, Das griechische secundärsuffix *της*; ein beitrage zur lehre von der wortbildung.
4. XXII (1874) A. Bezzenberger, Untersuchungen über die gotischen Adverbien und Partikeln, Halle 1873.

III. Ajakirjas «Zeitschrift für Deutsche Philologie»

1. IV (1873) F. L. Stamms Ulfilas, neu hrsg. von M. Heyne, 5. Aufl., Paderborn 1872.
2. IV (1873) G. Berkholz, Der Bergmannsche Codex der livländ. Reimchronik. Riga 1872.

D. ETTEKANDED JA KÖNED

1. Über die sogenannten unpersönlichen Zeitwörter im Lateinischen. Verhandlungen der 20. Philologenversammlung zu Frankfurt a. M., 1861.
2. Über den Einfluß der neueren geschichtlichen Sprachforschung auf die Beurteilung der homerischen Sprache. Verhandlungen der 23. Philologenversammlung zu Hannover 1864.
3. Über die Professur der deutschen und vergleichenden Sprachkunde. Festrede zur Jubelfeier der Stiftung der Universität Dorpat am 12. Dezember 1871. Dorpat 1872.
4. Über Glauben und Wissen. Vortrag (11. Februar 1876) in der Aula der Dorpater Universität. Dorpat 1876.
5. Über das Leben nach dem Tode. Vortrag (23. Januar 1882) in der Aula der Dorpater Universität, Dorpat 1882.
6. Über die vierte Bitte des Vaterunsers. Vortrag (22. Januar 1886) in der Aula der Dorpater Universität, Dorpat 1886.
7. Über den Untergang der Welt und das Jüngste Gericht. Vorträge (27. und 30. März 1889) in der Aula der Dorpater Universität. Dorpat 1889.

ETTEKANDED, PEETUD ÕPETATUD EESTI SELTSI AASTAPÄEVA-KOOSOLEKUTEL JA AVALDATUD ÕPETATUD EESTI SELTSI AASTARAAMATUTES

1. 1870 Über die Bemühungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft um die Abfassung eines Wörterbuches der estnischen Sprache.
2. 1871 Über die ältesten Nachrichten von den Esten.
3. 1872 Über die in der livländischen Reimchronik enthaltenen Nachrichten von den Esten.
4. 1873 Über Fremdwörter, insbesondere die slawischen Fremdwörter im Deutschen.
5. 1874 Über eine niederdeutsche Handschrift aus dem 16. Jahrhundert.
6. 1875 Über Personalgeschichte der Universität Dorpat.
7. 1876 Über die bei Heinrich dem Letten sich findenden Nachrichten von den Esten.
8. 1877 Über Völkerverwandtschaften mit besonderer Beziehung auf das estnische Volk.
9. 1878 Über Gottesnamen bei Semiten, Ugrofinnen und Indogermanen.
10. 1879 Über vorhistorischen Beeinflussung finnischer Sprachen durch germanische.
11. 1880 Über die gotische Sprache.
12. 1881 Zur Erinnerung an Hermann Hartmann.
13. 1882 Estnisch und Gotisch.
14. 1883 Sprachliche Erörterungen über die «Gelehrte Estnische Gesellschaft».
15. 1884 Über gleiche Wortformen mit verschiedener Bedeutung.
16. 1885 Jacob Grimm.
17. 1886 Zur Personalgeschichte der Universität Dorpat.
18. 1887 Zur Erinnerung an Karl Ernst von Baer.
19. 1888 Festrede zur Feier des 50. Jahrestages der Gelehrten Estnischen Gesellschaft.
20. 1889 Die Erwähnung der Esten und Finnen bei Tacitus.
21. 1890 Über das älteste bekannte estnische Gedicht.

22. 1891 Über die ältesten Denkmäler der estnischen Sprache.
23. 1892 Über Verkehr zwischen verschiedensprachigen Völkern.
24. 1893 Über Gratulieren und Glückwünschen.
25. 1894 Sprachgeschichtliche Rückblicke im Anschluß an das estnische ei ole.
26. 1895 Über die Quellen der estnischen Sprache und über Sprachquellen im allgemeinen.
27. 1896 Über ein Handbuch der griechischen Etymologie.
28. 1897 Über Joachim Rossihnius und die ältesten Denkmäler estnischen Schrifttums überhaupt.
29. 1898 Über den Namen Dorpat.
30. 1899 Persönliches, mit besonderem Hinblick auf die Gelehrte Estnische Gesellschaft.

Л. МЕЙЕР — ЯЗЫКОВЕД И ПРЕПОДАВАТЕЛЬ ТАРТУСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

Резюме

Перелом в германистике и вообще в языкознании произошел в Тартуском университете в 1865 году, в связи с образованием профессуры и кафедры немецкого языка и сравнительного языкознания. Выдающееся место языковеда и германиста занимает первый профессор немецкого языка и сравнительного языкознания Л. Мейер, работе которого в Тартуском университете и посвящается данная статья.

Л. Мейер был ученый с большими знаниями и большой эрудицией, который хорошо разбирался во всех языковедческих проблемах своего времени, основательно изучил теоретические позиции современных ему лингвистов, старался развивать их дальше и знакомить с ними студентов. Всеми силами он старался привлечь широкие общественные круги к изучению языка. Особенно интенсивную деятельность Л. Мейер развил на посту президента Эстонского Ученого Общества.

Л. Мейер работал в Тартуском университете 33 года, читая лекции как по общему языкознанию, так и по германистике, и в то же время вел практические занятия по немецкому языку.

Он был очень плодовитый ученый и оставил для нас богатое научное наследство (338 работ), изучение которого выявило много нового и интересного. Ниже мы приведем некоторые наиболее важные его положения, относящиеся к общему языкознанию.

Мейер подчеркивал, что науку можно продвигать вперед только опираясь на богатые знания и истинно научный метод. Так как он получил свое образование в Германии у представителей сравнительно-исторического метода И. Гримма, Ф. Боппа, А. Потта, Т. Бенфи и др., то вполне естественно, что и он считал сравнительно-исторический метод единственным научным

методом и придерживался его при изучении всех вопросов языка.

Правильны были взгляды Мейера на язык как на постоянно изменяющееся и развивающееся явление, которое является отражением духовной жизни людей и их важнейшим средством общения. Все языки со временем развиваются и поэтому подвергаются изменениям, причем особенно быстро развивается лексика. Мейер подчеркивал необходимость изучения родства между языками, при этом он строго отличал языковое родство от родства людей, говорящих на данном языке.

О возможном родстве Мейер не судил только по одним лишь внешним признакам, но основательно исследовал также историю каждого отдельного языкового явления и весь языковой материал в целом.

В лексике особенно интересовали Мейера вопросы, связанные с заимствованными словами и с именами собственными. С одной стороны, он не одобрял излишеств в употреблении заимствованных слов, с другой стороны, не поддерживал и противоположной крайности. При переходе слов из одного языка в другой необходимым условием является взаимное общение народов, говорящих на данных языках. Изучение имен собственных Мейер считал необходимым потому, что в них находится много такого языкового материала, который вообще в быстро изменяющемся живом языке не сохранился.

Важным вопросом в языковедческой исследовательской работе Мейер считал этимологию, которая и его самого больше всего интересовала, о чем свидетельствуют многочисленные работы, посвященные этимологизации слов. По Мейеру, как раз при помощи этимологии были определены все известные донны звуки, изучались слова и предложения, т. е. история языка как целого. Слово является этимологически определенным, если найдена древнейшая форма данного слова, которая сравнена с соответствующими формами соседних и родственных языков. При этом этимологически достоверным является только то, что можно обосновать научно.

Мейер высоко ценил роль литературных памятников в языковедческой исследовательской работе, так как только благодаря им возможна историческая разработка языков. Вместе с тем литературные памятники являются единственным источником при изучении мертвых языков. Языковедческая исследовательская работа является особенно успешной в отношении тех языков, сохранившиеся литературные памятники которых особенно древние.

При этом Мейер не отрицает, конечно, существенной роли живой речи в языкознании.

Кроме указанных основных вопросов языка, Мейер изучал более или менее основательно и многие другие проблемы.

Таким образом, надо отметить, что Мейер был языковед, который относился к своей работе со всей серьезностью. Он имел по всем проблемам свои твердые убеждения, которые он в большинстве случаев смог обосновать, пользуясь своими огромными теоретическими знаниями и богатым фактическим материалом. Так как его взгляды во многих вопросах совпали со взглядами лингвистов Западной Европы, то в Тарту, благодаря именно ему, можно было знакомиться с принятыми за границей положениями. И, как видно из многих замечаний и высказываний, с Мейером считались и вне Тарту.

Вместе с А. Шлейхером, Г. Курциусом, А. Фиком и В. Корсеном Л. Мейер принадлежал к тем ученым, которые в 60—80 гг. прошлого века образовали авангард сторонников сравнительно-исторического метода и заслужили в научном мире уважение и признание.

LEO MEYER ALS LINGUIST UND PROFESSOR DER TARTUER UNIVERSITÄT

Zusammenfassung

Der Gründung des Katheders und einer Professur für deutsche und vergleichende Sprachwissenschaft an der Tartuer-Universität im Jahre 1865 folgte ein rascher Aufschwung sowohl in der Germanistik wie auch in der allgemeinen Sprachwissenschaft. Eine hervorragende Stellung wurde dabei vom ersten Professor der deutschen Sprache und vergleichenden Sprachkunde Leo Meyer eingenommen, dessen sprachwissenschaftliche Tätigkeit in der gegebenen Abhandlung behandelt wird.

Leo Meyer war ein Gelehrter mit reichhaltigen Kenntnissen und großer Erudition, der sich in allen linguistischen Fragen seiner Zeit gut zurecht fand und die theoretischen Standpunkte seiner Zeitgenossen aufs gründlichste kannte. Er widmete viel Zeit der Erforschung und Weiterentwicklung verschiedener linguistischer Probleme, um auf diese Art die Wissenschaft zu fördern; er war bedacht, auch weitere Kreise für sprachwissenschaftliche Forschungsarbeit zu interessieren, letzteres besonders als Präsident der Gelehrten Estnischen Gesellschaft.

Leo Meyers Lehrtätigkeit an der Tartuer Universität dauerte 33 Jahre. Während dieser Zeit hielt er Vorlesungen sowohl auf dem Gebiet der Germanistik wie auch über allgemein-sprachwissenschaftliche Probleme. Neben seinen Vorlesungen fand er Zeit für zahlreiche Rezensionen, sprachwissenschaftliche Abhandlungen und vor allem für umfassende etymologische Samm-

1/3
lungen. Die Gesamtzahl seiner wissenschaftlichen Werke beträgt 340. Diese enthalten — wie es sich dank eingehenden Studiums herausstellte — viel interessantes sprachliches Material, das kurz zusammengefaßt folgende wesentliche Fragen behandelt:

Zuallererst betont L. Meyer wiederholt, daß man wissenschaftlichen Fragen nur mit Hilfe von umfassenden Kenntnissen und einer wahrhaftig wissenschaftlichen Methode nachgehen kann. Und da seine ehemaligen Lehrer in Deutschland — J. Grimm, Fr. Bopp, A. Fr. Pott, Th. Benfey u. a. — Vertreter der vergleichenden Sprachkunde waren, ist es verständlich, daß auch L. Meyer die historisch-vergleichende Methode als einzig richtige Methode ansah, und sich bei seiner sprachwissenschaftlichen Forschungsarbeit nur ihrer bediente.

Die Sprache ist nach L. Meyer eine sich beständig entwickelnde und verändernde Erscheinung, die das geistige Leben der Menschen widerspiegelt und zur gleichen Zeit ihr wichtigstes Umgangsmittel ist. Alle Sprachen haben im Laufe der Zeit gewisse Veränderungen durchgemacht und daher eine neue Gestalt angenommen, wobei der Wortschatz der unbeständigste Teil der Sprache ist. Weiter verlangte L. Meyer die Erforschung der Verwandtschaftsverhältnisse verschiedener Sprachen, wobei er sprachverwandtschaftliche Zusammenhänge streng von biologischer Verwandtschaft unterscheidet. Über mögliche sprachliche Verwandtschaft entschied L. Meyer nicht nur auf Grund äußerlicher Kennzeichen, sondern er studierte gründlich die Geschichte jeder einzelnen sprachlichen Erscheinung und das sprachliche Material als Ganzes.

In Hinsicht des Wortschatzes fand L. Meyer besonderes Interesse an denjenigen Problemen, die mit Fremdwörtern und Eigennamen verbunden waren. Er war nicht einverstanden mit Übertreibungen weder im Gebrauch von Fremdwörtern, noch in ihrem gewaltsamen Ersetzen mit künstlich geschaffenen Wörtern. Als notwendige Bedingung beim Übergang von Wörtern aus der einen Sprache in die andere sah L. Meyer den Verkehr zwischen den entsprechenden Völkern selbst an. Das Studium der Eigennamen aber verlangte er, weil gerade in den letzteren viel solches sprachliches Material enthalten ist, das sich in der Veränderungen unterliegenden lebendigen Sprache nicht erhalten hat.

Die größte Aufmerksamkeit schenkte L. Meyer der Etymologie, wovon auch die große Zahl diesbezüglicher Arbeiten spricht. Nach Meyer wurden gerade auf Grund etymologischer Forschungsarbeit alle Laute fixiert, man lernte sowohl Wörter wie auch Sätze kennen, d. h. die Geschichte der Sprache im allgemeinen verstehen. Ein Wort ist etymologisch erklärt, wenn man seinen Zusammenhang mit der möglichst ältesten Form festgestellt und mit den entsprechenden Erscheinungen der Nachbar- und verwandtschaftlichen Sprachen verglichen hat. Glaubhaft ist dabei nur das, was man wissenschaftlich begründen kann.

L. Meyer schätzte die Rolle der alten Sprachdenkmäler in der Sprachwissenschaft — dank ihnen ist die historische Erforschung einer Sprache möglich. Auch geben Sprachdenkmäler oft das einzige Quellenmaterial für das Studium alter, sogenannt toter Sprachen. Die besten Resultate erzielt man immer beim Studium derjenigen Sprachen, wo sich die ältesten Sprachdenkmäler erhalten haben. Dabei verneint L. Meyer durchaus nicht die Bedeutung der lebendigen Sprache in der Linguistik.

Neben diesen grundlegenden Problemen befaßte sich Leo Meyer mehr oder weniger gründlich mit verschiedenen Fragen von kleinerem Umfang.

Zum Schluß muß nochmals betont werden, daß wir von Leo Meyer als von einem Gelehrten sprechen können, der sich mit der größten Gewissenhaftigkeit und bewundernswertem Fleiß in das sprachwissenschaftliche Studium einlebte. Er vertrat in allen sprachliche Erscheinungen betreffenden Fragen seinen bestimmten Standpunkt, den er, dank seiner theoretischen Kenntnisse und auf Grund faktischen Materials auch meistens zu begründen verstand. Da er Vertreter der damals im Ausland herrschenden linguistischen Anschauungen war, wurde man mit letzteren gerade durch ihn in Tartu bekannt. Und wie man aus diesbezüglichen Bemerkungen ersehen kann, wurde er auch außerhalb der Tartuer Universität anerkannt. Zusammen mit A. Schleicher, G. Curtius, A. Fick und W. Corssen gehörte L. Meyer in den 60-er—80-er Jahren des vorigen Jahrhunderts zu den Hauptvertretern der vergleichenden Sprachkunde.

Тартуский государственный университет
Тарту, ул. Юликооли, 18

Р. Таса

Л. МЕЙЕР — ЯЗЫКОВЕД И ПРЕПОДАВАТЕЛЬ
ТАРТУСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

На эстонском, русском и немецком языках

Toimetaja E. Vääri

Korrektorid E. Uuspõld ja E. Oja

Ladumisele antud 20. VII 1962. Trükkimisele
antud 10. XII 1962. Paber 60×90, 1/16. Trükipoog-
naid 5,5. Arvutuspoognaid 5,85. Trükiarv 500.
MB 08313. Tellimise nr. 5885. Hans Heidemanni nim.
trükkikoda, Tartu, Ülikooli 17/19 I.

Hind 35 kop.

Trükivigu

Lk.	Rida	On	Peab olema
15	3. alt	nähtuselle	nähtusele
24	joonealuses 1. ja 2. rida alt	Griechische Grammatik. «Göttingische Grammatik.	Griechische Grammatik
32	9. ülalt	Ülaltoodud	Ülaltoodu
65	joonealuses 8. rida alt	kunde	Kunde
71	11. ülalt	J. Bekker	I. Bekker
72	11. ülalt	Viktor Hohnile	Viktor Hehnile
73	3. ülalt	O. Fick	A. Fick